

**ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNİN
ULUSAL DÜZLEMDE UYGULANABİLİRLİĞİ:
PARİS ANLAŞMASI ÖRNEĞİNDE TÜRKİYE'DEKİ
UYGULAMALAR**

Yakup KARAKILINÇ

Yüksek Lisans Tezi

Siyaset ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI

2024

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNİN ULUSAL DÜZLEMDE
UYGULANABİLİRLİĞİ: PARİS ANLAŞMASI ÖRNEĞİNDE TÜRKİYE’DEKİ
UYGULAMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yakup KARAKILINÇ

Danışman: Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI

BAYBURT - 2024

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI danışmanlığında, Yakup KARAKILINÇ tarafından hazırlanan “Uluslararası Çevre Sözleşmelerinin Ulusal Düzlemde Uygulanabilirliği: Paris Anlaşması Örneğinde Türkiye’deki Uygulamalar” başlıklı bu çalışma, 01.02.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Deniz EROĞLU UTKU

Üye : Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Elif KALDIRIMOĞLU
TÜRKOĞLU

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Murat KUL

Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI danışmanlığında hazırlamış olduğum “Uluslararası Çevre Sözleşmelerinin Ulusal Düzlemde Uygulanabilirliği: Paris Anlaşması Örneğinde Türkiye’deki Uygulamalar” başlıklı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

01.02.2024

Yakup KARAKILINÇ

ÖNSÖZ

Günümüzde çevre sorunları sadece ulusal ve yerel seviyede bir kirlilik problemi olarak değil artık global bazda etkisi olan, eko sistemin dengesini bozan ve dünyadaki yaşamı her yönüyle etkileyen bir problem olarak görülmektedir. Küresel boyuta ulaşan çevre sorunlarının çözümü için çabalar artarak, ulusal ve bölgesel seviyeden global seviyeye ulaşmıştır. Bu çabaların somut sonuçlarından en önemlisi şüphesiz uluslararası çevre sözleşmeleri olmuştur. Uluslararası çevre sözleşmeleri, çevreyi ve doğal kaynakları korumak ve geliştirmek amacıyla düzenlenen hukuksal bağlayıcılığı olan sözleşmelerdir. Günümüzde bu sözleşmeler küresel çevre sorunlarıyla mücadelede kullanılan en önemli araçtır. Yalnız bu sözleşmelerin uygulanmasıyla küresel çevre yönetimine faydalı olabileceği ve çevre sorunlarının çözümünde bir katkı sağlayabileceği unutulmamalıdır. Bunun yanı sıra uluslararası çevre sözleşmelerine uyum hem sözleşmeden hem de taraflara has bazı sebeplerden dolayı güç olmaktadır.

Çalışmamızın konusu da uluslararası çevre sözleşmelerine uyum ve uygulama sorunları, bu sözleşmelerin uygulanabilirliği olmakta, bu çerçevede Paris anlaşmasının ülkemizdeki durumu değerlendirilmektedir. Çalışmamızda sözleşmelere uyum ve uygulama sorunları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Ele alınan konu oldukça geniş olduğundan dolayı söz konusu husus Paris anlaşması örneği ile sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda ülkemizin uluslararası çevre sözleşmeleri ve Paris anlaşmasına uyum düzeyi, sorumluluklarını gerçekleştirebilme seviyesi, ülkemizin kapasitesi ve imkanları dikkate alınarak değerlendirilmiş, uyum ve uygulama sorunlarının çözümüne katkısı olabilecek tavsiyelerde bulunulmuştur.

Yüksek lisans tez çalışmasının hazırlanmasında katkısı olan herkese teşekkürü bir borç bilirim. Tezin tamamlanmasında emeği geçen hocalarıma katkı ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Çalışmam esnasında sonsuz sabırları, bana her zaman yardımcı olan ve destekleyen aileme teşekkür ederim.

Bu çalışmamda, bana yol gösteren, konuyla ilgili karşılaştığım sorunların çözümünde yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım kıymetli hocam Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Şüphesiz her akademik çalışmada olduğu gibi, bütün hata ve noksanlıklar bana aittir.

Yakup KARAKILINÇ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİN ULUSAL DÜZLEMDE UYGULANABİLİRLİĞİ: PARİS ANLAŞMASI ÖRNEĞİNDE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

Yakup KARAKILINÇ

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Esmeray ALACADAĞLI

Bayburt-2024, Sayfa: 112

Küresel çevre idaresinin oldukça mühim bir aracı durumuna gelen uluslararası çevre sözleşmeleri, uluslararası iş birliği vasıtasıyla küresel çevre meselelerine müşterek çözümler bulunmasını sağlayan kanuni düzenlemelerdir. Bugünlerde hemen hemen bütün problemli alanlara dair düzenlenmiş olan uluslararası çevre sözleşmelerinin, gerek bu problemlerin çözümü için siyasi oluşuma gerekse meselenin çözümünde hukuksal olarak bir dayanak oluşturması yönünden mühim fonksiyonları bulunmaktadır. Üstelik bu sözleşmeler taraflara kendi çevre politikalarını oluşturma ve uygulama hususunda da kılavuz olmaktadır.

Söz konusu sözleşmelerin uygulanması aşamasındaki sorunlar uluslararası çevre sözleşmelerinin başarılı olmasına engel oluşturmakta ve bunların esas gayesi olan çevre meselelerinin çözümündeki etkileri tartışılmaktadır. Sözleşmelerin uygulanmasında önem taşıyan etkenlerin başında söz konusu sözleşmenin yapısı gelmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilirliği incelenmektedir. Buna bağlı olarak bunların ana nitelikleri genel olarak değerlendirilmektedir. Sonra ise Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında, iklim değişikliğinin uyarlanması, azaltılması ve finansmanı hakkındaki Paris Anlaşması analiz edilmektedir. Paris Anlaşması'nın hem kapsamı hem de hukuksal yapısı incelenerek anlaşmaya dair uyum problemleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise ülkemizin uluslararası çevre sözleşmeleri ve Paris anlaşmasına uyumu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre sorunları, çevre hukuku, uluslararası çevre sözleşmeleri, uyum, iklim değişikliği, Paris Anlaşması.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

APPLICABILITY OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL CONVENTIONS AT THE NATIONAL LEVEL: PRACTICES IN TURKEY IN THE EXAMPLE OF THE PARIS AGREEMENT

Yakup KARAKILINÇ

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Political Science and Public Administration

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Esmeray ALACADAĞLI

Bayburt-2024, Pages: 112

International environmental agreements, which have become a very important tool of global environmental management, are legal regulations that enable joint solutions to global environmental issues through international cooperation. Today, international environmental agreements on almost all problematic areas have important functions in terms of both the political formation for the solution of these problems and the legal basis for the solution of the issue. Moreover, these agreements also guide the parties in creating and implementing their own environmental policies.

The problems in the implementation phase of the said conventions, which is a very important term in global environmental management, prevent the success of international environmental conventions and their effects on the solution of environmental issues, which are their main purpose, are discussed. The most important factor in the implementation of contracts is the structure of the contract in question. Therefore, in our study, the applicability of international environmental conventions is examined. Accordingly, their main characteristics are evaluated in general. Then, the Paris Agreement on climate change mitigation, adaptation and financing is analyzed within the scope of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). By examining both the scope and legal structure of the Paris Agreement, harmonization problems related to the agreement were tried to be revealed. In the last part, our country's compliance with the international environmental conventions and the Paris agreement has been evaluated.

Keywords: Environmental issues, environmental law, international environmental conventions, adaptation, climate change, Paris Agreement.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	II
BEYANNAME	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi	4
Araştırmanın Amacı	5
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	5
Araştırmanın Sınırlılıkları	6
Varsayımlar	6
Araştırma Yöntemi	6
BİRİNCİ BÖLÜM	8
1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI.....	8
1.2. ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE SORUNLARI ÇÖZÜMÜNDEKİ ÖNEMİ	10
1.3. ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKU	11
1.4. ÇEVRE HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ.....	15
1.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma	15
1.4.2. Kirleten Öder İlkesi	15
1.4.3. İhtiyat İlkesi	16
1.4.4. Önleme İlkesi.....	17
1.4.5. İş birliği İlkesi.....	17
1.4.6. Entegrasyon İlkesi	17
1.4.7. Katılım İlkesi	18
1.5. İKLİM VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ.....	19
1.5.1. İklim	19
1.5.2. İklim Değişikliği.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	24
2. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ	24
2.1. ÇEVRENİN KORUNMASI KONUSUNDA ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ GELİŞMELER	24
2.2. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ	25
2.3. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNE UYUM	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	38
3. İKLİM İLE İLGİLİ ULUSLARARASI BİR SÖZLEŞME: PARİS ANLAŞMASI ...38	
3.1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİ	38
3.2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELENİN ÖNEMİ	39
3.3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KONUSUNDA YAPILAN ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR	39

3.4. TÜRKİYE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ.....	40
3.5. PARİS ANLAŞMASI	41
3.6. PARİS ANLAŞMASI'NA GİDEN SÜREÇ	41
3.6.1. Montreal Protokolü ve Ozon Tabakasının Korunması Viyana Sözleşmesi	41
3.6.2. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	42
3.6.3. Kyoto Protokolü	43
3.6.4. Paris Anlaşması ve Özellikleri	45
3.6.5. Paris Anlaşması'na Uyum Örneği: Danimarka	58
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	62
4. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ VE TÜRKİYE.....	62
4.1. TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ... 62	
4.2. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ VE TÜRKİYE'NİN DURUMU	63
4.2.1. Türk Çevre Mevzuatı ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri	64
4.2.2. Uluslararası Çevre Sözleşmelerinin Türk Hukukuna Uyarlanmasındaki Problemler .68	
4.2.3. Türkiye'de Çevre İdaresine Dair Örgütlenme ve İdari Yapı.....	70
4.2.4. Türkiye'de Çevresel Bilişim, Takip ve Kontrole Dair Alt Yapı	71
4.2.5. Çevre Politikalarının Finansmanı	73
4.3. TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNE UYUMU.....	73
4.4. UYUM DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	77
4.5. PARİS ANLAŞMASI VE TÜRKİYE	81
4.5.1. Paris Anlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Ulusal Mevzuat.....	85
4.5.2. Türkiye'nin Paris Anlaşmasının Yükümlülüklerini Yerine Getirme Düzeyi.....	86
4.6. TÜRKİYE'NİN PARİS ANLAŞMASINA UYUM SORUNLARI VE ÖNERİLER ...	89
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	102
ÖZ GEÇMİŞ	112

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
CBAM	: Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması
CCDR	: Ülke İklim ve Kalkınma Raporu
CCPI	: İklim Değişikliği Performans Endeksi
CFC	: Kloroflorokarbon
COP	: Taraflar Konferansı
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇEKUD	: Çevre Kuruluşları Dayanışma Derneği
ÇEVKO	: Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECENA	: Katılım İçin Çevresel Uyum ve Yatırım Ağı
EEA	: Avrupa Çevre Ajansı
EIONET	: Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı
EMAS	: Çevre Yönetimi ve Denetimi
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
ETS	: Emisyon Ticaret Sistemi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GDO	: Genetiği Değerştirilmiş Organizma
ICSU	: Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi
IMPEL	: Çevre Hukukunun Uygulanması ve Yaptırım Ağı
IPCC	: Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli
İDÇS	: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
MBB	: Marmara Belediyeler Birliği
MGM	: Meteoroloji Genel Müdürlüğü
NAMA	: Ulusal Programlara Uygun Azaltım Faaliyetleri
NDC	: Ulusal Katkı Beyanları
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler
SÇD	: Stratejik Çevresel Değerlendirme
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEIEN	: Türkiye Çevresel Bilgi Değişim Ağı
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTVG	: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
UÇES	: AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNFCCC	: Birleşmiş Milletler Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli Sekretaryası
UNIPCC	: Birleşmiş Milletler Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli
WMO	: Dünya Meteoroloji Örgütü
WWF	: Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı
YE	: Yenilenebilir Enerji

GİRİŞ

İnsanoğlu evrende yer aldığı andan itibaren zorunlu olarak çevreyle etkileşim halinde olmuştur. Bu etkileşimin nitelik ve boyutu zamanla insanın gelişimiyle farklılık göstermiştir. İnsan, değişim ve gelişimiyle içinde yaşadığı doğayı da değiştirmeye, kendi yaşantısına uydurmaya çalışmıştır. Doğanın kendi değişim ve gelişim dinamiklerine ters düşen bu süreçte, insanoğluna verdiği tepkiyi insanlık net olarak neredeyse yirminci yüzyıl sona ererken anlamaya başlamıştır.

Özellikle yirminci yüzyılda sanayileşmenin artması, nüfus artışı ve kentleşme gibi faktörlerin etkisiyle çölleşme, ormanların tahribi, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, ozon tabakasının incilmesi gibi ekolojik dengeyi bozan problemler küresel hale gelmiş, çevre tahrip edilmiş, insan sağlığı gittikçe daha çok tehdit altında kalmış, doğal kaynakların bitmesi küresel bazda gittikçe artan yoksulluk, açlık ve beslenme gibi meseleleri ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle tabiatın bu tepkisi karşısında insanlar, gelecek kuşakları da dikkate alarak gereken önlemleri alma mecburiyetinde kalmışlardır.

Dünya genelinde 1970’li yıllardan itibaren doğanın tepkisine karşı gereken önlemleri alma gayretine girilmiştir. Tabii ki bu müspet bir gelişmedir. Ayrıca çevre sorunları her zaman için gündemde kalmıştır. Ancak günümüzde hala bu sorunlara yeterli çözüm getirilememiştir. Bu da çevre sorunlarının sebepleri ve niteliğiyle ilgilidir.

Çevre sorunlarının, gün geçtikçe daha önemli bir tehdit haline gelmesi evrensel bir nitelik taşımaktadır. O nedenle devletlerin kendi başlarına gösterdikleri gayretler bu sorunların çözümünde yeterli olmamaktadır. Küreselleşen çevre sorunlarının çözümü uluslararası iş birliğinin sağlanmasını gerektirmektedir. Fakat çevre sorunlarının özellikleri nedeniyle bu iş birliğini gerçekleştirmek de oldukça zordur. Çevre sorunlarının, ekonomik, ekolojik, hukuksal, teknolojik, bilimsel ve siyasal boyutlar dikkate alınarak ele alınması gerekmektedir. Ekolojik olarak bakılırsa, bu sorunların entegrasyon ilkesi gereği birbiriyle bağıntılı olması, bunların oluşunda sebep-sonuç ilişkilerinin belirginleşmesini zorlaştırmaktadır. Çevre sorunlarının sebeplerinin çok boyutlu olması, etkilerinin net olarak görülememesi çözümünü de zorlaştırmaktadır.

Ekonomik olarak ele alındığında çevresel bozulmanın en mühim nedeni, çevreyi düşünmeden yapılan ekonomik etkinlikler ve ekonomik büyüme modellerinin olduğu görülmektedir. Bundan dolayı çözüm için öncelikle bu yapının değiştirilmesi gerekli olmaktadır. Bu şekilde bir çözüm için belirli maliyetlere katlanılması gerektiğinden bu durum devletlerin çıkarlarına ters düşmektedir.

Ayrıca bu maliyetlerin karşılanması bütün devletler için sorun olmakta, maliyetlerin devletler arasında paylaşımı konusu sorunu daha da büyötmektedir. Az gelişmiş ölkeler, çevre meselelerinde esas sorumlu olanları sanayileşmiş ölkeler olarak gördüklerinden maliyet paylaşımına yanaşmamaktadır.

Öbür yandan gelişmiş ölkeler ise bu maliyetlerden kurtulmak için farklı biçimlerde kirliliğı azgelişmiş ölkelere nakletmektedir. Bu da Kuzey ve Güney ölkeleri arasındaki gerginliğı ve eşitsizliğı büyötmektedir. Ayrıca çevreyi korumak gayesiyle alınan tedbirler ticari rekabeti mühim olarak etkilemekte ve devletler arasında uyuşmazlıklara sebep olmaktadır. Ekonomi alanındaki bu problemler çevre sorunlarına çözümü zorlaştırmaktadır.

Çevre sorunlarının hukuksal boyutunu ise çevreyi korumak maksadıyla alınan tedbirlerin, bilhassa doğal kaynakların kullanımında getirilen belirli sınırlamaların devletlerin egemenlik haklarına ters düştüğü düşünölmektedir.

Birçok devlet, küresel bazda çevreyi korumak amacıyla sert tedbirler alınması ve etkili kontrol sistemleri getirilmesini egemenlik haklarına karışma olarak görerek karşı çıkmaktadır. Bu sorunların siyasal boyutunda ise tabii kaynakların gün geçtikçe azalması, bu kaynakları elde etme çabası çatışmalara yol açabilecektir. Zamanımızda bilhassa gıda kaynaklarının, suyun ve enerjinin daha da kıtlaşması bu çatışmaların geçmişte olduğundan daha fazla olacağını göstermektedir. Günümüzde çevre, devletlerin ana emniyet tehditlerinin başında yer almaktadır. Çevre sorunlarının bilimsel boyutunu ise bunların tesirleri hususunda tam olarak bilimsel açıdan kesin bir sonuca varılamaması oluşturmaktadır. Bu sorunların tesirleri hususunda bilimsel bilginin yeterli olmaması etkili politikalar oluşturulmasına engel teşkil etmektedir. Devletleri, muhtemel etkileri tam olarak belirgin olmayan böyle bir hususta güçlü ve oldukça mühim kaynak kullanımını gerekli kılan önlemler almaya özendirmek oldukça güç olmaktadır. Çevre sorunlarının teknolojik boyutunu ise bu sorunların sebeplerinden birini teknolojinin gelişmesi ve ilerlemesi oluştursa da çözümünde de büyük ölçüde teknolojiye bağımlılık oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ölkeler, bilhassa az gelişmiş ölkeler çevreyi korumak için gerekli olan teknolojiye sahip değillerdir. Bu da bu ölkelerin gelişmiş ölkelere olan bağımlılıklarının daha da artmasına yol açmaktadır. Netice itibariyle çevre sorunlarını çözmek için bu sorunla ilintili birçok problemin çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Öte yandan çevre sorunlarının gittikçe fazlaşması, insan hayatını tehdit etmesi, diğer yandan ise insanların sağlıklı ve dengeli bir çevrede hayatını sürdürmesini kapsayan çevre hakkının giderek daha fazla istenmesi devletleri çevre hususunda dikkatli olmaya zorlamaktadır. Bu durumun evrensel alandaki gerçek neticesi uluslararası çevre sözleşmeleri

olmuştur. Günümüzde küresel bazdaki çevre sorunları ile uğraşma hususunda en mühim başvuru aracı uluslararası çevre sözleşmeleridir. Çevre sorunları ile mücadelede büyük oranda bu sözleşmeler dikkate alınmakta ve mücadele de sözleşmeler çerçevesinde devam ettirilmektedir.

Günümüzde yeryüzü iklimi ile ilgili olarak görülen en mühim çevre sorunu küresel ısınma ve iklim değişikliğidir. İnsandan kaynaklanan sera gazları, doğal sera etkisinin artmasına yol açmaktadır. Bilhassa ormanların yok olması, fosil yakıtların tüketilmesi, endüstrileşme, tarım ve arazi kullanım farklılıkları gibi nedenlerle oluşan iklim değişikliği küresel ısınmaya yol açmaktadır. Bu durum ise tüm dünyada birçok etkisi olan küresel çevre sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Ekonomi politikalarının çevreyle ilgili politikalarla entegrasyonunun sağlanamadığı kalkınma politikaları nedeniyle atmosferdeki sera gazları artmaktadır. Bundan dolayı, ekonomik politikaların, çevre politikalarıyla uyumunun sağlanması, sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle bütünleşmesi ve sürdürülebilir bir kalkınma sürecinin gerçekleşebilmesi için gerekli olmaktadır. İnsan kaynaklı sera gazı salımlarının küresel seviyede kontrolünü gerçekleştirebilecek en mühim uluslararası düzenleme Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)'dir. Türkiye, BMİDÇS'nin taraflarından biridir. Bu nedenle, iklim değişikliğinin karmaşık yapısından dolayı bu hususun ülkemizde de birçok yönden incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada giriş ve sonuç kısımları hariç, dört temel kısım bulunmaktadır. İlk kısımda çevre ile çevre sorunlarının özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci olarak çevre politikaları ve çevre sorunlarının çözümünde bu politikaların önemi üzerinde durulmuştur. Bu maksatla ilk başta çevre hukukunun temel ilkelerinden bahsedilerek uluslararası çevre sözleşmelerinin çevre hukuku bakımından önemi vurgulanmış, küresel iş birliği ve ilişkiler bakımından uluslararası çevre sözleşmeleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Uluslararası çevre sözleşmeleri öncelikle ülkelerin belli problemlere karşı iş birliği yapmalarını ve probleme özgü düzen ortaya koymalarını belirtmektedir. Bundan dolayı uluslararası çevre sözleşmelerinin düzenlenmesi ve uygulanmasında küresel bazdaki ilişkilerin özellikleri ve iş birliğinin şartları son derece önem taşımaktadır.

İkinci bölümde uluslararası çevre sözleşmeleri ve bu sözleşmelerin genel özellikleri ile bu sözleşmelerin uygulanmasına dair problemler incelenmeye çalışılmıştır. Çevre sözleşmelerine devletlerin uyumsuzluklarına yol açan temel sebepler ele alınarak sözleşmelere uyum sağlamaları hususunda tavsiyelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise öncelikle iklim, iklim değişikliği, iklim değişikliğinin etkileri ile bununla mücadelenin önemi vurgulanmış, sonra en önemli uluslararası çevre sözleşmelerinden birisi olan Paris Anlaşması incelenmiştir.

Son kısımda ise Türkiye'nin imzaladığı uluslararası çevre sözleşmelerine özelde Paris Anlaşması'na uyum seviyesi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye birçok uluslararası çevre sözleşmesini imzalamış bir ülkedir. Bu sözleşmelerin kapsamı geniş olduğundan, Türkiye'nin bu sözleşmelere uyum seviyesini belirleyebilmek için sözleşme bazında çalışma yapılması gerekli olmaktadır. Bu nedenle bu kısımda ülkemizdeki çevre idaresinin yeterliliği esas alınmış, sözleşmeleri uygulayabilecek bir alt yapının mevcudiyeti incelenmeye çalışılmıştır. Bu maksatla ülkemizdeki çevre düzenlemeleri, çevreye dair yönetim yapısı, Türkiye'nin çevre politikasına yön veren ana doküman ve mali problemler ele alınarak ülkemizin imzalamış olduğu birtakım uluslararası çevre sözleşmeleri incelenmiş, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığından elde edilen bilgiler vasıtasıyla ülkemizin bu sözleşmelere uyum seviyesi belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra konuyla ilgili hukuki düzenlemeler ve politikalar incelenmiştir

Son olarak Türkiye'nin Paris Anlaşması'ndan kaynaklanan yükümlölükleri dikkate alınarak bunları yerine getirme seviyesi belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, uluslararası çevre sözleşmelerine uyumuna ilişkin temel bulgular ortaya konulmuş, bu sözleşmelerin uygulanabilirliğı değerlendirilmiş, Türkiye'de çevre sözleşmelerinin uygulanabilirliğini ve uyum seviyesini artıracak esas ölçüt ve tavsiyeler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Çalışmanın konusunu, uluslararası çevre sözleşmelerinin, uluslararası çevre hukukunun kuralları dikkate alındığında, uygulanabilirlik seviyelerinin düşük olmasından dolayı, bu sözleşmelere uyum ve uygulama sorunları oluşturmaktadır. Bu kapsamda, günümüzde en temel küresel sorunlardan biri olan iklim değişikliği sorunu özelinde, Türkiye'nin İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) ve Paris Anlaşması'nı imzalaması sonrasında, şimdiki ve gelecekteki durumu değerlendirilerek incelenmektedir.

Uluslararası çevre politikaları ve yönetimi ile ulusal çevre politikaları ve yönetiminin fikişsel ve yasal alt yapısını oluşturan tüm uygulamaları etkileyen bu sözleşmelere yönelik Türkiye'de çok fazla çalışmanın bulunmaması, bu konunun tez konusu olarak seçilip incelenmesinde etkili olmuştur. Aynı şekilde Türkiye'nin taraf olduğı çevre sözleşmelerinin uygulanması bakımından da yaşanan sorunlar, uyuma yönelik problemler hususunda sözleşme bazında yapılmış araştırmalar azdır. 2016'da imzalanan Paris Anlaşmasının, Türkiye'nin iç hukukuna dahil olması çok yenidir. Paris Anlaşması içeriğı itibariyle tüm dünya genelini

meşgul etmektedir. Bu anlaşmaya uyum konusunda yapılan kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması çalışmada ele alınan konunun önemini göstermektedir.

Araştırmanın Amacı

Tez çalışmasının amacı uluslararası çevre sözleşmelerinin ulusal düzlemde uygulanabilirliklerini değerlendirmektir. Çünkü bu sorun alanına yönelik yapılan ve bu kapsamda düzenlemeler içeren sözleşmelerin o sorunu çözüme ulaştırabilmesi uygulanabilmelerine bağlıdır. Bu husus hem sözleşmenin etkinlik gücü hem de taraflara bağlı olarak ortaya çıkan bir sorundur. Uluslararası çevre sözleşmeleriyle ilgili olarak genel olarak yapılan inceleme sonrasında, çalışmayı somut bir temele dayandırmak için iklim değişikliğinin yarattığı sorunlara çözüm oluşturmak üzere yapılan önemli uluslararası çevre sözleşmelerinden olan Paris Anlaşması uygulama örneği olarak ele alınmış ve ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu seçimde, küresel çevre idaresi ve ülkenin çevresel politikalarının ortaya konması bakımından önemli olan bu anlaşmanın Türkiye’de 2021 yılı sonunda onaylanarak uygulamaya sokulması ve bu bağlamda Çevre Şehircilik Bakanlığının adının değiştirilmesi de etken olmuştur.

Sözleşmeye verilen önem de dikkate alarak uygulama örneği olarak bu sözleşme seçilmiştir. Bu kapsamda sözleşme gereklerinin yerine getirilmesi konusunda karşılaştırma yapabilmek ve tarafların sözleşme koşul ve gereklerine uyumunu değerlendirebilmek üzere uygulamaya yönelik başarılı ülke uygulamaları ile Türkiye’deki uygulamalar karşılaştırılmıştır. Türkiye’nin koşulları dikkate alınarak yapılan bu karşılaştırma temelinde Türkiye’deki uygulama değerlendirilmiş, sözleşme gereklerinin uygulanmasındaki sorunlar ve yetersizlik nedenleri araştırılarak incelenmiş, ulaşılan sonuçlar değerlendirilerek bazı önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Türkiye’nin imzaladığı çevre sözleşmelerine uyumunun değerlendirilmesi açısından, sözleşme bazındaki çalışmaların noksanlığı tez konusunu önemli kılmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin uluslararası çevre sözleşmelerine ve özellikle Paris Anlaşması’na verdiği önem dikkate alındığında çevre sözleşmelerine uyum açısından ülkemiz uygulamalarını değerlendirmede, uyum ve sorumlulukların gerçekleştirilme seviyesini ölçmede özgün bir örnektir. Uygulamalar yenidir ve bu konuda tez düzeyinde bir çalışma bulunmamaktadır.

Öte yandan uluslararası çevre sözleşmeleri konusunda Türkiye’de yapılmış olan araştırmaların sayısı da sınırlıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Paris Anlaşması Türkiye tarafından 2021 yılı sonunda onaylanarak uygulamaya girmiş, verilen önemin bir göstergesi

olarak Bakanlığın adı değiştirilmiş ve bu konuda bir birim kurulmuştur. Yeni bir yapı ile yapılan uygulamaları konu alması da tezin özgünlüğünü ve önemini artırmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada sözleşmelere uyum probleminin incelenmesi maksadıyla sözleşmelerin kapsamı, oluşturulma evresinde etkili olan unsurlar, hukuksal niteliği, tarafların bu anlaşmalara uyumunu belirleyen koşullar gibi hususlar değerlendirilmektedir. Muhakkak ki, çalışmanın sürdürülmesinde karşılaşılan en büyük zorluk konunun genişliği olmuştur. Bunun için, söz konusu hususlar Paris Anlaşması örneği ele alınarak sınırlandırılmıştır.

Varsayımlar

Çalışmada konuyla ilgili literatür oldukça geniş olarak taranmış, literatür bilgilerinden elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki öngörüler doğrulanmaya çalışılmıştır.

- İnsanların ekosisteme gittikçe daha çok müdahalede bulunmasıyla ortaya çıkan çevre sorunları sınır tanımamaktadır. Çevre sorunları zamanla küresel bir hale gelmiştir. Küresel çevre sorunlarının çözümünde uluslararası iş birliği gereklidir.
- Uluslararası çevre sözleşmeleri çevre alanında evrensel iş birliğinin zeminini oluşturan oldukça önemli araçlardır. Bunların başarılı olması uygulanabilmelerine bağlıdır.
- Türkiye, uluslararası çevre sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülüklerini ekonomik ve kurumsal yetersizlikleri sebebiyle tam olarak yerine getirememektedir.

Araştırma Yöntemi

Tez, uluslararası hukuka, özellikle de uluslararası hukuka uyum konusunda akademik literatürü inceleyen bir nitel araştırma çalışmasıdır. Çalışma teorik bir niteliğe sahiptir. Bu kapsamda ilk önce konuyla ilgili literatür taranmış, literatür bilgileri oldukça geniş bir bakış açısıyla analitik olarak ele alınmıştır. Sözleşmelere uyum konusu, bu konudaki yaklaşımlar, uyum mekanizmaları ve sözleşmeler hakkındaki bilgiler akademik dergilerden, kitaplardan, ayrıca resmi sözleşme metinleri olarak birincil kaynaklardan toplanmış, tezde ileri sürülen varsayımlar çerçevesinde kavramlar, uygulamalar incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü kısımlarda özellikle günümüz gelişmeleri de dikkate alınarak başta Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı olmak üzere diğer kuruluş ve kurumlardan elde edilen hukuksal veya resmi nitelikteki belgeler ve düzenlemelerle çeşitli rapor ve istatistiki bilgilerden faydalanılmıştır. Konuyla ilgili kuramsal ve kavramsal çerçeve çizilmiş, yapılmış

olanlarla ilgili eksiklikler belirlenmiş, geleceğe dair yapılması gerekenlere yönelik sentezleme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI

Çevre kavramının farklı disiplinlerde farklı şekillerde ifade edilmesi, çevreye yaklaşımı etkilemektedir. Örneğin klasik iktisat, hava ve su gibi doğal kaynakları ücretsiz kaynaklar olarak gördüğünden çevreyi sömürmektedir. Farklı disiplinlerde çevre kavramı yer veya ortam olarak da kullanılmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 80).

Çevre genel olarak, insan eylemleri ve canlılar üstünde hemen veya zamanla dolaylı ya da dolaysız bir tesiri olabilecek, fiziki, kimyasal, biyolojik ve sosyal faktörlerin belli bir andaki toplamını ifade etmektedir (Keleş ve Hamamcı, 2002: 28).

Tanımdan da görüleceği üzere, çevre, bütün doğal, yapay alanlar ile toplumsal çevreyi de kapsamaktadır. Yasa da ise çevre, “Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” olarak ifade edilmektedir.

Bireylerin hayatlarını devam ettirdikleri ve birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri ortamların tamamı da çevreyi ifade edebilmektedir. Fakat etkilemelerin şimdi olması gerekmekte, ileriki zamanda da potansiyelinin olması yeterli olmaktadır. Üstelik, insan haricindeki tüm canlı ve cansız varlıkların yaşadıkları ve ilişki içinde bulundukları ortamlar da yani doğanın bütünü çevre kavramının içindedir (Keleş ve Ertan, 2002:81).

Çevre sorunları, çevreyi oluşturan toprak, su, hava gibi unsurların, kirlenerek zaman içinde nitelik ve değerlerini kaybetmesidir. İnsanların tabiattan istifade ederken çevreyi kirletmeleri ve zarar vermelerinin sonucu ortaya çıkmıştır. Çevre sorunları, endüstrileşme, nüfusun artması ve şehirleşme gibi etkenlerin tesiriyle iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, ormanların tahrip edilmesi gibi olaylar sonucunda küresel hale gelmiş, çevre ve insan sağlığını giderek daha fazla tehdit etmeye başlamıştır. Çevre sorunlarının sınır tanımaması, bu sorunlara uluslararası çözüm yolları arama eğilimini giderek artırmıştır. Çünkü devletler sorunları çözmede tek başlarına yeterli olamamaktadır. Bu nedenle iş birliği yapmak ve eşgüdümlü olarak hareket etmek zorunlu hale gelmiştir.

Çevre sorunları, çeşitli insan eylemleri sebebiyle çevre değerlerinin zarara uğraması neticesinde oluşmuş ve genellikle çevrenin kirlenmesi şeklinde dikkate alınmıştır. Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki çevre kirliliğidir. Çevre sorunları, deprem, sel baskını, yanardağ, kuvvetli

yağmur gibi doğal afetler neticesinde de oluşabilmektedir. Fakat çevre sorunları genellikle insandan kaynaklanmaktadır (Kaypak, 2010:35). Çevre sorunları doğal süreç sonucunda bölgesel olmanın ötesinde küreselleşmiştir. Küresel çevre sorunları, tüm dünya devletlerini etkileyen, günümüzden geleceğe uzanabilecek özelliğe sahip büyük boyuttaki sorunlardır. Çevre, üretim faktörlerinden olan doğal kaynaklar ile özdeşleştirilmekte ve ekonomik sistemde de rol oynamaktadır. Çevrenin üzerine aldığı bu görev, ekonomik faaliyetlerde ve yaşam için gerekli üretimde kullanılan doğal kaynakların önemine ve bunların yenilenebilir veya yenilenebilir olmayan kaynaklar olarak ayrılmasına neden olmaktadır. Çevrenin kirlenmesi ve bozulmasıyla oluşan zarar, küresel ve genel bir niteliğe sahip olmaktadır. Uzun süreli tesirleri de göz önüne alındığında, sadece bir bireyi değil, tüm bireyleri ve gelecek nesilleri; bir toplumu değil tüm toplumları, sadece insanları değil bütün canlıları, ekosistemi ve çevresel dengeyi etkilemekte ve çevrenin korunma altına alınması gerekmektedir (Kaypak, 2010:55).

Çevre sorunlarının küresel hale gelmesi, Avrupa Birliği (AB) politikalarına etki ederek çevre konusunun ciddiyetle dikkate alınmasına neden olmuştur. AB’de çevre bilinci yeterli düzeyde geliştiğinden, AB çevre hususunda önderlik ederek oluşturduğu çevre politikalarıyla hem üyelerine hem de diğer devletlere örnek olmuştur. Çevre koruma, hem devam eden durumu korumayı ve hem de zararları gidermeyi hedeflemektedir. Küresel iklim değişikliği, asit yağmurları, ozon tabakasındaki incelme vb. çevresel sorunlar dünyanın geleceğini tehdit etmektedir. Bunların yanı sıra, insandan kaynaklanan küresel ısınma problemi de bulunmaktadır. Gerçekten iklim değişikliğinin BMİDÇS’deki tanımında, insan faaliyetleri neticesinde küresel atmosferin bileşiminin bozulduğu vurgulanmaktadır (Arıkan, 2006).

Çevre, insanların ve öteki tüm canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gereken faktörken; çevresel sorunlar, çevrenin yenilenebilmesine ve sürekliliğine engel teşkil etmektedir. Çevre sorunları, bölgesellikten çıkmış, uluslar tarafından tek başlarına çözemeyecekleri kadar artmış, yalnızca insanları değil, bütün canlıları ve ekosistemi yok edecek seviyeye gelmiştir. Mal ve can yitimleri, maddi ve manevi kayıplar milyarlarla belirtilmeye başlanmıştır. Bu durumda, yalnız barışçıl bir dünya yeterli olmamakta, bununla birlikte emniyetli, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir dünya talep edilmektedir. Çevrenin sürdürülebilirliği ve sorunların çözümü için küresel düzeyde iş birliğinin sağlanmasının gerekli olduğu görülmüştür (Taytak ve Meçik, 2009:252). Dünyadaki varlığını devam ettirmek isteyen insanın, günümüz ve gelecek için politikalar oluşturma çabası içine girmesi müspet bir ilerleme olmuştur.

1.2. ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE SORUNLARI ÇÖZÜMÜNDEKİ ÖNEMİ

Çevre politikaları, çevreyi bütünsel bir şekilde güvence altına almak, çevre değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak, insanların üretim ve tüketim eylemleri neticesinde oluşan sorunları çözüme kavuşturmak için gereken hedefler doğrultusunda önlemler almak ve bu önlemlerin masrafının bölüşümünü belirlemektir (Mutlu, 2006:13). Çevre politikaları, çevre sorunlarını çözmek amacıyla gerekli tedbirler ve kabul edilmesi gerekli bütün ilkeleri içermektedir. Küresel çevre politikası, dünya devletlerinin çevre hususundaki hedef ve tercihlerinin ortaya konmasını belirtmektedir (Budak, 2000; 31).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayıp bugüne kadarki değişikliklerin ortaya koyduğu yeni gelişmeler çevre politikasının oluşumunun şartlarını hazırlamıştır. Gelişmiş ülkelerdeki kentlerde çevreye uyumda kilit rolü olan, ancak Türkiye'de yeni benimsenmekte olan çevresel politikaya ait ilk örnekler, ABD'nin kamu politikalarında görülmüştür. Çevre politikasının uygulanması için ortaya konan hedeflerdeki eylem planında, şüphesiz toplumun varmak istediği çevre kalitesinin belirlenmesi önemli olmaktadır. 1960'lardan başlayarak çevre sorunlarına ilişkin tedbirler için gösterilen çabalar, evrensel düzeyde çevre politikalarının ortaya konmasında etkin olmuştur (Çınar, 2001: 265).

Endüstrileşmenin evrensel olması, çevre sorunlarını da küreselleştirmiştir. Bu sebeple çevresel politikalar uluslararası siyasette, uluslararası siyaset ise ulusal çevre politikalarında daha çok etkinlik göstermektedir. Ulusal devlet, uluslararası alanda çevre sorunları ve dünyadaki ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Devletler, küresel çevre korumasında tek etken olarak görülmesine rağmen bu konuda zayıf bir durumdadır. Bununla birlikte yalnız girişimcilerin değil, ülkelerin de küresel rekabet içinde olması gibi sebepler çevrenin korunmasına engel olabilmektedir.

Ülkelerin çevre politikalarının değerlendirilmesinde oldukça önemli iki faktör, çevre politikası araçları ve stratejilerdir. Stratejik olarak değerlendirildiğinde, birinci olarak çevre yıkımının onarılması gelmektedir. İkincisi, çevre korumanın sonradan başlayan onarımı ve tedavisidir. Üçüncüsü, çevreye uygun tekniklerin ve kaynakların daha dikkatli kullanım hedefleridir. Dördüncü olarak ise sanayideki yapı değişiminin sağlanmasıdır. Burada ek tedbirlerle düzeltilme için çaba gösterilirken çevreye uyum sağlamayan teknolojiler kullanılmamalıdır. Çevre politikaları, hukuki düzenleme, mali ve genel destekleme araçları vasıtasıyla uygulanabilirler (Demiral, 2000:20). Kabul edilen politikaları desteklemek maksadıyla siyasi, toplumsal ve mali güçler birlikte kullanılabilir. Çevre politikaları, devletlerde değişik hedefleri gerçekleştirmek için oluşturulsa da üstünde birleşilen müşterek hedefler bulunmaktadır. Bunlar; insanların sağlıklı bir çevrede hayatlarını sürdürmeleri,

toplumsal ve çevresel değerlerin korunması, sürdürülebilir kalkınma ve çevre politikalarının uygulanması için gereken maliyetin bölüşümünde sosyal adalet ilkelerine uyulmasıdır (Keleş ve Hamamcı, 2005:328).

Çevresel politikaların küresel olarak hedefi, bireylerin sağlık ve huzur içinde hayatlarını sürdürebilecekleri bir çevreyi güvence altına almak, toprak, hava ve suyla diğer bütün canlıları insanoğlunun vereceği zararlardan korumak ve bireylerin eylemleriyle ortaya çıkan zararları bertaraf etmektir. Bilhassa, planlama ve düzenlemelerin uygulanmasında kamuoyunun katılımını sağlamaktır (Budak, 2000; 31-34). Küresel düzeydeki çevre sorunlarının iki ana niteliği, dışsallıklar ve çevrenin küresel kamusalılığıdır (Yalçın, 2009: 298). Çevre politikaları araçlarından olan dışsallıklar, çevre ve ekonomi ilişkisinde öne çıkarılan unsurlardan birisidir. Dışsallıklar, bir ekonomik ünite tarafından yapılan eylemin öteki ekonomik ünitelerde ortaya çıkardığı müspet veya menfi tesirleri belirtmektedir (Yaylalı, 2004:525).

Çevrenin ortak kullanım ve kamusal niteliğinin bulunması önemlidir. Bütün doğal kaynak, flora, faunanın, bir değeri vardır. İnsanlar açısından bu doğal varlıkların devamlılığının sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılması yaşamsal öneme sahiptir (Mutlu, 2002). Üretim faktörleri arasında yer alan doğal kaynakların, ekonomik eylemlerde ücretsiz olarak kullanımı, doğal kaynaklardan faydalanılarak yine insanlığa ödetildiğini göstermektedir. Çevresel sorunların temeline bakıldığında büyük ölçüde ekonomik sebepler görülmektedir (Engin, 2007:1). Çevresel sorunlar, ekolojik ve ekonomik düzenler arasındaki ilişkilerin dikkate alınmasıyla değerlendirilebilir. Çünkü çevre sorunları büyük ölçüde insanların üretim, bölüşüm ve tüketim eylemleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu döngüyle nüfusun artması ve teknolojik gelişmelerin devam etmesi, çevrenin daha çok yıkımına neden olmaktadır (Dağdemir, 2003:25). Bu döngüyü kırmamanın yolu, doğru çevre politikalarının düzgün bir şekilde uygulanmasından geçmektedir (Toprak, 2006:150).

1.3. ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKU

Devletlerin ve diğer uluslararası kişilerin karşılıklı ilişkilerinde bağlayıcı olan ortak kuralların bütünü uluslararası hukuku ifade etmektedir (Gündüz 2009: 2). Diğer bir deyişle, uluslararası hukuk, ülkelerin birbirleri ve öbür uluslararası hukukun aktörleri ile münasebetlerinde tatbik edilen hukuk kaidelerinin tamamıdır. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesinde iş birliği ortamı oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk, özellikle siyasal, ekonomik ve güvenlik sorunları gibi devletler arasındaki ilişkilerin karmaşık olduğu alanlarda gelişmektedir. Çevre sorunları, uzun bir süre boyunca ulusal düzeyde bir sorun olarak görülmüş, dolayısıyla uluslararası düzenlemelerde yer alması da gecikmiştir. Çevre hukuku, yirminci yüzyılın sonlarında çevrenin uluslararası ilişkileri

etkilemesi, çevre hakkının da küresel düzeyde kabulüne yönelik talebin artmasıyla, uluslararası hukukun bir kolu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Uluslararası çevre hukuku, ilgili devletin eylemleri için kılavuzluk yapan, mevcut uluslararası çevre normlarının yorumlanmasını ve uygulanmasını belirleyen bir dizi genel ilkelere dayanmaktadır.

Uluslararası çevre hukukunda ilkeler, uluslararası hukukun diğer alanlarından daha çok önemlidir, çünkü konularının karmaşıklığı ve kritikliğiyle devletler, çevre hukukunda birçok boşluğa veya belirsizliğe düşmektedir. Buna rağmen, çevre hukuku ilkeleri, devletleri yasalarla onaylanan doğru eylemlere yönlendirmektedir. Yalnız uluslararası hukuk, devletlerin egemenliğini ana prensip olarak dikkate aldığından hukuki kişilik tanıdığı birimlerin iradelerine büyük bir özgürlük tanımaktadır. Bunun yanı sıra devletlerin kendi toprakları üzerindeki eylemleriyle alakalı herhangi bir uluslararası sorumluluk ve görev almayacağını benimsemiştir. Bu durum da çevre hukukunun gelişiminde bir problem olarak ortaya çıkmaktadır (Alacadağlı, 2018: 275).

Kara, hava ve deniz sahalarının genelinin devletlerin egemenlik sahalarına dahil olarak görülmesi, çevre ile ilgili nitelikleri gereği entegrasyon ve iş birliği ilkeleriyle çelişmektedir. Bu nedenle çevre sorunlarının, egemenliğe ait geleneksel prensip ve uyumlar dahilinde çözüme kavuşturulması zor gözükmektedir. Bu sorunun çözülmesi için, devletlerin egemenliği prensibinin sınırlandırılması, uluslararası iş birliği ve müşterek standartların geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında devletler, kendi egemenlikleri haricindeki küresel çevrenin korunması için yerel faaliyetlerini denetim altına almalıdır.

Çevre kirliliği, çevrenin korunması gibi ekolojik sorunlar, kirliliğe sebep olan devletle sınırlı olmayıp, aynı zamanda diğer devletlere ve bireylere de tesir etmektedir. Bu durum uluslararası çevre hukukunun gelişmesini önemli derecede etkilemiştir. Başka bir etken ise gün geçtikçe azalan doğal kaynaklara olan talep artışının devletler arasında çatışmalara yol açabilecek olması, uluslararası rekabette bazı devletlere çıkar sağlayacağı anlayışıdır.

Çevre hukuku, 1970'lerden bu yana gelişmeye başlamış, bugün de bu gelişimini sürdürmektedir. Uluslararası çevre hukukunun gelişimini, yasal gelişmelere bağlı olarak dört döneme ayırarak inceleyebiliriz. İlk dönemi özellikle yaban hayatının korunması açısından ortaya konan çalışmalarla başlayan ve 1945'te BM'in kurulmasına kadar devam eden süreçtir. Bu dönemdeki çalışmalar bazı doğal kaynakların kullanımının sınırlandırılması yönünde olmuştur. Düzenlemeler de çevreyi menfi olarak etkileyen olaylara karşı tepki sonucu yapılmıştır. Ayrıca sadece bir problemi ilgilendirdiğinden çevre sorunlarının çözümünde sınırlı kalmıştır.

Uluslararası komşuluk hukuku ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasından 1972 Stockholm Konferansı'na kadarki süreç çevre hukukunun gelişiminde ikinci dönemi başlatmıştır. Çevre sorunlarının birbirinin içine geçmiş, karmaşık yapıda olması, çevre sorunlarına ait kaygıların evrensel olarak dile getirilmesi, hukuki düzenlemeleri dağınıklıktan kurtarmış, kurumsallaşmayı sağlamıştır. Bu süreçte çevre sorunları konusunda devletlerin hakimiyetleri dışındaki sahaların korunmasında komşuluk hukuku kurallarının yetersiz kalması sonucunda devletler arası iş birliğine dayanan bir çevre hukukunun oluşturulması hız kazanmıştır. Bununla ilgili olarak belirli uluslararası teşkilatlar kurulmuş, yasal düzenlemeler yapılmıştır (Güneş, 2012: 85).

1972 Stockholm'deki BM İnsan Çevresi Konferansı ile 1992 Rio Zirvesi arasındaki 20 yıllık süreç ise üçüncü dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde çevre hukuku açısından oldukça önemli ilerlemeler görülmüştür. Çevre sorunlarının sınır tanımaması, devletlerin küresel düzeydeki bu sorunlarla tek başlarına mücadele edemeyeceğinin görülmesi, uluslararası alanda sorumluluk ve iş birliğini gerekli kılmıştır. Çevre sorunlarıyla mücadele ve çevrenin korunması için küresel çapta politikalar üretilmiş, örgütler kurulmuş ve daha somut, eyleme dönük düzenlemelere gidilmiştir. Birleşmiş Milletler ve alt birimlerinin özellikle UNEP oluşumu, bunların uluslararası çevre sözleşmelerini hazırlamaları, imzaya açmaları, takipleri, uluslararası çevre hukukunun ilerlemesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Bu dönemde uluslararası çevre sözleşmelerinin sayısı hızla artmıştır.

1992 Rio Zirvesinden bugüne gelen süreç ise dördüncü dönemdir. Bu dönemde uluslararası çevre hukukunun gelişimini belirleyen ana husus uyum problemleri olmuştur. Bu durumda uluslararası düzenlemelerin uygulanmasındaki uyuşmazlıkların çözümü, müeyyide, teşvik, yükümlülük gibi hususlar ele alınmıştır. Bu dönemde, çevre sorunlarındaki artış karşısında bunlara dair, uluslararası hukukta, potansiyel olarak uluslararası toplumundaki bütün süjelere ve çevreyi korumaya dair tüm eylemlere tatbik edilebilir olan birtakım genel kaide ve ilkeler ortaya konmuştur. Çevreye dair yasal düzenlemelere öncülük eden bu kaide ve ilkeler, uluslararası çevre hukukunun esasını oluşturan uluslararası çevre sözleşmelerinin temelini oluşturmakta, sözleşmelerin muhteviyatını biçimlendirmektedir.

Evrensel çevre hukuku birbirine ters istikamette seyreden iki ilke yönünde ilerlemektedir. Şöyle ki devletler, kendi doğal kaynakları üzerinde egemenlik haklarına sahiptir, fakat çevreye zarar verebilecek faaliyetlerden uzak durmak zorundadır. Bu hususlar Rio'daki deklarasyonun 2. maddesi ve Stockholm'deki deklarasyonun 21.maddesinde yer almaktadır. Birinci ilke devletlerin üstün durumlarını ortaya koyarken, ikinci ilke olan çevreyi koruma, bu egemenlik hakkının kullanımına birtakım kısıtlamalar getirmektedir. Çevre ile ilgili olarak

birbirlerine bağımlı olunan bir dünyada, bir ülkenin eylemleri bir biçimde öteki ülkeler veya müşterek yerler üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle devletlerin, yetki alanlarındaki eylemlerinin çevreye etkilerini denetleme ve mâni olma sorumluluğu bulunduğundan bu sorumluluklar Uluslararası Adalet Divanı (UAD) kararları ile de tasdik edilmiştir (Sands-Peel 2005: 43-53).

Ticaret, toplumsal ve mali hususlardaki sorunlara dair iyi komşuluk ilkesi, uluslararası iş birliğine dayanak olan kaidelerle çevre sorunlarını da kapsamaktadır. Bu ilke, hiçbir ülkenin kendi egemenlik alanındaki yerleri öbür ülkeler ve müşterek yerlere zarara yol açacak biçimde kullanması veya kullanılmasına müsaade etmesi hakkının bulunmadığını göstermektedir. Bu konudaki uluslararası iş birliğine yönelik taahhütler birçok çevre sözleşmesinde bulunmaktadır (Kaya, 2010: 10). Devletler iş birliğinin tarafları olarak, bazı kararlarda danışmayı ya da katılım hakkını ve ortak acil eylem planları oluşturmayı kabul etmektedirler.

Ortak ancak farklılaşmış sorumluluk ilkesi, uluslararası hukukun eşitlik ilkesinin daha geniş bir yorumudur. Bu ilkeye göre, gelişmekte olan devletlerin uluslararası çevre sözleşmelerine katılmalarını özendirmek için, bu ülkelerin özel gereksinimlerini göz önüne almak gerekmektedir. Ortak ancak farklılaşmış sorumluluklar ilkesi iki faktörden oluşmaktadır. İlk olarak ülkelerin, belli çevre kaynaklarını korumada ortak sorumlulukları olmalıdır. İkinci olarak, her ülkenin belli bir çevresel sorunun ortaya çıkmasına katkısı ve bu ülkenin sorunu çözme hususundaki kapasitesi dikkate alınmalı ve sorumluluk koşullarının geliştirilmelidir (Swanson-Johnston 1999: 237). Bu ilkenin uygulanması pratik sonuçları açısından önem taşımaktadır. Ortak ancak farklılaşmış sorumluluklar ilkesiyle öncelikle devletlerin kapasitelerini dikkate alınmakta, farklı sorumluluklar öngörülmekte, çevresel standartların kabullenilmesi ve uygulanması sağlanmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ve az gelişmiş devletlerin taahhütlerini yerine getirmelerini desteklemek için, finansal ve teknik destek mekanizmaları oluşturulmaktadır (Sands-Peel 2005: 55).

Çevre hukukunun kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. En başta disiplinler arası özelliği yer almaktadır. Çevre hukuku hem kamu hukukunu hem de özel hukuku ilgilendirdiği gibi, hukuk dalları yanında fizik, kimya, biyoloji, tıp, ekoloji gibi doğa bilimleri ve siyaset, ekonomi, sosyoloji gibi sosyal bilimlerle sıkı bir ilişki içerisinde (Turgut, 2012: 60) Çevre hukukunun nitelikleri, araçları ve temel ilkeleri ekolojinin verileriyle yapılanmıştır. Ekolojinin en temel kavramı olan ekosistem bütünsel ve dinamik bir sistemdir. Bunun kapsadığı ilkeler, çevre hukukuna bütünsel yaklaşım olarak yansımıştır. Çevre hukukunu diğer hukuk dallarından farklı kılan niteliklerin başında bu özelliği gelmektedir. Çevre hukukuna ait diğer bir özellik ise

evrensel olması ve zamana uyumlu olmasıdır. Ekoloji alanında gerçekleşen gelişmeler, çevre hukukuna yansımaktadır (hukukcukafasi.com, 2020).

1.4. ÇEVRE HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ

Çevre hukukundaki temel ilkeler, sürdürülebilir kalkınma, ihtiyat, kirleten öder, entegrasyon, önleme, iş birliği ve katılım ilkeleridir. Bu ilkelerin, çevre hukukunun kendine özgü bir niteliğe sahip olması ve bağımsız bir hukuk olarak gelişmesinde oldukça önemli rolleri bulunmaktadır. Bu ilkeler birbirleriyle bütünlük içinde ilişki içindedir ve birbirlerini tamamlayıcı niteliğe sahiptirler. Bu ilkeler hem ulusal hem bölgesel hem de uluslararası birçok düzenlemeye ışık tutmuştur. Çevreyi korumak amacıyla çıkarılacak kanunların hazırlığında bu ilkelerin dikkate alınması gereklidir. Bu ilkeler, bütün kamu kurumlarına olduğu gibi yargı organları için de yol gösterici bir fonksiyona sahiptir.

1.4.1. Sürdürülebilir Kalkınma

Doğa ve çevreyle uyumlu bir kalkınma modelini öngören sürdürülebilir kalkınma, çevreyi koruma ile ekonomik kalkınmanın bütünleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, bugünkü ve gelecek kuşakların faydası için doğal kaynakların korunmasını sağlama, bu kaynakların bitmesine mâni olmak gayesiyle kaynağın kullanımına dair ölçütler ortaya koyma, kaynakların adilane bir şekilde kullanılması anlamlarına gelmektedir

Sürdürülebilir kalkınma, klasik kalkınma usullerinin tabiat ve çevre üzerinde yarattığı yıkıma bir reaksiyon olarak oluşmuştur (Güneş, 2021: 28). Bu kavram ilk kez 1982 yılındaki BM Dünya Doğa Şartı'nda yer almış, 1987'deki BM'nin Ortak Geleceğimiz raporunda ise detaylı bir biçimde işlenmiştir. Raporda, çevre sorunlarının insan sağlığını ve dünyadaki hayatı tehdit ettiği, bu açıdan devamlı ve dengeli bir kalkınmaya ihtiyaç duyulduğu, fakat bu kalkınma politikasında, günümüzün gereksinimleri giderilirken gelecek kuşakların gereksinimlerinden ödün verilmemesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu durumda sürdürülebilir kalkınma ilkesinin hedefi, ekosistemlerin taşıyabileceği bir ekonomik gelişme sistemi olmaktadır. Bu ilke ekonomik, ekolojik ve toplumsal gelişimin bütünselliğiyle hareket ederek petrol vb. yenilenemeyen enerji kaynaklarının yerine hava, güneş, rüzgâr, su gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını sağlayan usullere misal oluşturmaktadır.

1.4.2. Kirleten Öder İlkesi

Çevre hukukunda ortaya çıkan ilk ilke olan kirleten öder ilkesi, kirliliklerin artması üzerine, kirletenlerin sorumlu tutulmasını ifade etmektedir. Bu ilke Almanya'da nedensellik ilkesi olarak isimlendirilmiştir. Kirleten öder ilkesinin amacı, çevreye zarar verenlere neden

oldukları zararlarla mücadelenin bedelinin ödettirilmesidir. 1972’de ilk defa Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) tarafından kabul edilen kirleten öder ilkesi çevre kirliliğine engel olmanın çarelerinden biri olarak ortaya konmuş, etkinliği ve içeriği gittikçe genişlemiştir. Söz konusu ilke sonraki süreçlerde ulusal, bölgesel ve uluslararası kanuni düzenlemelerde yer almaya başlamıştır.

Kirleten öder ilkesi, çevre kirliliğinden kimin yükümlü olduğu ve yükümlülüğün ne şekilde yerine getirileceğini belirlemektedir (Toprak, 2006: 151). Bu ilke herhangi bir kirliliğe sebep olan ya da çevreye zarar veren birey veyahut kurumların çevre kirliliğinin ve çevreye verilen zararın maliyetini karşılamasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Fakat bu ilkenin çevre hukuku alanında kullanımı yeterli olamamaktadır. Çevre hukuku genel olarak devletleri muhatap kabul ettiğinden dolayı, devletlerin sorumluluğu konusunda yeterli ve net yasal düzenlemeler içermemektedir. Bu da devletler nezdinde bu ilkenin uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Ancak bu ilke, ulusal düzeydeki hukuki düzenlemeler vasıtasıyla kişilere veya kuruluşlara uygulanabilmektedir.

Kirleten öder ilkesinin temel amacı, devletler arasında çevre hususunda eşgüdümü sağlamak, çevresel korumada farklı politikaların uygulanmasıyla ortaya çıkacak rekabet üstünlüğünü ele geçirmek ve ticari alanda ortaya çıkabilecek tespitleri minimum seviyeye düşürmektir. Kirleten öder ilkesinin uygulanmasına özgü metotların en önemlilerini kirlilik sigortası, kirlilik bedelleri, teşvikler ve çevre vergileri gibi uyumlar oluşturmaktadır (Turgut, 2012: 129).

1.4.3. İhtiyat İlkesi

1970’li yıllarda Almanya’da uygulamaya geçirilmiş bir ilke olan ihtiyat ilkesi ilk defa Maastricht Antlaşması’nda yer almıştır. Bu ilkeyle, yapılacak bir eylemin çevreye zararlı olacağı hususunda ciddi bir kuşku bulunuyorsa, söz konusu alanda yapılacak bilimsel bir araştırmanın neticesinin beklenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması ifade edilmektedir. İhtiyat ilkesinin hedefi, çevre ile ilgili oluşabilecek sorunların önceden öngörülmesi, doğal kaynaklar ile ekolojik dengenin güvenceye alınmasıdır. Bu ilkenin ortaya konmasındaki başta gelen unsur bilimsel belirsizliğin olmasıdır. Elde kesin bir kanıt olmaması nedeniyle çevreye zarar verdiği tespit edilene kadar bir eylemin zararsız olduğunu benimsemek, çevrenin korunmasında gerekli tedbirler açısından önemli bir engel oluşturmaktadır. Çünkü bir madde veya eylemin çevreye zararlı olduğu tespit edilmesinden sonra önlem alınması, bu hususta geç kalınmış olacağını göstermektedir (Budak, 2000: 32).

İhtiyat ilkesinin amacı, bilimsel kararsızlık bulunması durumunda ihtiyatlılık ile riziko arasında bir seçim yapılmasının gerektiği, bilimsel kararsızlığın getireceği riskin çok olduğu ve

zararın telafi edilemediği hallerde, çevre değerlerine öncelik verilerek çevre açısından riskli olan eylemlere zarar ortaya çıkmadan evvel mâni olunmasıdır. İhtiyat ilkesinin içeriğini belirleyen esas unsurlar, zarar tehdidi, bilimsel belirsizlik ve koruma tedbirleridir. Bu ilkenin uygulamaya konmasına özgü belli başlı araçlar ise yasaklama, ispat yükünün tersine çevrilmesi, şartları sert olan izin sistemi ve karar alma yöntemlerindeki farklılıktır. Bu ilke, zamanımızda bilhassa nükleer enerji ile çalışan tesislere ve baz istasyonlarına ruhsat verilmesine, GDO'lu ürünlere müsaade edilmesine dair kararlarda önemli olmaktadır (deuhukuk.net, 2018).

1.4.4. Önleme İlkesi

Çevreye zarar veren her şeyin kaynağında engellenmesi ya da sorunların ortaya çıkma aşamasında müdahale etmeyi ifade eden önleme ilkesi, Avrupa Birliği'nin çevre politikalarının dayanağıdır. Kısaca tedavi etmektense korumak iyidir biçimindeki düşünceyi yansıtan ilkenin amacı, çevrede menfi neticeler ortaya çıkabilecek eylemlerin mümkün olan en erken adımda önlenmesidir (Günaydın, 2005: 28).

Koruyucu hekimlik mantığına dayanan bu ilke gereğince ilgili makamlarca, daha çevre sorunları doğmadan harekete geçilerek, çevresel tehditler giderilmelidir. Önleme ilkesi bu durumda, şimdiki çevre sorunlarının kaldırılmasıyla değil, bilakis bu sorunlar henüz oluşmadan evvel önlenmesiyle alakalıdır. Bu ilke, çevre sorunlarının doğmadan evvel alınacak önlemler bu sorunların görülmesinden sonra önlem alınmasından daha rasyonel ve ekonomiktir idraki üzerine kurulmuştur. Söz konusu ilke, adeta ihtiyat ilkesinin çekirdeğini oluşturmaktadır.

1.4.5. İş birliği İlkesi

Uluslararası alanda kirliliğin önlenbilmesinde etkin olabilecek oldukça mühim ilkelerden biri iş birliği ilkesidir. Çevresel sorunların etkisinin artık küresel olması nedeniyle çevre politikalarının uygulanması ve başarı kazanması için ulusal, bölgesel ve evrensel ölçekte iş birliğine gidilmesi ve gereken eşgüdümün sağlanması gerekmektedir. Bu ilke gereğince mahalli idare ve merkezi idarenin sanayi, ticaret ve turizm kesimlerinin yetkilileri ile iş birliğine gitmeleri gerekli olmaktadır (Mutlu, 2006: 64). Bu ilke çerçevesinde çevre sorunlarının çözüme kavuşturulmasında devletle vatandaşların beraber hareket etmeleri, çözüm için yapılan düzenlemeler, plan ve uygulamalar hususunda kamuoyunun katılımı gerekmektedir.

1.4.6. Entegrasyon İlkesi

Çevre koruma politikalarındaki değişimle çevre hukukunda temel alınan bütüncül yaklaşımın bir yansıması olarak entegrasyon ilkesi ortaya çıkmıştır. Bütünleyicilik ilkesi olarak da bilinen ilke, iç ve dış entegrasyon olarak incelenmektedir. Entegrasyon ilkesi, değişik yöntem ve araçlarla uygulamaya aktarılabilmektedir. Dış entegrasyon, belirli politikaların

tespitinde ve sektör eylemlerinin sürdürülmesinde çevreyi korumaya da dikkat edilmesini ve tarım, ticaret, ulaştırma vs. politikaları ile eylemlerinde çevre politikasına uyum sağlamalarını ve bu husustaki değişikliklere gidilmesini belirtmektedir. İç entegrasyon ise, yalnız belirli çevresel faktörlerin öbür faktörlerden farklı bir biçimde korunmasını kabul eden sektörel yaklaşımın bırakılarak çevreyi bütüncül olarak korumayı ele alan bütüncül yaklaşımın dikkate alınmasıdır.

1.4.7. Katılım İlkesi

Katılım ilkesi, kişilerin çevre yönetimi sürecine dahil olmaları, etki etmeleri ve bu süreçte yer almalarını ifade etmektedir. Katılım, çevreye dair kararlarda demokratik meşruluğu ve etkinliği artırmanın yanında, topluma yönetsel kararların alınması ve yürütülmesi sürecinde kontrol etme olanağı vermekte, merkezi idarede açıklığı, söz konusu yönetsel birime, kararlarına esas oluşturacak sağlam bilgilere ulaşma imkânı vermekte, yönetsel kararların mahalli koşulları da dikkat ederek alınmasını sağlamaktadır (hukukcukafasi.com, 2020). Katılım, halkın karar alma, tasarlama, yürütme, uyum, takip, kontrol ve denetleme süreçlerine katılımları biçiminde olabilir. Halkın katılımının gerçekleşmesi ise, bireylere çevreye dair bilgilere ulaşma imkanının sağlanması ile olanaklıdır. Çevre ile ilgili bilgilere ulaşma hakkı, bu durumda katılım hakkının ön şartıdır. Aarhus Sözleşmesi, çevresel katılım açısından önemli olan en mühim uluslararası sözleşmedir. Türkiye henüz bu sözleşmeye taraf olmamıştır. Halkın katılımı ile ilgili detaylı hükümleri içeren ulusal bir düzenleme ÇED Yönetmeliğidir. Bu konuda önemli olan diğer bir mevzuat 2004'te çıkarılan Bilgi Edinme Hakkı Yasası'dır (Güneş, 2021: 34).

Uluslararası hukukta çevre sorunlarına dair zamanla oluşan bu ilkeler, uluslararası çevre sözleşmelerine esas teşkil etmektedir. Ancak uluslararası hukuk düzeninin yapısı gereği, uluslararası çevre sözleşmeleri için sınırlı bir esas oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk düzeninin meselelerinden biri devlet dışındaki örgütler ve kuruluşların bu düzenin dışında tutulması, diğeri de çevre hakkının kurumsallaşmasının sağlanamamasıdır. Belirlenen kurallara uymayanlara gerektiği durumda cebren uymasını sağlayacak bir uluslararası yürütme organının, haksız eylem veya işlemi gerçekleştiren kişilere yaptırım uygulanmasına karar verecek zorunlu bir yargı düzeninin olmaması, çevrenin uluslararası çevre sözleşmeleri vasıtasıyla korunması hususundaki önemli eksikliklerdir. Uluslararası Adalet Divanı her ne kadar bir uyuşmazlık çözüm yeri olarak görülse de ülkelerin bu yola başvurmaları mecburi değildir, yalnız bir seçenek olarak sunulmuştur (Pazarcı, 1999: 7).

1.5. İKLİM VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

İklim, doğal yaşamın belirlenmesinde önem taşıyan baş faktörlerden biridir. Öyle ki hem bitki hem hayvan türleri hem de insanların eylemleri iklime göre saptanmaktadır. İklim bireylerin beslenmelerinden ekonomik düzenlemelerine, yerleşimlerinin planlanmasından tarım ile ilgili etkinliklerine kadar bütün faaliyetlerin odak noktasında yer almaktadır.

1.5.1. İklim

İklim, Dünya Meteoroloji Örgütüncce, dar manada ortalama hava olarak, bilimsel olarak belli bir zaman dilimindeki ilgili miktarların değişkenliği ve ortalamaları açısından istatistiksel tanımı şeklinde, daha geniş manada ise atmosferi, hidrosferi, kriyosferi, yeryüzünü ve biyosferi kapsayan iklim sisteminin durumu olarak ifade edilmiştir (World Meteorological Organization, 2016) İklim, Meteoroloji Genel Müdürlüğünce, oldukça geniş bir bölgede uzun yıllar boyunca değişmeyen ortalama hava koşulları şeklinde tanımlanmıştır. Herhangi bir bölgenin veya yerin iklim özgünlüğünü saptamak için üç yüz ile beş yüz sene gibi uzun bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Bunun yanında bir yerin iklim niteliklerinin tespit edilebilmesi için gerekli en az zaman ise otuz senedir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2016).

Hava durumu, bir yerde, sınırlı sürede ve belli bir zamanda meydana gelen atmosfer olayıdır. Etkili ve baskın olan iklim olayı hava durumu tanımlanırken değerlendirilir. Mesela, sıcak hava denildiğinde bulutun bulunmadığı, rüzgâra ilişkin bilgilerin yer aldığı iklim elemanları olabilir. Ancak o tanımdaki etkili unsur yüksek sıcaklık olmaktadır (MGM, 2016). Alman meteorolog Wladimir Peter Köppen iklimi, biyolojik yönden; insanlar, hayvanlar ve bitkiler için dünya üzerinde yaşanabilir bir yerdeki atmosfer koşullarının toplamı olarak ifade etmiştir (Akman, 1990: 8). İklim, belirli bir dönem boyunca atmosfer, kara, buz ve okyanus yüzeyindeki değişimlerle atmosferin yapısında oluşan tespitler şeklinde tanımlanmaktadır.

İklimi belirleyen ana faktörler, geniş su kütlelerine olan yakınlık, yükselti, enlem derecesi, topoğrafik yapı ve genel atmosferik dolaşıma hâkim olan şartlar olarak belirtilebilir (Özyuvacı, 1999: 251). Bu şartların tesiriyle hem değişik ülkelerde hem aynı ülke içindeki değişik yerlerde hem de birbirine oldukça yakın coğrafi bölgelerde değişik iklim şartları ile karşılaşmak olasıdır. Bu durum basitçe iklim değişikliğiyle belirtilebilir.

1.5.2. İklim Değişikliği

Hava olayları ayrı tutulmak şartıyla, bütün zaman ve alan ölçeklerinde iklimin ortalama durumundaki standart sapmalar ile uç olayların teşekkülü gibi diğer istatistiklerdeki değişimler iklim değişikliği olarak ifade edilmiştir (Arıkan ve Özsoy, 2008: 13). İklim değişikliklerine, güneş ışınlarının dünya üzerindeki ve atmosferdeki yansımaları, dünyanın güneş çevresindeki

yörüngesi, atmosferdeki gazlar ve bu gazların oranları, yanardağlardan yayılan küller, bulut örtüsü gibi faktörler sebebiyet vermektedir. Bu faktörlerin yalnız veya beraber hareketleri sera gazlarını ve sera tesirini yükseltmektedir.

İklim değişikliklerinin ana sebebini ise dünyadaki radyasyon dengesinin bozulması oluşturmaktadır. Atmosferde bulunan ve kısa dalgalı güneş enerjisine karşı saydam ancak uzun dalgalı radyasyona karşı saydam olmayan bazı gazlar ise sera etkisini göstermektedir. İklim değişiklikleri doğal süreçlerle oluşabileceği gibi insandan kaynaklanan sebeplerle de oluşabilmektedir. İklim değişikliğinde insanların etkisi açık olarak görülmektedir. Mesela, 30 Eylül 2013 tarihinde yayımlanan V. IPCC Ön Değerlendirme Raporunda, iklim değişikliği en az yüzde 95 oranında insan kaynaklı bir sorun olarak görülmektedir (Kıvılcım, 2013: 17). İklim değişikliğine yol açan doğal nedenler, kıtaların sürüklenmesi, güneşin etkileri, volkan patlaması ve dünyanın yörüngesinin değişmesidir. İnsan kaynaklı olarak belirtilen suni iklim değişikliğine sebep olan faktörler ise savaşlar, arazi kullanım değişiklikleri ve fosil yakıt kullanımıyla fazlalaşan sera gazları yoğunlaşmasıdır. Yapılan değerlendirmeler ve yeni somut delillere göre, dünyadaki ortalama sıcaklıkta görülen yükselişin sebebi, insan eylemleri neticesinde atmosferde sera gazlarının birikmesidir (Türkeş, 2008: 26-37).

Atmosferdeki sera gazlarının çoğalması, sera etkisinin artmasına yol açmaktadır. Atmosferin yapısında yüzde 0,1'den az bulunan, doğal sera gazları olarak nitelendirilen ve en fazla sera etkisi yaratan gazlar sırasıyla karbondioksit (CO_2), metan (CH_4), diazotoksit (N_2O), ozon (O_3), karbon monoksit (CO) ve halokarbonlar (CFC gibi) olarak belirtilebilir. Sera etkisi yapan gazlar arasında su buharı da gösterilmektedir (Akın, 2006: 29-43). Söz konusu gazların atmosferdeki miktarının çoğalması küresel ısınmayı, bu da küresel iklim değişikliğine neden olmaktadır (Arıkan ve Özsoy, 2008: 13). Fakat buradaki mesele sera etkisinin kendisinden kaynaklanmamaktadır. Sera etkisi doğal yollardan meydana gelen bir etki olup yeryüzünde hayatın sürmesi için mecburidir. Çünkü bu olmasaydı ortalama 15 derece olan dünyanın sıcaklığı -18 dereceye kadar inebilirdi (Özyuvacı, 1999: 312). Böylece yeryüzünde canlı yaşama olasılığı en az seviyeye inecekti. Dolayısıyla problem, sera gazlarının bulunmasından daha çok insan eylemleri neticesinde atmosferdeki sera gazları oranının çoğalması ve bunun neticesinde doğal afetlerin oluşmasıdır (Akın, 2006: 33-34; Arıkan ve Özsoy, 2008: 13). Bu durumun sera gazları içindeki payı yüzde 82 ve büyük bölümü de fosil yakıtlardan kaynaklanmakta olup endüstri devriminden bu tarafa yüzde 31 oranında artış gösterdiği belirtilmiştir (Akın, 2006: 32). Küresel düzeyde yüzey sıcaklıklarında görülen artış, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren 1980'li yıllarla birlikte daha bariz olmuş ve son zamanlarda ise hat safhaya ulaşmıştır. Mesela, yirminci yüzyılda ortalama deniz seviyesinin

10-20 cm arasında, okyanus sularının ısı ve yüzey sıcaklığının ise 0.6 derece artış gösterdiği belirtilmektedir (Türkeş, 2008:1-2).

2018 IPCC raporuna göre, zamanımızda küresel ısınmanın 1 dereceye ulaştığı ve bunun 2040 yılına kadar 1,5 dereceye ulaşacağı öngörülmekte, küresel ısınmadaki bu artışın şu andaki su kaynaklarının bitmesine, buzulların süratle eriyerek deniz seviyesinin yükselmesine, dünyadaki yiyecek stoklarının tükenmesine ve insanların göç etmelerine sebep olacağı belirtilmektedir (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2018).

Ekolojik denge çerçevesinde canlı hayatının devamlılığı için birçok sistem bulunmakta ve bu sistemler birbirleriyle uyum içinde çalışmaktadır. İklim sistemi de bu sistemlerden biridir. Küresel ısınma, kuraklık, seller ve kıtlık gibi olası sorunlara neden olabileceği için insanlar için tehdit olmaktadır. BM Genel Kurulu'nun araştırmaları sonucunda küresel iklimin yapısındaki değişikliklerin ağır toplumsal ve ekonomik sonuçlar doğuracağı ve bunun neticesinin de gelecek nesilleri tehdit edeceği öngörülmüştür.

Fosil yakıtların enerji sektöründe çok fazla ve yaygın olarak kullanılması, küresel ısınmanın oluşumunda ve artış göstermesinde en büyük etken olmaktadır. Oysa bu yakıtlara göre yenilenebilir enerji kaynakları oldukça az miktarda sera gazı emisyonu üretmektedir. Yenilenebilir enerji teknolojileri, rüzgâr, güneş enerjisi, hidro, jeotermal, atık enerji ve biokütle enerjisini içermektedir. Uluslararası Enerji Ajansı 2050 yılına kadar petrol istemimde yüzde 70 ve karbon emisyonunda ise, yüzde 130 artışı öngörmektedir (Çoban ve Şahbaz Kılınç, 2016: 593). İklim değişikliğinde yaşanan durumun doğal kaynaklı olmasından ziyade insan kaynaklı sebeplere dayandırıldığından bu tarafa, meseleyi tartışan ve çözüme kavuşturmaya çalışan uluslararası girişimler çoğalmıştır. İklim değişikliğindeki en büyük payın fosil yakıtlara ait olduğu ifade edilmekte, dünyadaki toplam enerji kullanımının yüzde 29'unu karşılayan kömürün yol açtığı karbon emisyonları oranının yüzde 44 olduğu belirtilmektedir. Sıcaklıklardaki artışın emisyonların mevcut artış hızıyla, 2060 yılında 4 dereceyi bulacağı belirtilmektedir. 21. yüzyılın sonlarında yaşanacağı öngörülen küresel sıcaklık değişiminin 1850 – 1900 yılları arasında yaşanana benzer şekilde olabileceği tahmin edilmektedir. Küresel sıcaklık değişiminin, muhtemelen 1,5 dereceyi bulabileceği, kimi tahminlere göre ise 2 dereceye ulaşabileceği ön görülmektedir (IPCC, 2015).

Yeryüzü küresel ısınma sonucunda kimi zaman çok soğumakta, kimi zamanda çok sıcak olmakta, artan sıcaklık oranı da yüksek buharlaşmaya sebep olarak bir yandan göl, vadi vb.nin sularında ciddi bir azalışa yol açmakta, bu değişime uyum sağlayamayan pek çok canlı türünün yok olmasına, çeşitliliğinin azalmasına sebep olmaktadır. Denizlerde de benzer durum yaşanmaktadır. Deniz seviyesinin dünya genelinde son zamanlarda 0.1-0.2 metre arasında

yükseldiği görülmekte, 2100'e kadar bu yükseliş seviyesinin 0.9 metreye kadar çıkacağı ön görülmektedir (European Economic Area, 2003: 91). Deniz seviyesindeki bu yükselmeler, küresel ısınma neticesinde kutuplardaki buzulların erimeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten 2000 yılında Washington'da bulunan Worldwatch Institute, yeryüzündeki buz tabakalarının tahminlerden daha hızlı bir biçimde erimeye başladığını belirtmiştir. Enstitüye göre, Buz Denizi katmanının hacminin yüzde 40 kadarı, son 30 yılda erimiştir (Godrej, 2003: 37). Kuzey ve Güney Kutuplarında bilhassa yaz aylarında küresel ısınma neticesinde buzulların kalınlığı yüzde 40 oranında azalmış, oldukça iri buzul kütlelerinin koptuğu gözlemlenmiştir (EEA, 2003: 93). Ayrıca karadaki buzulların erimeye başlamasının, denizlerdeki buzulların erimesinden daha vahim sonuçlara yol açacağı da fiziki bir gerçekliktir. Özellikle son on yılda, karadaki kar örtüsü ve buzlanmanın önemli ölçüde azaldığı tespit edilmiştir. Grönland üzerindeki buz katmanının güney ve doğu kenarlarının 1993 yılından bu yana her yıl 1 mm incelendiği görülmektedir (Godrej, 2003: 38).

Küresel ısınma ve iklim değişiklikleri benzer biçimde deniz suyu sıcaklıklarını da etkilemektedir. Denizler ve atmosferdeki karbon miktarlarından oldukça fazlasını bünyesinde bulunduran okyanusların sıcaklıkları da gittikçe yükselmektedir. Mesela, kimi zamanlarda kesintiye uğramış olsa da 1990-1997 yıllarında etkisi görülen ve iklim değişikliğine yol açan küresel ısınmaya büyük katkısı olduğu görülen El Nino Kasırgası, tropikal Orta ve Doğu Pasifik Okyanusu'nda deniz yüzeyi sıcaklıklarının normalden 2-5 derece daha yüksek olmasına sebebiyet vermiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000: 4). Okyanusların sıcaklıklarının asitlik derecesi ile atmosfer içindeki karbondioksit konsantrasyonu arasında bir ilişki vardır. Okyanusun daha sıcak olması, atmosfer bünyesinde daha fazla bir karbondioksit konsantrasyonuna yol açmaktadır. Bu da küresel ısınma ve iklim değişikliğini ifade etmektedir. Bu sıcaklık ve seviye yükselişleri küçük gibi görünse de yeryüzü iklim sistemini ve dolayısıyla canlı yaşamını ciddi olarak tehdit etmektedir. Bugünlerde çevre yönünden oldukça önemli bir sorun olarak görülen küresel ısınma ve iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi yönünden de oldukça problemlere yol açmaktadır.

Bu çalışmada, günümüzde, çevre sorunlarının ülkeleri oldukça etkileyen küresel bir sorun olduğu öne sürülmektedir. Bu çerçevede küresel çevre sorunlarının çözümünde çevre sözleşmeleri ve devletlerin arasında iş birliğinin gerekliliği irdelenmektedir. Uluslararası çevre sözleşmelerinin belirgin özelliği küresel çevre sorunlarının çözümünde uluslararası politikaları yasal bir zemine oturtmuş olmasıdır. Çevre politikalarının hem yerel hem de küresel düzeyde etkinliği, çevre politikalarını uygulayacak devletlerin üstlenecekleri maliyetleri karşılamalarına bağlıdır. Ayrıca, devletlerin ulusal politikalarını çevre yönetiminde

etkinleştirecek kurumsal yapıları da önem arz etmektedir, çünkü çevreden sorumlu kamu kurumlarının yetki, görev ve sorumluluk alanları belirsizdir. Şüphesiz, bu belirsizlik uluslararası çevre sözleşmeleriyle uyumlu ulusal düzenlemelerin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, sözleşme yürürlüğe girmiş olsa bile, iç hukuk işlemleri gerçekleşmemiş taraflar açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, ülkelerin Paris Anlaşması'na uyum düzeyinin düşük olduğu dolayısıyla anlaşmanın etkinliğinin zayıf kaldığı, söz konusu zayıflığın tarafların uyum sorununun yanında anlaşmanın uygulanabilirliğinden ve yapısından kaynaklandığı incelenmektedir. Paris Anlaşması'nın etkinliği, halen belirsiz olan ve boşluk yaratan sorunların zamanında, etkin bir biçimde düzenlenmesine, anlaşmaya daha fazla devletin katılımının sağlanmasına ve taraf devletlerin anlaşmayı uygulamasına bağlıdır. Bu çerçevede çalışmada, bunların yanında Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası çevre sözleşmelerine uyumunu değerlendirmeye, özel olarak ise Paris Anlaşması'nın Türkiye'de ne ölçüde uygulanabildiği saptanmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla öncelikle Türkiye'nin uluslararası çevre sözleşmelerine uyumunu sağlayabilecek gereken alt yapıya sahip olup olmadığı tespit edilmeye, daha sonra da Türkiye'nin Paris Anlaşması'na uyumunu değerlendirebilmek amacıyla ilgili yasal mevzuat ve bu alandaki temel politikalar dikkate alınmaya, mevcut durum ve uyum konusundaki sorunlar tespit edilmeye, son olarak ise Türkiye'nin anlaşmaya uyumunu artıracak tavsiyeler verilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ

2.1. ÇEVRENİN KORUNMASI KONUSUNDA ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ GELİŞMELER

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği, dünyada kapsamlı olarak çevre koruma çalışmalarını başlatan başlıca iki örgüttür. Bu örgütlerin yanı sıra Avrupa Konseyi, GATT, OECD, Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü gibi örgütler de çevre koruma alanında faaliyetlerde bulunmaktadır. Çalışma sahamızı dar tutmak amacıyla sadece AB ve BM tarafından başlatılan ve yürütülen çalışmalar inceleme konusu yapılmıştır.

Çevre sorunlarının uluslararası bir problem olarak görülmesinde, 1970’li yıllarda düzenlenen Avrupa Koruma Yılı Konferansının önemli payı olmuştur. 1972 yılındaki Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonrasında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), BM çevre etkinliklerinin koordinasyonunu sağlayan, gelişmekte olan devletlere çevre politikaları konusunda yardımcı olan ve çevreye duyarlı kalkınma yöntemlerini tavsiye eden bir kuruluştur.

1972 yılında başlatılan Birleşmiş Milletler çevre zirveleri önce beşer yıllık daha sonra onar yıllık periyotlarla tekrarlanmış ve çevrenin uluslararası politikalar aracılığıyla korunması adına oldukça önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. İlk zirveden itibaren uluslararası çevresel varlıkların korunması bakımından ulus devletler ortak sorumluluk almayı, kirlenmeyi önlemeyi ve uluslararası çevresel varlıkları geliştirmeyi taahhüt etmelerine rağmen bu konularda önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

Brezilya’nın başkenti Rio’da 1992 yılında yapılan “Çevre ve Kalkınma Zirvesi” uluslararası çevre politikaları ve hukukunun oluşturulmasında önemli birer aktör olan devletler ve sivil toplum kuruluşlarının yoğun katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Devletler ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi çerçevesinde koruma önlemleri getireceklerini kabul etmişlerdir. Siyasi ve ekonomik manadaki menfaat çatışmalarının çevre açısından bir uzlaşma ortaya koyma sorunu bulunmaktadır. Ekonomik çıkar, siyasi kudret, kuzey-güney farkındalığı gibi birçok problem çevre sorunlarının çözüm aşamasında etkin rol oynamakta ve sözleşmelerin düzenlemesini kompleks ve güç bir süreç durumuna getirmektedir. Bundan dolayı genellikle uluslararası çevre sözleşmeleri hem etkili hem de uygulanabilir olamamaktadır.

2.2. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ

Uluslararası çevre sözleşmeleri, devletlerin belli çevre sorunları karşısında iş birliğine gitmelerini ve sorunu çözmek için bir düzen oluşturmalarını belirleyen, sözleşmeyi imzalayan devletlerin faaliyetlerine birtakım sınırlamalar getiren hukuki düzenlemelerdir. Bu sebeple uluslararası çevre sözleşmelerinin oluşması ve uygulanmasında uluslararası ilişkilerin niteliği ve iş birliğinin şartları oldukça önem taşımaktadır. Uluslararası çevre sözleşmeleri özellikle doğal kaynaklar üzerindeki insan etkisini yöneterek zararlarını engellemeyi, çevreyi korumayı düzenleyen ve kanuni olarak bağlayıcılığı olan uluslararası düzenlemeleri ifade etmektedir (Ertürk, 2011: 200). Uluslararası çevre sözleşmeleri, esasında devletleri belli çevresel gayeleri yerine getirmekle sorumlu tutan hukuki olarak bağlayıcı bütün uluslararası araçları kapsamaktadır. 1972'deki Stockholm Konferansı'ndan bu tarafa, çevre konusunda artan ilgiyle birlikte gösterilen uluslararası gayretin neticesinde çevre sözleşmelerinin sayısı oldukça artmış ve gittikçe daha çok sayıda devlet bu sözleşmeleri imzalamaya başlamıştır (Haas ve Sundgren, 1993: 405).

Uluslararası alan, her biri çıkarlarını en üst düzeyde tutmak isteyen devletlerden meydana gelmektedir. Devletler, uluslararası ilişkileri birbirleriyle çatışma ve bir mücadele alanı olarak gördüklerinden uluslararası ilişkilerin temel gündemi güç ve güvenlik hususlarından oluşmaktadır. İki devlet arasındaki sözleşmeler genellikle sınır aşan akarsular ya da paylaşılan iç denizlerin korunmasında etkili olabilmektedir. Birçok tarafı olan sözleşmeler ise hiçbir devletin egemenliğinde bulunmayan açık denizlerde oluşan zarar ve kirlenmeler açısından etkin olabilmektedir. Akdeniz'in ve Karadeniz'in kirlilikten korunmasına yönelik sözleşmeler gibi aynı coğrafyayı paylaşmaktan doğan komşuluk ilişkilerine dayanan çevre sözleşmeleri bölgesel, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ile Paris İklim Sözleşmesi gibi sözleşmeler ise uluslararası nitelikli olmaktadır. Çevre sözleşmeleri, kirlenmenin önlenmesi amaçlı olduğu gibi aynı zamanda kirlenmeyi yasaklayan ve uluslararası yükümlülük getiren sözleşmelerdir. Bu tür sözleşmelerde devletlerin kati yükümlülüğü ilkesi geçerlidir.

Uluslararası hukuk uyarınca hiçbir devlet, komşu devletlere zarara verecek şekilde ülkesinin kullanılmasına izin veremez kuralı bulunmaktadır. Bu kurala riayet etmeyen devlet, zarardan sorumlu olmaktadır. Sorumluluğu söz konusu olan devletin hareketi, bir uluslararası kuralı doğrudan çiğneme ya da uluslararası hukuka riayet etmek için yapması gereken bir eylemi yapmaması şeklinde olabilmektedir (Alacadağlı, 2018: 278). Uluslararası çevre hukukunda devletlerin sorumluluğu kasıt aranmasından kusur aranmasına oradan da kusursuz sorumluluğa giden bir yol takip etmiştir. Geleneksel olarak bir devletin bir işlem ya da eyleminden uluslararası sorumluluğunun doğabilmesi için bu eylem ya da işlemin bilinçli ve

kasıtlı olarak yapılması gerekmektedir. Oysa kişilerin sorumluluğu açısından kati sorumluluk ilkesi kabul edilmiştir. Devlete mal edilen eylemler, devlet adına hareket eden kişiler tarafından gerçekleştirilir. Ancak devlet adına hareket etmeyen özel kişilerin fiilleri de özel kişiler tedbir almadıklarında devletin yükümlülüğüne sebep olabilmektedir (Alacadağlı, 2018: 286). Artık çevreye verilen zarar özel bir ekonomik faaliyet sonucu ortaya çıksa da bireyler değil devletler yükümlü olmaktadır. Bu da kusursuz sorumluluktur.

Uluslararası çevre sözleşmelerini yalnızca uluslararası hukukun süjesi olan devletler imzalamaktadır. Devlet dışındaki örgütlerin bu süreçte yer almadıkları ancak devlet oturumlarıyla paralel oturumlar yaparak sözleşme görüşmelerine müdahil olmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası çevre sözleşmelerini devletlerin uygulamaması ya da bilerek çiğnemeleri durumunda, onları denetleyecek ve yaptırım uygulayacak evrensel bir çevre kuruluşunun bulunmaması çevre sorunlarının çözümünde bir handicap oluşturmaktadır.

Çevre sözleşmelerinin kendine özgü gayesi ve yapısı bulunmaktadır. Bu sözleşmeler imzalanırken ele alınan konu, sözleşmeye taraf devletlerin sayısı, bölgesel ya da küresel nitelikli olup olmadığı, sözleşmenin ortaya çıkardığı kurumsal yapı ve bağlayıcılığı, sözleşmenin işleyişine dair ana unsurlar gibi hususlarda sözleşmeler farklılık göstermektedir (Swanson ve Johnston 1999: 106). Bununla birlikte, uluslararası çevre sözleşmeleri genel manada benzerlik gösteren düzenlemelerdir. Buna karşın esas olarak, çevre sözleşmelerinin devletlerin egemenlik alanları dışındaki ortak çevresel kaynakları ve alanları korumaya çalışmaları birinci ortak yönlerini, devletlerin kendi ulusal sınırları içerisindeki çevresel kaynakları korumayı ve ilgili devletlerin ekonomik etkinliklerinin sınır ötesine tesir etmesini engellemeyi amaçlaması da ikinci ortak yönünü göstermektedir.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (1969), bilhassa 1980 yılından bu yana imzalanan çevre sözleşmelerinin düzenlenmesinde yürürlük, çekinme, yorumlama, fesih ve geçersizlik gibi hususlarda esas kaide ve ilkeleri saptamaktadır. Bununla birlikte görüşme süreci, taraf devletlerin sayısı, sözleşmenin kabulünde oy birliğinin gerekip gerekmediği, sözleşmenin yürürlüğe girmesi için gereken onaylama sayısı gibi hususlar devletlerin kararlarına bırakılmıştır (Susskind, 1994: 24–25).

Birçok sözleşmede öncelikle, sözleşmede kullanılan kavramların tanımlanması ve sözleşmenin kapsamının saptanmasına ait başlangıç hükümleri bulunmaktadır. Daha sonra genel sorumluluklar belirtilerek, taraf ülkelerin bu sorumlulukları yerine getirmeleri için gereken önlemleri alması, konuya dair bilimsel araştırmalara destek olması, diğer ülkelerle iş birliği içinde olması, bilgilerin paylaşılması ve sözleşmenin öbür koşullarını yerine getirmesi hususundaki hükümler bulunmaktadır. Kimi sözleşmelerde taraf devletlere belli mevzularda

özel protokoller oluşturulması için çağrı yapılmaktadır. Sözleşme bu protokol için genel bir çerçeve çizmektedir. Bunların haricindeki hükümlerde ise sözleşmenin işleyişine dair taraf devletlerin dönemsel toplantılarına ait kurallar, Taraflar konferansı ile sekretaryanın yetki ve görevleri belirtilmektedir. Üstelik genel olarak bütün sözleşmelerde ek ve değişikliklerin kabulü, uyuşmazlıkların çözümü, imza, onay ve yürürlüğe dair maddeler bulunmaktadır (Susskind, 1994: 27–29). Belirli aralıklarla düzenli olarak toplanan Taraflar Konferansı sözleşmenin işleyişi hususunu değerlendirmektedir. Taraf devletlerin ve öteki yetkili kurulların verdiği raporların değerlendirilmesi, gereken değişiklik ve düzeltmelerin görüşülmesi, protokol ve eklerin kabul edilmesi, yardımcı organların oluşumu gibi problemler Taraflar Konferansının görev ve yetkisindeki faaliyetleri oluşturmaktadır.

Uluslararası çevre sözleşmelerinin kurumsal yapısındaki önemli bir organ da sekretaryadır. Sekretarya genellikle sözleşmenin işleyişinden mesuldür. Toplantıların düzenlenmesi, taraf devletler arasındaki bilgi alışverişinin sağlanması, raporların toplanarak incelenmesi, Taraflar Konferansında değerlendirilmek üzere sözleşmenin işleyişine dair rapor hazırlanması ve teklifler sunulması, sözleşmenin uygulanmasına dair teknik kılavuzlar hazırlanması gibi birçok fonksiyonu sekretarya yerine getirmektedir. Adeta sözleşmenin yürütme organı sekreteryaya, yasama organı Taraflar Konferansı olmaktadır (Kaya, 2010: 44).

Sözleşmelerin kurumsal yapısındaki diğer önemli bir organ da Taraflar Konferansı tarafından kurulan Daimî Komitelerdir. Ayrıca, kimi sözleşmelerde belirli konular için yardımcı organlar oluşturulmaktadır. Mesela Kyoto Protokolü Uygulama Komitesi, Paris Anlaşması Uyum Komitesi ve Montreal Protokolü Çok Taraflı Fon gibi. Sözleşmenin kurumsal yapısı içinde bulunan diğer yardımcı organ ise hukuki, teknik, finansal konularda değerlendirme yapan uzman çalışma gruplarıdır (Swanson ve Johnston, 1999: 224–230). Son dönemlerde görüşülen birçok sözleşme iki aşamalı bir süreçten geçmektedir. Öncelikle bilimsel verilerin analiz ve değerlendirilmesi neticesinde genel sorumlulukları ve ana kurumsal düzenlemeleri belirleyen bir çerçeve sözleşme kabul edilmektedir. Bu çerçeve sözleşme aynı anda sözleşmenin devamında kabul edilecek olan protokole dair yöntemi de belirlemektedir. Sonra da çerçeve sözleşmede genel hatlarıyla kabul gören konular, daha ayrıntılı ve özel sorumluluklar içeren ek bir protokol olarak kabul edilmektedir (Güneş, 2001: 327).

Uluslararası çevre sözleşmelerinin en önemli niteliği, devamlı değişken, gelişim gösteren dinamik bir yapıda olmalarıdır. Devletlerin sözleşme konusundaki bilgi ve tecrübeleri arttıkça sözleşmeye yeni ilaveler yapılmakta ve yeni taahhütlere girilmektedir (Haas ve Sundgren, 1993: 417). Çevre alanında genel hükümleri içeren bir çerçeve sözleşmenin oluşumu, kabulü ve onayı oldukça uzun zaman alırken, daha sert ve özellikli sorumluluklar muhteva eden

protokollerin oluşturulması ve kabul edilmesi sürecin daha da gecikmesine yol açmaktadır. Ayrıca protokollerde de yürürlük için sözleşmedeki gibi gerekli sayıda onay gerektirdiğinden süreç çok daha uzun sürmektedir. Bundan dolayı uluslararası çevre sözleşmelerinin sayısındaki artış, bu sözleşmelerin özelliklerinin de arttığını göstermemektedir. Küresel çevre idaresinin en mühim aracı durumunda olan uluslararası çevre sözleşmeleri, belli alanlarda önemli kazanımlar sağlasa da genel olarak çevrenin bozulmasının engellenmesinde yeterli başarıyı gösterememiştir (Swanson ve Johnston, 1999: 137). Bu da çevre sorunlarını çözmek için oluşturulan sözleşmelerin etkinliğinin tartışılmasına yol açmaktadır. Uluslararası çevre sözleşmelerinin etkili olamaması, hem sözleşmelerden kaynaklanan bazı zafiyetlerin bulunması hem de taraf devletlerin yeterli olmayan uyum teşebbüslerinden kaynaklanmaktadır.

Bir sözleşmenin başarılı olması, sözleşmenin karakteri ile taraf devletlerin istek ve güçlerinin işlevine bağlıdır. Sözleşmenin karakterine dair en mühim faktörlerden birisi de sözleşme hükümlerinin açık ve kararlı olmasıdır. Sözleşmede tarafların sorumlulukları sarıh ve net bir şekilde ifade edilmelidir. Üstelik bu sorumluluklar referans niteliğindeki genel çağrılardan ziyade, sorunu çözmeye ait daha kararlı hükümler içermelidir. Sözleşmenin, taraf devletlerin sosyo-ekonomik yapılarını göz önünde bulundurarak buna göre farklı hükümler ihtiva etmesi de önem taşımaktadır. Ekonomik ve yönetsel gücü zayıf olan devletler, sözleşme hükümlerini yerine getirmede ciddi zorluklar çekmektedirler. Bu nedenle, daha adilane bir uzlaşma sağlanması hem sözleşmenin geçerliliğini hem de uygulanabilirliğini sağlayacaktır (Kaya, 2010: 46).

Sözleşmenin uyum ve uygulamalara dair sistemlerinin bulunması da önemlidir. Bu durumda takip ve kontrol hususunda yetkili organların oluşumu, rapor sisteminin zorunlu olması, uyumu artırmak için mali ve teknik destek programları geliştirilmesi, etkin ceza ve müeyyidelerin getirilmesi, daha zorlayıcı uyuşmazlık çözüm yöntemleri içermesi sözleşmenin başarılı olmasını sağlayacak faktörlerdir. Son olarak, sözleşmenin yürütülmesinden sorumlu, güçlü bir sekreteryanın bulunması da önem taşımaktadır (Wettestad, 1999: 9–10).

Sözleşmenin dili genellikle muğlak ve yoruma açık bir özellik içermektedir. Sözleşme hazırlanırken uyum aşamasında görülebilecek birçok husus göz önünde bulundurulmamakta, öngörülen mevzular da çözüme kavuşturulamamaktadır. Bundan dolayı uluslararası çevre sözleşmelerinde genel ifadelerle savılan ve devletlerin önceliğine terk edilen birçok açıklık ve boşluklar bulunmaktadır. Çok az sayıdaki sözleşme, çözüme kavuşturacağı soruna dair gerçekçi hedefler ve gerçekleştirileceği zamanı belirten hükümler içermektedir (French, 2002: 233). Sözleşmeler, ulusal kriterler ve araçları tanımlama hususunda da genel olarak sarıh değildirler. Bu durumda taraf devletlere yalnızca lüzumlu önlemleri alması tavsiye edilmektedir. Üstelik

bunların takip edilmesine dair tedbirler de oldukça yetersiz kalmaktadır. Uluslararası çevre sözleşmelerinde ihlalleri önleyecek etkili ceza ve yaptırımlar bulunmazken, uyumu artıracak mali destek sistemi de çok az sözleşmede yer almaktadır. Sözleşme ihlal edildiğinde de genel olarak bağlayıcılığı bulunmayan, isteğe bağlı uyuşmazlık çözüm yöntemine başvurulmaktadır. Birçok sözleşmede sert hükümlerin bulunmaması, üstelik öteki devletlerin zararlarının tam olarak bilinmemesi sebebiyle uyuşmazlıkların çözümünde devamlı problemlerle karşılaşmakta ve bir sonuca ulaşılamamaktadır (Mol, 2003: 312).

Uluslararası çevre sözleşmesinin içeriği ve zamanlaması, büyük ölçüde ülkelerin çevreyi korumaya bağlı diğer menfaatlerine dair endişelerinden ve ülkelerin bu menfaatlerini sağlayabilme kudretinden etkilenmektedir (Mitchell, 2003: 439). Bundan dolayı, görüşme aşamasında tarafların menfaatleri, devletler arasındaki güç ilişkileri, sözleşmenin gidişatını ve şeklini belirleyebilmektedir. Böylelikle görüşme süreci, çevresel ve ekonomik gayelerle menfaat ve uzlaşma arasında bir çatışma alanına dönüşmektedir (Beukel, 2003: 4-5). Çatışan menfaat ve tercihler arasından adil ve bütün devletler için uygun bir çözümü bulmak ise her vakit olanaklı değildir. Bunun neticesinde kimi meselelerin daha etkin bir biçimde ele alındığı ve çözüme kavuşturulduğu görülmekle birlikte kimi meselelerin çözümünde başarı olunamadığı, kimi meselelerin ise hiç ele alınamadığı görülmektedir (Mitchell, 2003: 439). Üstelik birçok çevre sözleşmesinde, sözleşmelerin uluslararası seviyede uygulanmasını takip etmekle yükümlü sekretaryanın yetkisinin güçsüzlüğü, yetersiz personel ve mali kaynağa sahip olması, sözleşmelerin uygulanmasında oldukça etkin olmaktadır (French ve Mastny, 2001: 247-249).

Uluslararası çevre sözleşmesine taraf olan bütün devletler, sözleşmenin gereği olan sorumluluklarını yerine getirmek ve uyum için gereken kriterleri dikkate almak durumundadır (United Nations Environment Programme, 2006: 179). Ancak tarafların, bu sözleşmeleri etkili bir biçimde uygulamaları hem istekli olmalarına hem de bir güçlerinin bulunmasına bağlıdır. Bazı hususlarda devlet, sözleşmeyi onaylasa da onun hükümlerini uygulamada isteksiz olabilmektedir. Bununla birlikte devletlerin bu husustaki güçlerinin de yetersiz olduğu, birçok devletin sözleşme hükümlerini gerçekleştirmek için asgari düzeydeki koşullara dahi sahip bulunmadığı görülmektedir (Schmidt, 2004: 98-101). Birçok sözleşmede, devletlere uyum çabalarına dair detaylı raporlar hazırlanması şartı koşulmaktadır. Fakat devletlerin kaynaklarının ve personelinin yetersiz olmasının yanında, takip etme ve veri toplama zorlukları sebebiyle rapor hazırlamayı tam anlamıyla yerine getiremedikleri görülmektedir. Bu yüzden sekretaryaya verilen raporlar anlamsız, noksan veya güncel olmaktan uzaktır (French ve Mastny, 2001: 248-249). Tarafların sözleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları kanunlarda

da mühim noksanlıklar yer almaktadır. Bu hususlardan biri de sözleşme hükümlerine uyulmamasında caydırıcı cezai önlemlerin sarıh olarak yer almamasıdır (French ve Mastny, 2001: 257). Üstelik finansal ve kurumsal güçsüzlükler, eğitimli görevli eksikliği, uyum girişimini destekleyen bilinçli bir kamuoyunun bulunmayışı ve siyasi otoritenin noksanlığı da sözleşmelerin uygulanmasını oldukça etkilemektedir (Brack, 2002: 144).

Gün geçtikçe sayıları çoğalan çevre sözleşmeleri, bazen birbirlerini yinelemekte, bazen de birbirleriyle çelişen hükümler ihtiva edebilmektedir. Bu durum, belli bir mesele konusunda yapılmış olan çevre sözleşmelerinin birbirleriyle eşgüdümlü, uyumlu olmalarına engel teşkil etmektedir (Sands, 1999: 240–241). Her çevre sözleşmesinin kendine özgü bir prosedürü ve kurumsal yapısı bulunmaktadır. Bu şekilde bölük pörçük bir yapıya sahip olmaları, çevre sözleşmelerinin belli meselelere dair güçlü sistemler meydana getirmelerini güçsüz kılmaktadır. Halbuki küresel çevre idaresinin etkinliği, çevre sorunlarına sebep olan hareket ve tavırlarda değişikliği sağlayacak güçlü sistemler meydana getirilmesine bağlıdır. Bunun için uluslararası çevre sözleşmeleri arasında düzenli bağlantılar sağlanmalı ve çalışmaları sistemli duruma getirilmelidir. Aynı hususa dair yapılan sözleşmelerde rapor gibi sistemli sorumlulukların müşterek olmasının sağlanması ve uzmanların paylaşım giderlerinin azaltılması, etkililiği yükseltecektir (Sands, 1999: 241).

Çevre sorunları söz konusu olduğunda gaye ulusal ekonomik menfaatlerin dengeye getirilmesi olmamalıdır. Zira bu şekildeki bir görüş etkili çevre politikalarının oluşumuna önemli ölçüde mâni olmaktadır (Kütting, 2000: 6). Başka mühim bir husus da öncelikle Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olmak üzere devletin dışındaki katılımcıların bu süreçteki etkinliklerini artırmaktır. STK'ların görüşme sürecine faal olarak katılmaları ülkeler üzerinde önemli bir baskı unsuru meydana getirerek çevre politikaları oluşturulmasında sadece milli menfaatlerin gözetilmesine mâni olabilir. STK'lar gerek sözleşmelerin hazırlanmasında gerekse uyum ve kontrollerin sağlanmasında mühim roller oynayabilirler (Sands, 1999: 241).

Uluslararası çevre sözleşmelerine taraf devletlerin uyumu gerçekleştiğinde birçok konuda önemli başarıların elde edileceği aşikardır. Uluslararası çevre sözleşmesinin uygulanabilir nitelikte olması, sözleşmenin başarılı olması açısından oldukça önemli bir unsurdur. Uygulamadan anlaşılan ise; sözleşmenin, taraf devletlerin sorumluluklarını yerine getirecek bir yöntemle hazırlanmasıdır (Kaya, 2010: 51). Sözleşme, kapasitenin yetersiz olması halinde farklı teşviklerle uygulamayı gerçekleştirecek sistemlere sahip olma, isteksiz veya kasten uyumsuz olma halinde uygulanacak müeyyide ve cezalar kapsama, sarıh hükümlerle devletin uyumunu basit hale getirme, ihlallere engel olmak için etkili bir takip ve kontrol sistemi meydana getirme, taraf ülkelerin uyumunun sorunlu olduğu hususlarda mali, teknik ve eğitim

açısından destekleme, zorunlu uyumsuzluk çözüm sistemlerinin bulunması gibi faktörleri içermelidir.

Sözleşmeye uyumu sağlayacak temel unsur sözleşmenin yapısı olmaktadır. Bu manada birçok çevre sözleşmesi aslında uygulanabilir nitelikte bulunmamaktadır. Şayet görüşme süreci bilimsel verilere göre gerçekleşir, STK'ların görüşme sürecindeki etkinlikleri artırılır ve devletlerin menfaatleri dengelenirse; sözleşme, soruna özgü koşulları ve tarafların şartlarını göz önünde bulundurarak yapılırsa uyum problemi de önemli oranda giderilmiş olacaktır. Devletlerin çevre sözleşmelerine uyumu giderek daha çok göz önüne gelen bir sorun olmaktadır. Bu durumda birçok sözleşme, halihazırdaki yapısı içinde uyum seviyesini yükseltecek yeni sistemler geliştirmektedir. Bunun yanı sıra bu sözleşmelere devletlerin uyumunu takip etmek gayesiyle uluslararası birtakım STK'lar ve uluslararası teşkilatlar içerisinde takip mekanizmaları oluşturulmaktadır. Uluslararası çevre sözleşmelerine devletlerin uyumunun sağlanması konusunda, UNEP bünyesinde gereken işlemleri yapmak için Çevre Hukuku ve Sözleşmeleri Departmanı kurulmuştur (Kaya, 2010: 51).

1975 tarihli Nesli Tehlike Altında olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Çevre Sözleşmesi (CITES) uluslararası çevre sözleşmelerinin ilki ve önemli olanlarından biridir. Yasaklama, ithalat ve ihracat süreçlerini denetlemeye özgü bir sistem getirmiştir. Bu sözleşme yardımıyla 30 binden fazla tür koruma altına alınabilmektedir (Güneş, 2012: 94). Aynı şekilde bir yasaklama ve azaltma düzenini de 2000 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ile 1992 tarihli Tehlikeli Atıkların Sınır ötesi Ticaretine dair Paris Anlaşması ve Tehlikeli Kimyasalların ve Pestisidlerin Uluslararası Ticaretini kontrol etmeye çalışan Rotterdam Sözleşmesi de getirmektedir (Budak, 2010: 153). Bu sözleşmelerin yanında kirliliği kontrol etmeyi amaçlayan sözleşmeler de bulunmaktadır. Örneğin bu kapsamda, açık denizlerin gemiler tarafından kasten ya da kazayla kirlenmesini engellemeye dair 1973 tarihli MARPOL sözleşmesi vardır (Kılıç, 2001: 137). Buradan anlaşılacağı üzere uluslararası çevre sözleşmelerinin getirdiği sistemlerin devletlerin idare ve denetim görevlerini önemli ölçüde dikkate aldığını göstermekte, bu da sözleşmelerin güçsüz tarafını ortaya koymaktadır.

Devletler, çevre kirliliğine en çok katkı sağlayana yasaklama ve denetleme fonksiyonunu gerektiği gibi yapamazsa sözleşme hükümleri uygulanamayacak duruma gelebilecektir (Budak, 2010: 153). Bundan dolayı son zamanlardaki uluslararası çevre sözleşmeleri, devletlerin idare ve denetim fonksiyonlarının yanı sıra piyasa araçlarını da devreye koyarak, uluslararası alanda, çevre sözleşmelerine uymayan ülkeleri bu hususta tedbir almaya zorlama çabası içinde bulunmaktadır. Buna güzel bir örnek olarak Rio Zirvesinde imzalanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi verilebilir (Güneş, 2012: 94).

Çevrenin korunmasını belirli bir çevresel kaynaktan hareketle direkt denetlemenin yanı sıra bütün çevresel kaynakları yatay olarak düzenleyerek koruma amacı güden çevre sözleşmeleri de bulunmakta ve bunlara yatay düzenlemeler denilmektedir (Budak, 2010: 153). Bu sözleşmeler, direkt yasaklama veya azaltma gibi devletlere düşen sorumluluklar yerine, çok daha etkin olacak biçimde ülkeler üstünde ulusal ve uluslararası kamuoylarının baskısını oluşturarak çevrenin korunmasını hedeflemektedirler. ESPOO (Sınır ötesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Sürecine İlişkin) sözleşmesi ile Çevresel Enformasyona Ulaşma, Çevresel Kararlara Katılım ve Yargıya Ulaşma Hakkında Aarhus Sözleşmesi bu sözleşmelere güzel örneklerdir (Güneş, 2012: 96).

2.3. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNE UYUM

Ülkelerin ve diğer uluslararası aktörlerin uluslararası çevre sözleşmelerinden kaynaklanan sorumluluklara uyumu son zamanlarda gittikçe dikkat çeken bir sorun olarak görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, devletlerin uluslararası çevre sözleşmeleri vasıtasıyla çevre için daha çok taahhütte bulunması ve bunların hukuksal olarak mecburi hükümler içermesidir. Diğer bir neden, doğal kaynaklara olan talebin artması sonucunda, çevresel sorumluluklarını gerçekleştirememenin devletler arasında bir çatışma riskini ortaya çıkarmasıdır. Diğer bir neden ise, çevresel sorumlulukların ekonomik menfaatlerle ilintili olması nedeniyle sorumluluklarını yapamayan devletlerin haksız kazanç elde edeceğidir. Bir antlaşmaya uymak, devletin taahhütlerine gerçek anlamda bağlı olduğunu kanıtlamaktadır. Devletlerin ulusal politikalarındaki ve yasalarındaki değişiklik, insanların istenen değişikliklere ayak uydurmak için eğitilmelerinden, ulusal birimlerin uyumunun izlenmesine vb. kadar değişmektedir.

Uyumluluk ve etkinlik benzerdir, ancak yine de birbirinden farklıdır. Bir sözleşmenin başarısı, etkinliği olarak özetlenebilir. Uyumsuzluk tümünden sözleşmelerin etkili olmasını kısıtlamakta ve taraflar arasında çatışmalara sebebiyet vererek uluslararası dengeyi bozabilmektedir (Kaya, 2010: 25). Birçok çevre sözleşmesine uyum hususunda problem yaşanması, bunların biçimsel kalmalarına ve ele aldıkları meseleyi çözmede başarısızlıklarına yol açmaktadır. Uygulama, uyumluluk ve etkinlik elde etmek için atılan ilk ve kritik bir adımı belirtmektedir. Uygulama, uluslararası taahhütleri uygulamaya koyma sürecini ifade etmektedir.

Uluslararası hukukta, devletlerin uluslararası bir çevre sözleşmesi ve varsa değişiklikleri kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek için benimsedikleri bütün ilgili yasalar, yönetmelikler, politikalar, diğer önlemler ve girişimler, bu sözleşmenin uygulanması olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda ulusal hukukun uluslararası hukukla uyumlaştırılması ve

uluslararası düzenlemelerin ulusal mevzuata aktarılarak yürürlüğe girmesi, taraf devletlerde uluslararası hukukun uygulanmasıdır.

Uyum, tarafların sözleşmeden kaynaklanan sorumluluklarını gerçekleştirme seviyesidir. Uyum, devletin sözleşmeye bağlılığını, yürürlük ise, devletin sözleşmeyi uygulamak için kendi yasal düzeni içinde yapması gerekli belli fiilleri ifade etmektedir. Bu fiiller, sözleşmenin iç hukuka aktarılarak gerekli kanuni düzenlemelerin ve ilgili kurumların oluşturulmasını içermektedir. Sözleşmelerin uygulanmasının sağlanması ise tarafları yalnızca sözleşmenin yürürlüğünü gerçekleştirmeyi değil, bunu yanında uyuma zorunlu kılan kriterleri belirtmektedir. Uygun koşullarda uyum seviyesinin yüksek olması çevresel gelişimi daha çok artıracaktır. Fakat bu da sözleşmenin muhteviyatına bağlı olmaktadır. Eğer sözleşme kötü bir şekilde planlanmışsa, uyumsuzluk sözleşmenin etkili olmasını bile sağlayacak biçimde değişik sonuca bile götürebilir (Kaya, 2010: 25-27). Uyum, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta çevresel koşullar değiştiğinden, aynı kurallar için aynı devlet içinde devletten devlete, duruma göre kuraldan kurala ve hatta zaman zaman aynı devlet içinde değişen aktif bir süreçtir.

Etkinlik, sözleşmenin ele aldığı meseleyi çözmedeki yeterliliği, sözleşmenin beklenen şekilde bir hareket farklılığına yol açması, sözleşmede belirtilen amaçlara ulaşılması gibi değişik göstergeler vasıtasıyla ölçülebilmektedir. Sözleşmenin etkinliği ise sözleşmenin yapısına ve değişen siyasi ve çevre koşulları gibi harici etmenlere bağlıdır. Bu manada uyum, etkinlik için sadece bir göstergelyi ifade edebilmektedir (Faure ve Lefevre, 2005: 164). Etkinlik ve uyum genellikle kapsamlı ve birbirini destekleyici bir anlamda birlikte düşünülmektedir. Teşvik etmek için uyum gerektiğinde, sözleşmenin etkinliğinin de artırılması istenir. Sözleşmenin etkinliği sadece uyumu teşvik ederek artırılamaz. Tam uyum sağlansa bile, sözleşmenin yapısında sorunlar varsa, sözleşmenin etkisiz olması kaçınılmazdır. Uyum ve etkinlik arasındaki müspet ilişkiye karşın uyumun düşüklüğü etkinliğin de düşük olacağını göstermez, yüksek bir uyum seviyesi de düşük bir etkinliğe neden olabilir (Raustiala 2000: 388).

Çevre ile ilgili etkinlik, sistemin veya sözleşmenin çözmek istediği çevre sorununun çözümüne yardımcı olmasını belirtmektedir. Bir sözleşmenin etkili olması uzun zaman alabilmekte ve bu süreçte, çevresel, toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullar oldukça değişebilmektedir. Üstelik teknolojik değişim ve gelişmeler, çevre bilincinin artması veya ekonomik istikrarsızlık gibi etkenler çevrenin değişimine sebep olabilir (Helm ve Sprinz, 2000: 632-633). Çevre sorunları konusunda yürütülen çabalar oldukça önemlidir, hatta sözleşmenin imzalanması bile bir başarıyı göstermektedir. Çünkü her sözleşme hiç olmazsa devletler ve karar alanlar üzerinde baskı oluşturmakta, ilginin artmasına yol açarak çevre bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Taraf devletlerin uluslararası sözleşmelerdeki

sorumluluklarını yerine getirme seviyesinin saptanması da etkinlik gibi sorun teşkil etmektedir (Susskind, 1994: 12-13). Bir devletin uluslararası bir sözleşmeyi imzalaması kendi isteğiyle gerçekleşmektedir. Devletler söz konusu sözleşmenin kendilerine sağlayacağı faydaları ve buna istinaden ne gibi sorumluluk yükleneceğini tetkik ederek kendi rızaları ile sözleşmeyi imzalarlar. Aynı zamanda müşterek meseleler karşısında birlikte faaliyette bulunmak için sözleşmeye taraf olurlar. Bundan dolayı taraflardan ilgili sözleşmeye uymaları ve sözleşmenin uygulanması beklenmektedir. Şayet bir devlet bir uluslararası sözleşmeyi imzalıyorsa, sözleşmenin kriterlerini yerine getirmek istediğini belirtiyor demektir (Akipek, 1999: 16–18).

Viyana Sözleşmesinin 26. maddesine göre taraflar sözleşmelerin kendilerini bağlayıcı gücünün bulunduğunu bilmektedirler. Yalnız sözleşmenin uygulanmasını sağlayacak herhangi bir uluslararası müeyyide veya sistem bulunmamaktadır. Kapasite, menfaat, devletler arasındaki nispi güç dengesi gibi etkenler sözleşmeye uyumda önemli rol oynayabilmektedir. Evrensel etkileşim ve karşılıklı bağımlılığın, devletler üstü kurumların, uluslararası aktörlerin gittikçe çoğaldığı ve etkin olduğu bir durumda, devletlerin egemenliklerinden söz etmek oldukça zordur. Artık devletler, uluslararası kurum ve otoritelerin kısıtlamalarına uygun hareket etmek durumdadırlar. Devletler, kendilerine ilgilendiren kararlarda artık bağımsız davranabilme gücünden yoksun duruma gelmişlerdir. Devletlerin menfaatleri de evrensel etkileşimler neticesinde belirlenmektedir. Bundan dolayı, bir devletin bir sözleşmeyi imzalaması, yalnızca kendi yarar ve menfaati için özgür iradesiyle gerçekleşen bir süreç olmamaktadır. Uluslararası topluluğun, güçlü devletlerin baskıları, yerel baskılar, dış ilişkileri güçlendirme, uluslararası itibar gibi birçok etken bir devletin uluslararası çevre sözleşmesini imzalamasını etkileyebilmektedir (Faure ve Lefevre, 2005: 174). Sözleşme ile çözülecek olan meselenin niteliği ve bu meseleyle alakalı hareketlerin mahiyeti devletlerin sözleşmeye uyumunu belirleyen mühim bir etkidir. Genellikle çevre sorunları ekonomik menfaatlere dokunduğundan, söz konusu sorunun maliyeti ve ekonomik eylemlere etkisi, uyum seviyesini ortaya koyan önemli bir etkidir. Diğer önemli bir etken de sözleşme içeriğinin önemli mali hareket değişiklikleri gerektirip gerektirmediği, sözleşmedeki sorumlulukların ve sözleşme dilinin açık olmaması veya belirsiz olmasıdır. Bunların yanında, sözleşmenin gelişmekte olan ve gelişmiş devletler açısından başka başka hükümler kapsamı, sözleşmenin taraf devletlerce adil görülmesi, sözleşmenin mali ve teknik desteğe dair koşullar içermesi, sözleşmenin etkili bir takip sistemine sahip olması, uyulması zorunlu uyuşmazlıkların çözümü yöntemlerini içermesi gibi etkenler de taraf devletlerin sözleşmeye uyumunu oldukça etkilemektedir (Weiss ve Jacobson, 1999: 20).

Çevre konularına duyarlılık, kitle iletişim araçlarının ilgisi, STK'ların faal olması, uluslararası aktörlerin yaklaşımı gibi etmenler, taraf devletlerin sözleşmeye uyumu hususunda baskı faktörü oluşturabilmektedir. Diğer devletlerin uyuma dair tutumları da söz konusu taraf devletin uyumu üzerinde etken olabilmektedir (Weiss-Jacobson, 1999: 37). Bununla birlikte devletler arasındaki güç dengesizliği, güçlü devletlerin diğer devletleri uyuma zorlamaları, devletlerin karşılıklı bağımlılık koşulları altında farklı sözleşmeler yoluyla birbirleriyle sık sık karşı karşıya gelmeleri, iyi bir uyum siciline sahip olma isteği gibi etkenler de devletin uyum seviyesini etkileyebilmektedir ((Faure ve Lefevere, 2005: 174).

Demokratik bir yönetim yapısının sözleşmelere uyum sağlama yönünden birtakım avantajları bulunmaktadır. Demokratik ülkelerde yurttaşlar yönetim sürecine dahil olmakta, çevreye dair bilgilere erişebilmekte ve uygulamayı takip edebilmektedir. Uyumun artırılması için yönetimler üzerinde yurttaş baskısı ile STK'ların eylemleri ve etkinliği de önemli rol oynamaktadır. Ayrıca söz konusu ülkede demokratik usulleri koruyup gözetecek ve uygulayacak bağımsız bir yargı mekanizmasının bulunması uyum açısından oldukça önemlidir (Roberts vd., 2004: 27–29).

Çevrenin korumak ve iyileştirmek belli bir mali yük getirdiği için, devletin ekonomik açıdan gelişmiş olması da uyum yönünden önem taşımaktadır (Jacobson ve Weiss 1998: 8). Fakat bu durum, gelişmiş devletlerin uyum seviyelerinin yüksek olacağını gösteremeyebilir. Burada sözleşmenin devlete yükleyeceği yük önem taşımaktadır. Devlet gelişmiş olsa da sözleşmenin konusu olan etkinlik, devletin ekonomisi açısından uyum maliyetine katlanmayı güçleştirebilmektedir. Uyum, genellikle belli bir mali külfet getireceğinden devletin bunu karşılayabileceği bir ekonomik ve yönetsel gücünün bulunması gereklidir. Devletin uyum seviyesine etken olabilen etmenler, sözleşmenin uygulanması için gereken hukuksal çalışmalar, kurumsal teşkilatlanma ile uyumun takip ve kontrol edilmesi için gereken teknik alt yapının oluşumu, etkili bir veri elde etme için bilişim ağının kurulumu, yeteri kadar uzman ve personel istihdamıdır (Jacobson ve Weiss, 1998: 20). Ayrıca, devlet başkanı ve ülkenin söz konusu çevre sorununa ilişkin geçmişteki tutumu, ülkenin fiziksel koşulları ve coğrafi nitelikleri, siyasilerin tercih ve öncelikleri, ülkede çevreyle ilgilenen STK'ların sayısı, gücü ve etkinliği, bilim camiasının devlet başkanı ve siyasileri etkileme kudreti de ülkenin sözleşmeye uyumunda etkin olmaktadır (Vogel ve Kessler, 1998: 32).

Uyum hususunda ana unsur istekli olmaktır. Sözleşmeye uyumda, sözleşme ülkenin menfaatine uygun olursa o ülke istekli olmaktadır. Bir devletin uyum seviyesi, devlet başkanı ve yurttaşlarının uyumu kendi menfaatlerine görerek bu yönde faaliyette bulunmalarına bağlıdır. Dışardan gelen destek yahut baskılar devleti uyuma özendirebilir veya zorlayabilir,

fakat bunlar bile kendi menfaatinin yerine geçemez (Weiss ve Jacobson, 1999: 39). Uyum sorunu karşısında sözleşmenin etkin bir takip, uyum ve yaptırım sisteminin bulunması gerekmektedir. Ayrıca, uyum konusunda bir ülkenin hem yönetsel hem de ekonomik olarak sözleşmenin gereklerini yerine getirecek gücünün bulunması da oldukça önemli bir unsurdur (Faure ve Lefevere, 2005: 173).

Tarafların sözleşmelere uyumunda etken olan unsurlardan birincisi uyum maliyetidir. Uyum maliyeti ülkenin çevresel kirlilik seviyesi, kalite oranı ve üretimin yoğun olmasına göre ortaya çıkmaktadır. Kirlilik seviyesi ve üretimi fazla olan devletlerin uyum maliyetinin fazla, bundan dolayı da uyum seviyelerinin düşük olacağı düşünülmektedir. İkinci etken ise, devletlerin prestij endişeleri olmaktadır. Zira devletler, kısa vadedeki kazançlarından çok, uzun vadede karşılıklı iş birliklerine imkân sağlayacak bir saygınlık oluşturma gayesiyle davranarak, hukuksal sorumluluklarını gerçekleştirmektedir (Susskind, 1994: 110). Üçüncü unsur ise uluslararası örgüt ve kurumlarla ilişkisi, bağı kuvvetli, daha çok çevre sözleşmesini imzalamış olan tarafların uyum seviyesinin fazla olabileceği düşünülmektedir. Dördüncü etken ise ülkenin uluslararası çevre sözleşmelerinin kabul edilmesine dair bakışı ve bu konudaki hukuksal yöntem, bürokratik yapı ve yönetsel gücü tarafın uyumunun belirlenmesinde önemlidir (Perkins ve Neumayer, 2007: 19–26). Kısacası bir ülkenin sözleşmeye uyum seviyesini belirlemek oldukça güçtür. Fakat, sözleşme açık bir dille hazırlanırsa ve etkili bir takip sistemiyle izleme yapılırsa, devletlerin sözleşmeye uyumu önemli oranda ölçülebilir. Sözleşmenin içeriğine bağlı olarak belli bir dönemdeki emisyon oranı, kirlilik seviyesi veya ticaret miktarındaki değişimi gösterge olarak kullanılarak, taraf devletlerin sözleşmeye uyumu konusunda belli tespitlere varılabilir. Yalnız tam bir uyum değerlendirilmesi yapılması oldukça zordur.

Yetkili makam ve otoritelerin oluşturulup oluşturulmadığının, rapor sorumluluğunun yerine getirilip getirilmediğinin ve konuya dair hukuki düzenlemelerin mevcut olup olmadığının saptanması ile de sözleşmeye uyum, ilke olarak değerlendirilebilir. Yalnız raporların güvenilirliği veya yasal düzenlemelerin yeterli olup olmadığı hususunda bir değerlendirme yapmak güçtür. Konuya ile ilgili başka bir sorun ise uyumu, uyumsuzluktan ayırabilme ve uyumun derecesini belirleyebilmektir. Kimi sözleşme hükümleri uyumu uyumsuzluktan ayırmayı sağlayamayacak kadar karışık ve belirsiz niteliktedir. Öte yandan sözleşme açık ve kesin bir standart belirlemiş olsa da kimi ülkeler söz konusu standardı zorlukla sağlarken, kimi ülkeler standardın çok üzerine çıkabilmektedir (Chayes vd., 1998: 40). Taraflar sözleşmeleri uygularken birbirlerinin davranışından etkilenmektedir. Kimi devletler sözleşmeden kaynaklı sorumluluklarını yapmaksızın, diğer devletlerin uyumundan yararlanmaya çalışabilmektedir. Bu husus sözleşmeye uyum sağlayan diğer devletler üzerinde

caydırıcı olabilmektedir. Fakat sözleşmeye uyum sağlamanın devletlere yararı, uyum maliyetten yüksekse, devletler ihtilaflara bakmaksızın sözleşmeye uyum sağlamayı sürdürürler. (Chayes ve Chayes, 1993: 201). Taraflar sözleşmenin kimi koşullarını kendi menfaatlerine uygun bulup uygularken, diğer koşulları uygulamayabilir (Faure ve Lefevere, 2005: 173).

Taraf devletlerin bir sözleşmenin uygulanmasında başarısız olmalarının en önemli nedeni ise genellikle güçlerinin yeterli olmamasıdır. Birçok devletin çevre sözleşmelerinden doğan sorumluluklarını yerine getirecek yönetsel, teknik ve mali gücü yeterli değildir. Bazı taraflar ise yeterli derecede gücü olmasına rağmen uyum hususunda istekli olmamaktadır. Bazı taraflarınsa hem gücü yetersizdir hem de isteksizdir. Bununla birlikte, bir uyumsuzluk sebebi olarak kasten uymamayı da dikkate almak gerekmektedir. Devletler sözleşmeyi kendi istekleri ile imzaladıkları, bu nedenle kasti ihlallerin istisnai olduğu kabul görse bile bu şekilde ihlallerin olduğu kabul edilerek bu doğrultuda taktikler geliştirmek önem taşımaktadır. Taraflardan birinin bilinçli olarak sözleşmeden doğan sorumluluklarına uymaması değişik sebeplerden meydana gelebilir. Sözleşmenin devlete getirdiği külfetin beklenilenden çok olması, uyum sırasında siyasi, ekonomik ve çevresel koşulların farklılaşması, ülkenin sözleşmeye kendi menfaatlerini düşünerek değil de, dış baskılardan dolayı taraflılığı, bilhassa takip ve müeyyide sistemlerinin güçsüzlüğü halinde tarafların sözleşme sorumluluklarına uymayarak öbür devletlerin uyumundan yararlanmak gibi nedenler bir devletin uluslararası sorumluluklarını bilerek ve isteyerek yapmamasında etken olabilmektedir (Szell, 2007: 79). Öte yandan, bilhassa sözleşmedeki takip ve kontrol sistemlerinin güçsüz olması neticesinde kusur, vurdumduymazlık, yeterli gayret göstermeme gibi sebepler de tarafların uyumsuz olmalarına yol açabilmektedir.

Bir sözleşmeye uyum seviyesini artırmak için yapılması gerekli en önemli adım, uyumsuzluk sebebinin saptanmasıdır. Bu nedenle bu uyumsuzluk kasten ihlal edilmiş midir, yoksa uyum için gerekli çalışmalar yapılmış mıdır sorularının cevaplanması önem taşımaktadır. Uyumsuzluk kasten yapılabileceği gibi, kusur, gücün yetmemesi veya iyi niyetli bir gayret sonucunda dahi oluşabilir (Chayes vd., 1998: 40–41). Mesela ülke, uyumu gerçekleştirmek için gayret etmesine karşın, benimsediği siyasi araçlarının elverişli olmaması nedeniyle başarılı olamayabilir. Devletlerin çevre sözleşmelerine uyumuna dair yapılan birçok çalışma, birçok devletin yönetsel ve finansal güçsüzlüklerinden ötürü sözleşmeye uyum sağlayamadıkları görülmüştür. Bu nedenle çevre sözleşmelerindeki uyumsuzluk, bir iyi niyet noksanlığı veya kasten ihlalden ziyade, gücün yeterli olmamasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKLİM İLE İLGİLİ ULUSLARARASI BİR SÖZLEŞME: PARİS ANLAŞMASI

3.1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİ

Küresel ısınmaya bağlı olarak, kara ve denizlerdeki buzulların erimesinin giderek artması ve deniz seviyesinin daha fazla yükselmesi, hidrolojik döngüde önemli değişikliklerin oluşması, iklim kuşaklarının yer değiştirmesi gibi ekolojik sistemleri ve insan hayatını doğrudan etkileyen önemli gelişmeler olacağı pek çok iklimbilimci ve bu alanla uğraşan diğer bilim adamlarınca tahmin edilmektedir (DPT, 2000:6). Bilim adamları, 1990'nın sonlarında görülerek Amerika kıtasının Pasifik okyanusu kıyılarında fırtına ve sellerle neden olan El-Nino Kasırgası ile 2002 yılında Avrupa'yı etkilemiş olan, Çek Cumhuriyeti, Almanya ve Avusturya için son yüzyılın en ciddi doğal afeti olarak görülen sel baskınlarına iklim değişikliğinin neden olduğunu ileri sürmektedirler (EEA, 2003: 96).

Dünya genelindeki yağış sistemleri iklim değişikliğinden etkilenmektedir. Yağışlar, genellikle Kuzey Yarımkürenin yüksek enlemlerindeki karasal alanlarda bilhassa soğuk mevsimlerde artış gösterirken, 1960'lardan sonra Afrika'dan Endonezya'ya kadar uzanan dönence altı ve tropikal kuşaklar üzerinde ise düşmüştür. İklim sistemleri üzerine yapılan tahminlere göre, Akdeniz ülkesi olan Yunanistan, İspanya ve Türkiye'de ortalama yağışlarda her on yıl içinde yüzde 5'e varan oranda bir azalma görüleceği belirtilmektedir. İklim değişikliğinin yol açtığı başka bir mesele ise kuraklıkların görülmesidir. Dönence altı kuşakta ve bilhassa Afrika'da 1960'lı yıllarda başlayan ani kuraklıklar, on binlerce insanın göç etmesi ve milyonlarca hayvanın ölümüne neden olmuştur. Bu iklim kuşağındaki yağışlarda görülen azalmalar, 1970'li yıllarda Doğu Akdeniz Havzası ve Türkiye'de de etkili olmuştur (DPT, 2000: 5). Son 35-40 yıllık dönemde iklim değişikliği sonucu olarak, dünyadaki büyük kentlerde nüfus artışı, yoğun bir yapılaşmayla birlikte hava kirliliğinin, genellikle gece sıcaklıklarında artış, gündüz sıcaklıklarında ise bir soğuma eğiliminin olduğu görülmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak görülen kasırgalar, seller ve aşırı kuraklıklar, biyoçeşitliliği ve kimi hayvan türlerini tehdit etmektedir. İklim değişikliğine bağlı olan gelişmeler neticesinde, ekonomik açıdan küresel düzeyde tarım, sanayi, turizm, sigortacılık sektörleri başta olmak üzere pek çok alanda oldukça ciddi tehlikeler görülmektedir. Bu da halihazırdaki gereksinimlerin giderilmesi ve gelecek kuşakların kaynaklarının korunması ilkelerini içeren sürdürülebilir kalkınma açısından oldukça önem arz etmektedir.

3.2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELENİN ÖNEMİ

Günümüzde başta gelen küresel sorunlar arasında bulunan iklim değişikliği sorunu, sınır tanımamakta ve bütün ülkeleri etkilemektedir. 2018 yılı BM Afet Risklerinin Azaltılması Ofisi raporuna göre, 1998-2017 yılları arasında küresel düzeyde kayıt altına alınan toplam 6,457 doğal afetin yüzde 90'ı sel, fırtına, sıcak hava dalgası, kuraklık ve diğer aşırı iklim hareketlerinden oluşmuştur. İklim değişikliğine bağlı felaketler nedeniyle 1,3 milyon insan yaşamını yitirmiş, 4,1 milyar insan etkilenmiş, yaklaşık 2 milyar dolar maddi zarar ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı Akdeniz havzası, iklim değişikliğinin menfi tesirlerine karşı en hassas bölgelerden biridir. Ülkemiz, küresel ısınmadan bilhassa su kaynaklarının azalması, çölleşme ile bunlardan kaynaklanan ekolojik bozulmaların olumsuz yönlerinden etkilenmiştir. İklim değişikliği ile mücadelede, küresel seviyede düşük karbonlu ekonomiye geçilmesi, bireylerin hayat biçimlerini, imalat ve üretim usullerini değiştiren köklü bir dönüşüm gereklidir. Bundan dolayı iklim değişikliği ile mücadeleler ve uyum çabaları sadece bir çevre sorunu olarak görülmemelidir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023). Türkiye, iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan menfi gelişmelerin engellenmesi ve oluşan zararların telafi edilmesi, gelecek kuşaklara temiz bir çevre bırakılması için kalkınma hedeflerini engellemeyecek düzenleme ve faaliyetleri yapmakta, iş birliğini geliştirmekte, bölgesel ve uluslararası faaliyetlere etkin olarak iştirak etmektedir.

3.3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KONUSUNDA YAPILAN ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

Son otuz yıllık dilimde sık sık gündeme gelen iklim değişikliği, küresel ısınma ve sera etkisi konuları bilim adamlarınca yıllardır bilinmekte ve incelenmektedir. Dünya genelinde, bir çevre bilincinin oluşmaya başlanması ve çevrenin bozulmasının ciddi tehlikeler oluşturduğunun anlaşılmasıyla iklim değişikliği konusunda uluslararası alanda önemli çalışmalar başlatılmıştır. İklim değişikliği alanında ilk uluslararası çalışma 1957'deki Uluslararası Jeofizik Yılı programıdır. Değişik disiplinlerde çalışma yürüten pek çok bilim adamı bu programda bir araya gelmiştir. Daha sonra, 1979'da Dünya Meteoroloji Örgütü'nce (WMO) Dünya I. İklim Konferansı tertip edilmiştir. Bu konferans sayesinde iklim değişikliği konusu, bütün dünya ülkelerinin gündemine girmiştir. 1985'te WMO, UNEP ve ICSU sponsorluğunda tertip edilen Seragazi Etkisi konulu Villach Konferansının sonunda bilim adamları, artmakta olan sera gazı konsantrasyonlarının küresel ısınma ve iklim değişikliğine neden olduğunu önemle vurgulamıştır (Öztürk ve Öztürk, 2019: 530).

1987'de Villach toplantısı ve 1988'de Toronto'daki Değişen Atmosfer Dünya Konferansı'nda ise, dikkatler ilk defa iklim değişikliğinin önlenmesi hususunda siyasi alternatif

geliştirilmesine çekilmiş, insan kaynaklı iklim değişikliği konusu siyasi gündeme taşınmış, protokollerle geliştirilecek olan bir çerçeve iklim sözleşmesinin hazırlanması teklif edilmiştir. Bu da 1992 yılındaki Rio Konferansında ortaya konulan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine zemin teşkil etmiştir. Ayrıca 1988’de, Toronto Konferansından beş ay sonra UNEP ve WMO’nun desteklediği IPCC, iklim değişikliğinin önlenmesi için yapılan uluslararası çalışmalar içinde oldukça önemli bir yere sahiptir (Türkeş, 2001: 15). IPCC’nin amacı, insandan kaynaklanan iklim değişikliği riskinin anlaşılması hususuna dair bilimsel, teknik ve sosyoekonomik bilgilerin değerlendirilmesine yöneliktir. IPCC bünyesinde üç çalışma grubu bulunmaktadır. İlk grup iklim değişikliği konusunda bilimsel delillerin değerlendirilmesi üzerinde çalışmakta, ikinci grup, iklim değişikliğinin sosyoekonomik ve çevresel tesirlerini incelemekte ve son grup ise iklim değişikliği konusunda stratejiler geliştirilmesi hususunda çalışmalarını yürütmektedir. Hükümetler arası İş Birliği Paneli 1990, 1996 ve 2001 yıllarında üç adet geniş çaplı değerlendirme raporu yayınlamış, ayrıca hususi raporlar hazırlamış ve teknik çalışmalarda bulunmuştur. IPCC’nin bütün bu çalışmaları iklim değişikliği konusundaki görüşmelere rehberlik yapmaktadır. Bu hususta atılan önemli uluslararası adımdan biri de 1990 yılında Cenevre’de birincisi gibi yine WMO öncülüğünde tertiplenen Dünya II. İklim Konferansı olmuştur. Konferansın temel konusunu iklim değişikliği ve sera gazları oluşturmıştır. Konferansta, bilimsel ve hükümetler düzeyinde olmak üzere iki grup faaliyetlerine devam etmiştir. Toplantı sonunda hazırlanmış olan Bakanlar Deklarasyonu ülkemiz de dahil 137 devlet tarafından imzalanmıştır (Türkeş, 2001: 16).

3.4. TÜRKİYE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

1988’de kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (UNIPCC), iklim değişikliği ile ilgili olarak devletlerin politikalar belirlemesi ve tedbir alması için İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini taslak olarak hazırlayarak 1992’deki Rio zirvesinde imzaya açmıştır. Türkiye’nin BMİDÇS karşısındaki tutumu, Rio zirvesinden Kyoto protokolüne kadarki dönem olan 1992-1997 ile 1997 sonrası dönemleri için önemli farklılıklar arz etmektedir. Kyoto’daki 3. Taraflar Konferansına kadar Türkiye’nin genel tavrı, iki ekten de çıkması veya ülkenin hususi koşullarını dikkate alarak kolaylık gösterilmesi halinde İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine taraf olma yönündedir. 1997 yılı sonrasında ise, İDÇS sürecine dahil olmanın somut yollarını araştıran daha ılımlı bir yaklaşım içinde olmuştur (Türkeş ve Kılıç, 2003:20).

Türkiye, Kasım 2000’deki Lahey Taraflar Konferansında Ek II’den çıkarılması ve eski sosyalist ülkelere sağlanan kolaylıklardan yararlandırılması kaydı ile Ek I ülkesi olarak BMİDÇS’ye taraf olabileceğini belirtmiştir. Lahey Konferansı’nda alınan karara bağlı olarak, 7.

Taraflar Konferansı olan Marakeş Konferansı'nda Türkiye'nin Ek II'den çıkartılması kabul edilmiştir (United Nations Framework Convention on Climate Change, 2001). Türkiye'nin BMİDÇS'ye katılmasının uygun bulunduğu kanun TBMM'ce 24 Mayıs 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Böylece, Türkiye İDÇŞ'ne taraf olmuştur.

3.5. PARİS ANLAŞMASI

Çalışmanın bu bölümündeki temel amaç, Paris anlaşmasının içeriği ve temel nitelikleri çerçevesinde, taraf devletlerin Paris anlaşmasına uyumunu ve sözleşmenin uygulanabilirliğini değerlendirerek uyum düzeyinin artmasını sağlayacak öneriler ortaya koyabilmektir. Bu çerçevede Paris Anlaşmasına taraf devletlerin sözleşmeden kaynaklanan yükümlükleri ile sözleşmenin yetersiz olan kısımları ve boşlukları incelenmektedir.

Kopenhag müzakereleriyle yeni iklim rejimi için süreç başlamıştır. Kopenhag Mutabakatı ile yeni bir anlaşma hazırlanması için karar alınmıştır. Sonrasında ise Cancun, Durban, Doha, Varşova, Lima'da yapılan Taraflar Konferanslarında ve oluşturulan çalışma gruplarında yeni anlaşmanın hazırlık süreci devam etmiştir. 2015'te Paris'teki 21. Taraflar Konferansında anlaşma imzaya açılmıştır. Kyoto'dan sonra yeni iklim rejiminin nasıl sürdürüleceği Paris Anlaşması ile belirlenmiştir.

3.6. PARİS ANLAŞMASI'NA GİDEN SÜREÇ

Küresel ısınmaya bağlı küresel iklim değişikliği olgusu yalnız başına ele alınarak çözülebilecek bir sorun değildir. Küresel ısınmanın karbon emisyonları sonucu ozon tabakasında oluşan incelmeden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bundan dolayı küresel ısınma ile mücadele uluslararası hukuk alanında Ozon Tabakasının Korumasına Dair Viyana Sözleşmesi, Montreal Protokolü, BMİDÇS ile Kyoto Protokolüyle sürdürülmektedir. Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi (1979), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992), BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (1994) gibi antlaşmalar da küresel ısınmayla mücadele açısından önem taşımaktadır.

3.6.1. Montreal Protokolü ve Ozon Tabakasının Korunması Viyana Sözleşmesi

Ozon tabakasındaki inceleme ile CFC gazları arasındaki ilişki ilk olarak 1972'deki Stockholm Konferansı zamanında bilim adamlarınca ortaya konmuştur. 1977'de UNEP bünyesinde Dünya Meteoroloji Örgütü iş birliği ile Ozon Tabakası Koordinasyon Komitesi oluşturulmuştur. 1985 yılında da UNEP öncülüğünde Ozon Tabakasını Koruma Hakkında Viyana Sözleşmesi imza altına alınmıştır. 1987 yılında Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü AB Komisyonu ile 24 devlet tarafından imzalanmıştır. Çerçeve niteliğinde bir sözleşme olan Viyana Sözleşmesi'nde, araştırma, ozon tabakasının sistematik

gözlemi, CFC üretiminin takibi ve bilgi paylaşımı hususlarında hükümetler arası iş birliğinin sağlanması tavsiye edilmiştir. Dünyadaki CFC atıklarının yüzde seksenini atmosfere bırakan ve Montreal Protokolü'nü imzalayan devletler, bu atıklarını yüzyılın sonuna kadar 1986 yılındaki düzeylerinin yarısına düşürmeyi taahhüt etmişlerdir (Duru, 2001: 308).

3.6.2. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

Günümüzün en önemli çevre sorunlarının başında gelen ve insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıktığı anlaşılan küresel ısınma, gelecekte çok ciddi sonuçlara yol açacağı için devletler, acil önlemler alma çabası içine girmişlerdir. Bunun sonucunda, BM öncülüğünde uluslararası müzakereler başlamış ve 1992 yılındaki Rio Konferansında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Küresel iklim değişikliği ile mücadele üç uluslararası sözleşmeyle belirlenmiştir. Sözleşmelerden birincisi Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'dir. Haziran 1992'de Rio de Janeiro düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ile birlikte imzaya açılmıştır (UNFCCC, 1992). BMİDÇS, sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik ilkeler, eylem stratejileri ve yükümlülükleri düzenleyen bir sözleşme niteliği taşımaktadır. BMİDÇS, uluslararası toplumun küresel iklim sistemini korumak için gerçekleştirmiş olduğu ilk önemli yasal adım olarak kabul edilmiştir. Elli ülkenin onaylama belgelerinin BM'ye sunulmasıyla yürürlüğe girecek olan sözleşmenin bu koşulu Şubat 1994 tarihinde tamamlanmış ve sözleşme 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Özdemir vd., 2013: 4).

BMİDÇS, uluslararası iş birliğinin genel çerçevesini çizmiş, taraflara uyulması zorunlu sera gazı emisyonu azaltım sorumluluğu yüklememiş, bunun daha sonra sözleşmenin altında yer alacak hukuksal düzenlemelerle belirleneceğini vurgulamıştır. 1995 yılındaki 1. Taraflar Konferansında (COP1), sözleşmenin altında yer alacak, gelişmiş ülkelerin uyması zorunlu emisyon sınırlandırma ve azaltım görevlerini kapsayan bir protokolün görüşmelerine başlanmıştır (Ulueren, 2016).

BMİDÇS'nin kesin amacının, atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde tutmayı başarmak, ülkelere iklim değişikliğinin kaçınılmaz etkilerine uyum sağlama konusunda yardımcı olmak; tarafların eğitim ve araştırma konularında iş birliği yapmalarını sağlamaktır. İlkeleri ise eşitlik, ihtiyatlılık, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleridir. Sözleşme bir yandan tüm taraf ülkeler için sera gazı azaltımı ve buna uygun politikalar izlenmesi gibi ortak yükümlülükler getirirken, diğer yandan ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkesini operasyonel hale getirmek üzere

taraf lar arasında yük üml ü lüklerine göre geliş miş ve geliş mekte ÷ lke ayırımına gitmiştir. Bu ilke gereğince geliş mekte olan ÷ lkelerin raporlama sorumluluklarında kolaylıklar sağ lanmıştır. Sözleş me iklim değ iş ikl iğ i m ücadelesindeki farklı sorumlulukları dikkate alarak tarafları sorumluluk çeş itleri yön ünden 3 farklı gruba ayırmıştır. Bu sınıflandırma sözleş menin eklerinde düzenlenmiştir. Buna göre, sözleş me, 1992’de OECD (Ekonomik Kalkınma İş birliğ i Örgütü) üyesi olan ÷ lkelerle geç iş ekonomisi ÷ lkelerinin yer ald ığ ı Ek-I taraflarına 2008-2012 yılları arasındaki ilk yük üml ü lük döneminde geçerli olmak üzere sera gaz ı salınımlarını 1990 yılındaki düzeylerine düş ürmeleri için tedbirler alma, yutaklarını iyileştirmek için politikalar oluşturma görevlerini vermiştir. Ek-II taraflarına ise emisyon azaltımı yanında, geliş mekte olan ÷ lkelere azaltım ve uyum açısından sözleş meden kaynaklanan yük üml ü lüklerini yerine getirebilmeleri için mali ve teknolojik destek sağ lamaları noktasında yük üml ü lük getirmiştir (Birleş miş Milletler İklim Değ iş ikl iğ i Çerç eve Sözleş mesi, 1994).

Bütün taraf ÷ lkeler sözleş menin gayesi yön ünde iklim değ iş ikl iğ inin etkileriyle mücadele için iş birliğ inde bulunma, raporlama ve beyanlarını sunma sorumluluklarını ortaklaş a üst lenmiş lerdir. 1998 yılında Bounes Aires’te yapılan Taraflar Konferansı’nda, protokolün iki yıl sonra yürürlüğ e girmesi amacıyla alınacak tedbirlerin belirlenmesi için Bounes Aires Hareket Planı üzerinde anlaş maya varılmış tır. Taraflar konferansında sözleş menin uygulanması, sözleş me kaidelerinin daha ileriye taş ınması için kararlar alınmıştır (Özdemir vd., 2013: 5). Kasım 2000’de Lahey’de toplanan 6. Taraflar Konferansı, özellikle ABD ve AB arasında büyük tartış malarla neden olmuş ve bir uzlaş ı sağ lanamadan başarıs ızlıkla sona ermiştir. Kasım 2001 Marakeş toplantısında, geliş mekte olan ÷ lkelere yönelik uygulanacak politikalar, söz konusu ÷ lkelerin de katılım ı ile daha somut bir hale getirilmiştir. Ayrıca, Kyoto protokolü ve mekanizmalarının nasıl uygulanacağ ı yön ündeki kimi kararlar yumuş atılmış tır. Marakeş Bakanlar bildirgesinde, dünyadaki yoksulluk konusu özellikle vurgulanarak iklim değ iş ikl iğ i sorunlarına çözüm bulmak için geliş miş ve geliş mekte olan tüm ÷ lkelerin iş birliğ i yapmaları ve çaba harcamalarının gerektiğ ine değ inilmiştir (Maz ı, 2004:160-161).

3.6.3. Kyoto Protokolü

11.12.1997’de Kyoto’da düzenlenen 3. Taraflar Konferansında, dünya genelinde sera gazlarının azaltılması konusunda zorunlu hedefleri bulunan BMİDÇS’ne İliş kin Kyoto Protokolü kabul edilerek 16 Mart 1998’de New York’ta imzaya aç ılmış tır. 6 Ağ ustos 2004 tarihi itib ariyle Kyoto protokolünü, 124 ÷ lke imzalamış bulunmaktadır. Kyoto protokolü, 18.11.2004 tarihinde Rusya’nın onayı sonucunda 16 Ş ubat 2005 tarihinde yürürlüğ e girmiştir (Enerji Bakanlığ ı, 2016; Ulueren, 2016). Protokolde, sanayileş miş ÷ lkelere bağ layıcı sera gaz ı

emisyon sınırlama ve azaltım yükümlülüğü öngörülmüştür (Kyoto Protokolü, 2005). Protokol, BMİDÇS ile gerçekleştirilmesi mümkün olmayan taahhütleri, uluslararası bağlayıcı bir hukuki zemine oturmıştır (Köse, 2018:62). Kyoto Protokolü taraflarının ilk toplantısı ise Montreal’de yapılmıştır. Protokolün ilk sorumluluk devri 2008’de başlamış ve 2012’de sona ermiştir. 2005’te başlatılan sürecin ardından, 2011 yılındaki COP 11’de alınan karar uyarınca 2012’de kabul edilen Kyoto Protokolü Doha Değişikliği 1 ile protokolün süresi uzatılmış ve 2013-2020 yıllarını kapsayan ikinci yükümlülük dönemi başlamıştır. Doha değişikliği kapsamında protokolün değiştirilen EK-B listesindeki gelişmiş ülkelerin ikinci dönemdeki yeni azaltım yükümlülükleri tanımlanmıştır.

COP 13’te kabul edilen Bali Eylem Planına göre gelişmekte olan ülkeler Ulusal Olarak Uygun Azaltım Eylemleri ile sera gazı azaltım önlemlerini uygulamayı kabul etmiştir (Kıvılcım, 2013: 37). COP 13 bitiminde, Kyoto Protokolüne ilişkin 2012 yılı sonrasındaki görüşmelerle 2020 yılı sonrasındaki yeni iklim düzeninin görüşmeleri için ilerleme kaydedilmiştir. Ortak vizyon, azaltım, uyum, teknoloji transferi ve finansman konularında görüşmeler yapılmıştır. Bali Yol Haritası Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi dâhilinde yer almaktadır. Bu nedenle, BMİDÇS’ne taraf olan Türkiye’nin müzakerelerde bir ittifak veya tek başına hareket etme, kararlara katılma veya reddetme imkânı vardır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre emisyon indirimleri dikkate alınmaktadır. Türkiye, ekoloji konusundaki amaçlarını gerçekleştirebilirse, 2012 yılının sonrasında gelişmiş ülkeler grubunda yer alabilecektir (Uysal Oğuz, 2009: 117).

2009’da 15. Taraflar Konferansı’nda yeni anlaşmanın kabul edilememesi, gelişmekte olan ülkelerin kendi koşullarına uygun olarak belirledikleri çeşitli azaltım hedefleriyle iş birliğine katılmalarının yolunu açmıştır. Taraflar emisyon azaltım taahhütlerini uyulması zorunlu olmayan bir şekilde sunmuşlardır. COP 15 uluslararası alanda hayal kırıklığına yol açmasına rağmen, konferansın sonunda ortaya konan yasal zorunluluğu bulunmayan Kopenhag Uzlaşma Metni, iklim değişikliği konusunda politik bir deklarasyon olup 2005 yılından bu tarafa BMİDÇS altında devam eden görüşmelerde ortaya konan ana konuları kapsamaktadır. COP 15’te bunun yanında, İklim Teknoloji Merkezi ve Ağı’nın (CTCN) temelini teşkil eden teknoloji sisteminin kurulmasına karar verilmiştir. (Özdemir vd.: 2013:10).

2010’da Cancun’da düzenlenmiş olan COP 16’da Cancun Anlaşmaları hazırlanarak kabul edilmiştir. Anlaşmalar yoluyla devletler, karşılıklı sorumlu olacak bir biçimde kendi emisyon azaltım taahhütlerini resmileştirmiştir. 2010 yılındaki COP 16 sonrasında İklim Teknoloji Merkezi ve Ağı, Teknoloji Yürütme Komitesi, Yeşil İklim Fonu kurulması kararlaştırılmıştır. Yeşil Fonla gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere her yıl 100

milyar dolar ayrılmasına karar verilmiştir (Kıvılcım, 2013: 37). Paris Anlaşmasının rejiminin yapısında Kopenhag Mutabakatı ile başlamış olan değişim 2010'da COP 16'da kurumsallaştırılmıştır.

2011'de Durban'daki 17. Taraflar Konferansında, Geliştirilmiş Eylem için Durban Platformu hazırlanarak kabul edilmiştir. Hükümetler 2020 yılından sonra iklim değişikliğiyle mücadelede yeni bir uluslararası sözleşme için plan hazırlaması gerektiğine karar vermişlerdir. 2015'te imzalanıp 2020'de yürürlüğe girmesi düşünülen uluslararası bir sözleşme taslağı hazırlamak üzere Durban Güçlendirilmiş Eylem Platformu Geçici Çalışma Grubu (ADP) kurulmuştur. 2012 yılındaki COP 18'de yapılan Doha değişikliği ile Kyoto protokolünün ikinci taahhüt dönemi kabul edilmiştir. İklim değişikliğinden en çok etkilenen küçük ada devletleri ve en az gelişmiş ülkeler için bu etkilerinden kaynaklanan kayıp ve zararlar kavramı uluslararası görüşmelere ilave edilmiştir. Gelişmiş ülkelerin ise, bu ülkelere, teknoloji transferi, finansal tazmin konularında destek olması talep edilmiştir (Özdemir vd.:2013:14-15).

2013'te Varşova'da düzenlenen 19. Taraflar Konferansı sonucunda, yeni emisyon amaçlarının 2020 yılında gerçekleştirilmesi tasarlanmıştır (Başoğlu, 2014: 192-193). Sözleşmenin taraflarına, 2020 yılı sonrası iklim değişikliğiyle mücadelede çalışmalarını gösterecek ulusal katkılarını, 21.Taraflar Konferansından önce 2015 yılı Ekim ayına kadar sunmaları istenmiştir. 2014 yılında Lima'da gerçekleştirilen COP 20'de ulusal katkıların çerçevesi tespit edilmiş, konferans sonunda hazırlanan İklim Eylemi için Lima Çağrısı belgesinin ekinde, 2015'te kabul edilmesi beklenen yeni anlaşmanın unsurları ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir. 2015'te düzenlenen 21. Taraflar Konferansı sonunda yeni düzen üzerinde mutabakat oluşmuş, IPCC veriler doğrultusunda, Paris Anlaşması üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.

3.6.4. Paris Anlaşması ve Özellikleri

2011'de başlayan görüşmeler neticesinde 2020 yılı sonrasında iklim değişikliği ile mücadelenin ana hatlarını ortaya koyan Paris Anlaşması, 2015 yılında Paris'te düzenlenen 21. Taraflar Konferansı sonunda kabul edilerek 2 Nisan 2016'da imzaya açılmış ve 5 Ekim 2016 itibarıyla BMİDÇS'yi onaylamış olan Avrupa Birliği dahil 178 ülke tarafından imzalanmıştır. Küresel sera gazı emisyonlarının yüzde 55'inden yükümlü tarafların onaylaması şartının sağlanmasıyla anlaşma 4 Kasım 2016'da yürürlüğe girmiştir (Köse, 2018: 72). Türkiye ise, 2016 yılı nisan ayında, ulusal beyanda yer aldığı şekilde gelişmekte olan bir ülke olduğunu vurgulayarak Paris Anlaşması'nı imzalamıştır. TBMM'nin kabul ettiği, Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 7 Ekim 2021 tarih ve 31621 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Türkiye, 11 Ekim 2021 tarihinde Paris İklim Anlaşmasına ilişkin

onayını Birleşmiş Milletler Genel Sekreteryasına bildirmiş ve anlaşma, 10 Kasım 2021'de yürürlüğe girmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Marakeş'te 2016 yılında gerçekleşen 22. Taraflar Konferansı, Paris Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle düzenlenen ilk Taraflar Konferansı olmuştur. Konferans sonucunda, Paris Anlaşmasının uygulama parametrelerinin 2018'de tamamlanması öngörülmüş, 2017-2020 döneminde Küresel İklim Eylemi İçin Marakeş Ortaklığı başlatılmıştır. Ayrıca, İklim ve Sürdürülebilir Kalkınmaya Dair Marakeş Eylem Duyurusu kabul edilmiştir. Anlaşmanın nasıl yürütülüp yönetileceği gibi hususlar değerlendirilmiştir. Finansman sağlama, teknoloji aktarımı, emisyon azaltımı, emisyon azaltımında hesap verilebilmesi hususlarında şeffaflığın sağlanabilmesi öngörülmüştür (Ecer, 2016).

2017 yılında Fiji başkanlığında Almanya'nın Bonn kentinde 23. Taraflar Konferansı, 2018'de ise Katowice'ta COP 24 düzenlenmiştir. 24. Taraflar Konferansında, Paris anlaşmasının uygulama esaslarını belirleyen Kural Kitabı kabul edilmiştir (Şahin, 2018). Bu konuda tarafların üzerinde anlaşamadığı hususlar, 2019 yılında, Şili başkanlığında, Madrid'de gerçekleşen COP 25 kapsamında ele alınmıştır (Sadioğlu ve Ağralan, 2020: 364). Paris anlaşmasının 6. Maddesinde belirtilen Gönüllü İş birliği Mekanizmasına Dair Uygulama Kuralları ve Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkılar (NDC) için ortak zaman çizelgeleri konusunda taraf ülkelerin anlaşma sağlaması mümkün olmamıştır. Bu nedenle Kural Kitabının tamamlanması da Birleşik Krallık'ın ev sahipliğinde, Glasgow'da düzenlenecek 26.Taraflar Konferansına kalmıştır.

2021 yılında Glasgow'da bütün taraf devletlerin katılımıyla düzenlenen COP 26, uluslararası düzeyde iklim değişikliğiyle mücadeledeki değişimin ve yeni umut arayışlarının adresi olmuştur. COP 26'da Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi kapsamında iklim değişikliğiyle mücadele, sera gazı azaltımı, adaptasyon, finans ve iş birliği olmak üzere dört ana hedefe odaklanılmıştır. Odaklanılan hedeflerin gerçekleştirilmesini teminen 2030'a kadar bütün taraflara eylem planlarının hazırlanması, veri ve bilgi sistemlerinin oluşturulması konularında öneriler sunulmuştur. Özellikle Paris anlaşmasının sıcaklık artışını 1,5 derecede tutma hedefini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalarının yer aldığı Ulusal Katkı Beyanlarının 5 yılda bir güncellenmesi ve bildirilmesi istenmiştir (Demir, 2022: 163).

06-20 Kasım'da Mısır'da gerçekleşen COP 27 konferansında, BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması kapsamında temel olarak yer alan azaltım, uyum, finansman ve iş birliği konuları ele alınmış ve gündemin en zorlu konularıyla ilgili nihai kararlarda mutabakat sağlanmıştır. 27. Taraflar Konferansında taraflar, karbon salımının azaltılması hususunda politikalar üretme noktasında yetersiz kalmıştır. İklim kaynaklı felaketlere karşı savunmasız ve

karbon salımı en az olan ancak küresel ısınmadan en çok etkilenen gelişmekte olan ülkelere yönelik iklim zarar ve ziyan fonunun kurulması, 2025 sonrası finansman hedefinin gelecek COP'a kadar belirlenmesi hususlarında anlaşmaya varılmıştır. Bu da iklim değişikliği çevrelerince COP 27'nin en kayda değer başarısı olarak kabul edilmiştir. Karbon salımını en çok gerçekleştiren ABD ve diğer gelişmiş zengin ülkeler, uzun süredir karşı çıktıkları bu tür bir tazmin fonuna COP 27'de onay vermiştir. Söz konusu fonun ayrıntıları Birleşik Arap Emirlikleri'nde düzenlenecek 28. Taraflar Konferansında kesinleşecektir. Doğru yoldaki bu adımların dışında, fosil yakıt kullanımının aşamalı olarak kaldırılması konusunda neredeyse hiç ilerleme kaydedilmediği görülmüştür. COP 27, karbon salımını azaltmaya yönelik önlemler sunamamıştır. Gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele politikalarına destek olma ve her yıl 100 milyar dolar verme sözlerini henüz gerçekleştirmemeleri ise oldukça eleştirilmiştir. 2030'a kadar tarım ve gıda sistemlerinin sürdürülebilir dönüşüme çevirmek, iklim finansmanı katkılarının miktarını ve kalitesini iyileştirmek amacıyla Gıda ve Tarım Girişimi başlatılmıştır. COP 27'de bunların yanı sıra, kalkınma bankalarına uygulamalarını ve önceliklerini güncelleme çağrısı yapılmıştır (Marmara Belediyeler Birliği, 2023: 23).

Paris Anlaşması'nın, alınan kararların sonuçlarının ve yapılan işlemlerin adil olmasına dair koşulların gerçekleştiği bir sürecin sonucunda ortaya çıktığını söylemek güçtür. İklim sistemine dair müzakereleri, her zaman için taraf ülkeler arasındaki güç dengesi etkilemiştir. Üstelik güçlü çıkar grupları hükümetler üzerinde etkili olduklarından iklim değişikliğinden en çok zararı gören kırılgan ülkeler müzakerelerde yeterince temsil edilememiş ve seslerini duyuramamışlardır. Paris Anlaşmasının tarihsel başarısı, küresel olarak iklim değişikliği ile mücadele çabaları için tanımlanmış olduğu amacı olmuştur. Anlaşmanın siyasi, iktisadi ve sosyal aktörler üzerindeki etkisi ve gücü de bundan kaynaklanmaktadır. Anlaşma hedefi, 2020 sonrası süreçte yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında BMİDÇS'nin uygulamasını geliştirme ve güçlendirmedir. Anlaşma, iklim değişikliğiyle mücadelede küresel iş birliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anlaşma, sözleşmenin amaç ve uygulamasını geliştirmek için ilk defa sıcaklık artış hedefini uzun bir dönemi kapsayacak şekilde belirlemiştir. Amacı, küresel ısınmanın endüstri öncesi döneme göre 2 derecenin oldukça altında olması ve iklim değişikliğinin risk ve tesirlerini önemli ölçüde azaltabileceğini dikkate alarak ısı artışının 1,5 derecede sınırlandırılması yönünde çalışmalar yapılmasıdır. Buna göre petrol, kömür gibi yakıtların kullanımının tedricen azaltılarak, yenilenebilir enerjiye yönelmesi gerekmektedir. Anlaşma, uzun dönemli sıcaklık artış hedefine ulaşılması için gereken emisyon azaltım çalışmalarının yönünü, taraf ülkelerin

sera gazı emisyonlarını en kısa zamanda zirve noktasına çıkarıp ardından oldukça hızlı bir biçimde azaltmayı sağlayacak tedbirlerin alınması olarak belirlemiştir. Gelişmekte olan ülkeler açısından bu süre daha uzun olabilecektir (Milletlerarası Antlaşma: Paris Anlaşması, 2021). Dolayısıyla anlaşma, sözleşmeden ayrılarak niceliksel bir hedef koyarak küresel iklim değişikliği mücadelesinde daha bir yön çizmiştir.

Sözleşme ilkeleri ile anlaşmanın uygulaması için gerekli ilke ve değerler başlangıç bölümünde açık olarak belirtilmiştir. Başlangıç bölümünde, gelişmekte olan devletlerin kararlı tavırları neticesinde sadece eşitlik ilkesi ile ulusal şartlar altında ifadesi eklenmiştir. Bütün devletlerin ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli yeterlikler ilkesi doğrultusunda yükümlülüklerinin olması anlayışı benimsenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Anlaşmanın temel hedefleri, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı uyumu ve iklim direncini arttırmak; düşük sera gazı emisyonlu kalkınmayı sağlamak, bunları yaparken gıda üretimine zarar vermemek ve finansal açıdan istikrarlı olmaktır (Milletlerarası Antlaşma: Paris Anlaşması, 2021).

Anlaşma, küresel ısınmanın ortaya çıkmasına neden olan gelişmiş ülkelerin, karbon salınımını düşürme çabalarına öncülük etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Paris Anlaşması, sözleşme ve protokolün ortaya koyduğu taraf ülke gruplarına göre farklılaştırılmış yükümlülük kategorileri yerine; ulusal katkılar, uyum, kayıp ve zarar, finansman, azaltım, kapasite ile teknoloji geliştirme ve transferi, şeffaflık gibi aşamaları ön plana almış, etkin bir anlaşma için bazı kurallar düzenlemiştir (Pınarcıoğlu, 2018: 218). Anlaşma, iklim değişikliğinden olumsuz etkilenen devletlerin uyum ve direnç yeteneklerini, sera gazı emisyon azaltım kapasitelerini artırmak gayesiyle ilk olarak gelişmiş ülkelerin, gereksinimi olan gelişmekte olan devletlere mali destek, teknoloji aktarımı ve kapasite geliştirmelerine yardımcı olmalarını belirtmektedir.

Protokol tarihi yükümlülükleri daha az olan gelişmekte olan ülkelere bağlayıcı emisyon azaltım eylemi mecburiyeti getirmemiş, bunların emisyon azaltımı hedeflerini yükselterek ulusal şartları gereğince, zamanla bütün ekonomiyi kapsayacak yeni artırılmış hedefler benimsemelerini telkin etmiştir. Bundan dolayı sözleşme-protokol düzeni, yükümlülükleri açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında katı ve kalıcı bir ayrım yapmıştır. Paris Anlaşması, sözleşmenin tarihsel sorumluluk anlayışından bütünüyle ayrılmadan Kyoto Protokolü'ndeki yorumdan uzaklaşarak farklılaşmıştır. Paris Anlaşması, iklim değişikliğine karşı uluslararası iş birliğini yeni bir paradigma çerçevesinde farklı bir yoldan sürdürmektedir. Emisyon azaltımı hususundaki hedefleri gerçekleştirme aşamasında ulusal katkılar, anlaşmanın önemli sacayaklarından birini oluşturmaktadır. Bilim adamlarının yaptıkları değerlendirmelere göre, bildirilen bütün ulusal katkılar hayata geçirilse de bunun 2 derece hedefine ulaşmada

yeterli olmayacağı ve çabaların artırılması gerektiği belirtilmektedir. Paris Anlaşması, ulusal katkı beyanlarının dönemsel olarak gözden geçirilmesi ve hedeflerin tedricen yükseltilmesini öngörmektedir. Paris anlaşması, kabul edildikten sonra üzerinden 1 yıl geçmeden yürürlüğe giren ilk küresel anlaşma olmuştur (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2020).

Anlaşma BMİDÇS ile mukayese edildiğinde, en belirgin nitelik olarak, bütün devletlerin katkılarına dayanan bir mekanizma ortaya koymasındır. Anlaşma, iklim değişikliğine karşı uluslararası mücadeleyi yeni bir yöntemle sürdürme çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Anlaşma, iş birliğinin amacından ilke ve kurallarına, tarafların ortak çabaya katılma biçiminden uygulamanın takibi gibi küresel iklim düzeninin tüm bileşenlerini değiştirmiş, sözleşme eklerini esas almamış, eklere dayanak oluşturan farklılaştırma sistemini koruyarak yeni bir yorumla operasyonel hale getirmiştir. Anlaşmanın uluslararası iklim iş birliği örneğinde yaptığı değişim azaltım faaliyetinde olmuştur. Sera gazı emisyonlarını azaltacak ve sürdürülebilir kalkınmanın destekleyecek bir mekanizma kurulması kararlaştırılmıştır. Bu mekanizma, temiz kalkınma mekanizmasını çağrıştırmaktadır.

Protokolden farklı olarak anlaşmayla, bütün devletlerin emisyon azaltım hedefleri ve katılımlarının sağlanması açısından yeni bir yapı oluşturulmuştur. Tarafların üstleneceği yükümlülüklerin tespit edilmesinde yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya şeklinde usuller birlikte kullanılarak hibrid bir yapı ortaya konmuştur. Ulusal düzeyde vadedilmiş hedeflerin uygulamasının, uluslararası düzeyde izlenmesi anlayışına dayanan bu model gereği, anlaşma taraflara ulusal katkılarını hazırlama, beyan ve devamlılık sorumluluğu yüklemiştir (iklim.gov.tr, 2019). Anlaşma metnine eklenmeyip Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sekreteryası yönetimindeki kayıt sisteminde tutulan ulusal katkılar, anlaşmanın bütünleşik bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından bazı taraflar bu hükme dayanarak ulusal katkı hedeflerini yükseltmiş, bazıları da düzeltmeler yapmıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ulusal katkılarıyla belirledikleri emisyon hedefleri bağlayıcı değildir. Dolayısıyla tarafların ulusal katkılarında belirledikleri amaçlara iyi niyet esası çerçevesinde ulaşması beklenmektedir. Taraf ülkeler ulusal katkılarında ortaya koydukları amaçlara ulaşmak için ulusal düzeyde azaltım önlemleri uygulayacaklardır. Ayrıca bu konularda kaydettikleri ilerlemeye ilişkin bilgi sunmak zorundadırlar (Demir, 2022: 166).

Paris Anlaşması uluslararası hukuk alanında uyulması zorunlu bir uluslararası anlaşmadır. Ancak kapsadığı hükümlerin bağlayıcılığı çeşitlilik arz etmektedir. Sera gazı emisyonlarının azaltımına ilişkin taraf ülkeler açısından uyulması zorunlu bir yükümlülüğe yer vermemektedir. Uyulması zorunlu hükümlerin bir kısmı sonuç odaklı ödevleri belirtirken bir

kısmı da prosedüre uygun ödevler getirmiştir. Asıl amaç, iklim değişikliğiyle mücadele eden devlet sayısını çoğaltmaktır. Bunun için de anlaşmayla, sert ve uyulması zorunlu kaide ve sorumluluklar yüklenmemiş aksine iş birliğini teşvik eden oldukça esnek hükümler yeğlenmiştir (Pınarcıoğlu, 2018: 219).

Paris Anlaşması ile kurulan yeni düzen mimarisinin sözleşme ve protokolden farklılık gösteren alanların başında, sözleşme ekleriyle yapılan sınıflandırmadan uzaklaşması gelmektedir. Anlaşma bu konuda, yalnızca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımında bulunmaktadır (Köse. 2018: 72). İklim değişikliğiyle küresel mücadelede devletlerin iklim politikalarının öncelikli olduğunu belirten anlaşma, ulusal iklim faaliyeti mantığı üzerine inşa edilmiştir. Taraf ülkelerin ulusal şartlar dahilindeki katkılarıyla kendi kendilerini farklılaştırmaları, anlaşmanın aşağıdan yukarı, anlaşmanın uygulanması, bütün taraf ülkeler için geçerli bir raporlama mekanizmasıyla takibi yeni düzenin yukarıdan aşağı niteliğini ifade etmektedir (iklim.gov.tr, 2023).

Konuya ve duruma özgü farklılaştırma yaklaşımı çerçevesinde, en az gelişmiş ülkeler ile küçük ada devletlerine kendi özel koşullarını yansıtan düşük emisyon stratejileri, planları ya da eylemleri hazırlayarak bildirme esnekliği tanınmıştır. Anlaşmanın başlangıç kısmında, iklim değişikliğinin bir insan hakları sorunu olarak tanınması çok önemli bir gelişmedir. Taraflardan, iklim değişikliğine karşı önlem alırken insan haklarına ilişkin ödevlerini dikkate almaları, haklara saygı göstermeleri ve desteklemeleri istenmiştir. İnsan hakları ödevleri arasında sağlık hakkı, yerli hakların, yerel toplulukların, göçmenlerin, çocukların, engellilerin, kırılgan durumdaki insanların hakları ile kalkınma hakkını sayılmıştır (Şahin, 2020: 43).

Ulusal olarak belirlenmiş katkı niyetleri adlandırmasıyla protokolün yükümlülük kavramı terk edilerek gönüllü eylemlere geçilmiştir. Ancak, anlaşmadaki sorumlulukların gerçekleştirilmemesi veya anlaşma hükümlerine uyulmaması halinde, ilgili ülke veya ülkelere uygulanacak müeyyide hususunda bir hüküm yer almamaktadır (Köse, 2018: 72). Paris Anlaşması, uygulaması büyük ölçüde taraf ülkelerin istekliliğine bağlı olduğu için zayıf bir uluslararası iş birliği çerçevesi sunmaktadır. Anlaşma, birçok konuda netlik taşımamakta, kararlı ve açık hükümlerden daha fazla, belirsiz ve muğlak hükümler içermektedir. Bunun yanı sıra iklim adaleti ile ilgili birçok maddenin içeriğini oluşturacak koşulların, anlaşmadan sonraki ilk Taraflar Konferansında alınacak kararlara bırakıldığı görülmektedir. Paris Anlaşması'nın temel zayıflığını, anlaşmanın amacı ile bu amaca ulaşmak için üzerinde anlaşılan kriterler arasındaki derin uçurum oluşturmaktadır (Mazlum, 2019: 13).

Anlaşmanın, sözleşme ve protokolden farklı olarak, iklim adaleti, insan hakları, kırılgan ülkeler, yerli halkları, toprak ana gibi kavramlara yer vererek bu yöndeki kaygıları daha fazla

dikkate aldığı görülmektedir (Kaya, 2017: 100). Anlaşmanın başlangıç kısmında, iklim değişikliğinin nedenleri ve sonuçları kadar iklim değişikliği ve etkileriyle mücadele önlemlerin de kadınların güçlendirilmesi, kuşaklararası eşitliğin dikkate alınması, saygı gösterilmesi ve desteklenmesi vurgulanmıştır. Bunların da küresel adalet, insan hakları, toplumsal cinsiyet gerekleri ekseninde ele alınması önerilmiştir. İklim değişikliğine karşı alınan önlemlerde iklim adaleti kavramının önemine işaret eden Paris Anlaşması, iklim adaletine yer veren ilk bağlayıcı uluslararası hukuk belgesi olmuştur (Şahin, 2020: 43).

Anlaşma, dağıtıcı adaletle ilgili olarak, emisyon haklarının değil, azaltım yükümlülüğünün bölüşümünü dikkate almaktadır. Bu paylaşımda kirleten öder, tarihi yükümlülük gibi dağıtıcı adaletin odağındaki ilke ve yaklaşımlar görülmemektedir. Anlaşmada, eşitlik ve ulusal koşullar ışığında ortak ancak farklılaşmış sorumluluk ve göreceli kapasite ilkelerine yer verilmiş, ancak azaltım yükümlülüğü ve adaptasyon maliyetlerinin tahsisine ilgili olarak BMİDÇS’de kabul gören eklere herhangi bir göndermede bulunulmamıştır (Kaya, 2017: 100). Anlaşma, başlangıç kısmında ayrıca, ulusal kalkınma öncelikleri kapsamında işgücünün adil geçişle nitelikli ve insanca işlerin yaratılması gereğinin de hesaba katılmasına yer verilmiştir. Anlaşma iklim değişikliğine karşı önlem alırken, okyanuslar dahil bütün ekosistemlerin bütünlüğünün güvenceye alınmasının ve tabiat ana olarak da anılan biyolojik çeşitliliğin korunmasının önemini vurgulamıştır ama bu ekosistemlerin, toprak ananın haklarının tanındığı ve güvence altına alındığı anlamına gelmemektedir. Dahası anlaşma, insan ve doğa arasındaki ilişkiye de herhangi bir göndermede bulunmamaktadır. Anlaşmayla, güncel bilimsel gelişmeler ışığında iklim değişikliğiyle mücadele anlayışında düşünsel ve yöntemsel değişiklikler oluşmuştur. İklim değişikliği hususundaki eğitimin, farkındalığın, katılımın ve bilgiye erişimin güçlendirilmesi, taraflar arasındaki iş birliğinin konusudur. Anlaşma ayrıca uyum ve kapasite geliştirme eylemlerinin katılımcı bir yaklaşıma dayanması gerektiğini de belirtmektedir. İş birliğinin diğer amaçları, iklim değişikliğine karşı dirençli, düşük emisyonlu kalkınma ve iklim finansmanı akışlarının buna uygun hale getirilmesidir (Şahin, 2020: 44).

Anlaşmaya göre, iklim değişikliğine bağlı kayıp ve zararlarla ilgili olarak taraf devletler, Varşova sistemi vasıtasıyla işbirlikçi ve kolaylaştırıcı bir temel anlayışla eylem ve destekte bulunmalıdır. Ancak bu durum herhangi bir yükümlülük veya tazminata temel teşkil etmemektedir. Anlaşma, kayıp ve zararları kapsamına almış, ancak, kayıp ve zararlar, 24. Taraflar Konferansında kabul edilen kurallar kitabı ve küresel durum değerlendirmesine bırakılmıştır (unfccc.int). Anlaşmanın önsözünde çözüm için alınan önlemlerden bazı taraf devletlerin zarar görebileceği kabul edilerek bunların endişelerinin dikkate alınacağı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra anlaşmada, ormansızlaşma ve orman alanlarının bozulması

sonucunda ortaya çıkan emisyonların azaltılmasına yönelik çabaların teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Isı artışının 2 derecenin altında tutulması, 1,5 derece hedefine yönelik çaba gösterilmesi doğrultusundaki karar ve sürdürülebilir kalkınmayla düşük emisyonlu büyümenin vurgulanması, kuşaklar arası adaletle ilgili taleplere esas oluşturmaktadır. Ancak ısı artışı için tespit edilen hedef ile iklim adaletinin 1 derecelik hedefinin uyuşmaması, beyan edilen ulusal katkıların bu hedefin çok daha üzerinde bir ısı artışına sebebiyet verecek olması, bu adalet talebinin de karşılanamadığının göstergesidir (Kaya, 2017: 102).

Taraf ülkelerin tümü anlaşmanın amacına ulaşmak için çaba göstermek sorumluluğundadır. Farklılaşmaya ait tek kıstas ise muğlak ve yoruma açık olan ulusal koşullardır. Bunun yanı sıra anlaşma, gelişmekte olan ülkelerin anlaşmayı etkin biçimde uygulayabilmeleri için desteklenmeleri ve emisyon azaltımında gelişmiş ülkelerin öncülük yapmaya devam etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki ulusal katkıların açıklığı, saydamlığı ve anlaşılabilirliği için gerekli bilgilerin sunulmasıdır. Ulusal katılara karşılık gelen emisyonların hesaplanmasında çevresel bütünlüğü, saydamlığı, doğruluğu, tamlığı, karşılaştırılabilirliği ve tutarlılığı gözetmek ve mükerrer hesaplamadan kaçınmak zorunluluğu da bulunmaktadır. Anlaşma tasarlandığı biçimiyle özendirici bir iş birliği yapısı kurarak arzulanan katılım sayısına ulaşmıştır. Böylece, emisyonların azaltılması çabaları için gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri ortak edecek evrensel bir uzlaşmaya yaklaşılmıştır (Mazlum, 2019: 22).

Paris Anlaşması, gönüllü katılımı sağlamak amacıyla zorlayıcı eylemler yerine kademeli ilerlemeyi kurumsallaştırmıştır. Taraf ülkelerin azaltım, uyum, uygulama araçlarını kapsayan ulusal katkılarını anlaşmanın uzun dönemli amacına daha fazla hizmet edecek şekilde arttırmayı sağlayacak bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem, ulusal katkıların beşer yıllık aralıklarla yenilenmesi ve GST düzenlemeleri üzerine kurulmuştur. Paris Anlaşması'nın iklim rejimine getirdiği en önemli yeniliklerden biri, iklim değişikliğinin etkilerine karşı uyum sağlanmasının iklim politikası öncelikleri içindeki yerinin güçlendirilmesidir (Demir, 2022: 165).

İklim değişikliğinin yol açtığı kırılganlıklar ve etkilere uyum, sözleşmeyle kurulan düzenin amaçlarından biri olsa da emisyonların azaltılması önceliğinden dolayı uzunca bir süre daha çok en az gelişmiş kırılgan ülkeler bağlamında ele alınmıştır. Kyoto Protokolü de uyumla ilgili düzenlemeler içermektedir. Ancak, uyum konusu, 2012 sonrası yeni anlaşma müzakerelerini başlatan Bali Yol Haritası sürecinin sonucunda varılan Cancun anlaşmalarıyla kapsamlı bir çerçeveye ve kurumsal yapıya kavuşturulmuştur. Cancun anlaşmalarıyla Cancun Uyum Çerçevesi ve Uyum Komitesi kurulmuş, ulusal uyum planlaması süreci oluşturulmuştur.

Paris Anlaşması, COP kararları ile oluşturulan bu çerçeveyi rejimin yeni yapısı içinde daha ayrıntılı bir hukuki çerçeveye oturtmuştur. Böylece uyum ve azaltım arasında denge sağlanmıştır.

Paris Anlaşması uzun dönemli sıcaklık hedefi bağlamında sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunacak, yeterli uyum önlemlerinin alınmasını sağlayacak şekilde iklim değişikliğine karşı uyum kapasitesini güçlendiren, dirençliliği arttıran, kırılganlığı azaltan bir küresel uyum amacı tanımlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin uyum ihtiyaçlarını belirleyip gerekli önlemleri uygulayabilmesi ve prosedürel gerekleri yerine getirebilmeleri için anlaşmanın ilgili maddeleri uyarınca sürekli ve arttırılmış uluslararası destek sağlanacağı öngörülmüştür (Demir, 2022: 166).

Paris Anlaşması ile uyum eylemi çerçevesinde tarafların iki yeni görevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki uyum planlamasıdır. Uyum planlaması zorunlu olmakla birlikte yöntem, kapsam, amaç ve öncelikler ulusal koşullarına göre seçilmek üzere taraflara bırakılmıştır. İkinci görev ise uyum bildirimidir. Raporlama sorumlulukları kapsamında tüm taraflar uyum eylemlerini raporlayacaktır. Bu raporlar oluşturulacak bir kayıt sistemi altında toplanacaktır. Anlaşma uyum bildirimini zorunlu kılmış, nasıl yapılacağını taraflara bırakmıştır. Dolayısıyla uyum raporlaması, olağan ulusal bildirimler içinde yapılabileceği gibi ayrı uyum bildirimleri şeklinde de sunulabilecektir (skb.gov.tr,2021).

İklim finansmanı küresel iklim politikasının ve iş birliği rejiminin belirleyici değişkeni olmayı sürdürmektedir. Anlaşma, gelişmekte olan ülkelere mali destek sağlanmasını ve iklim değişikliği çabaları için mali kaynakların harekete geçirilmesini ayrı ayrı düzenlemektedir. Bunun yanında anlaşma, doğrudan kamu kaynaklarından sağlanan mali desteğin yanında, gelişmiş ülkelerin kamu müdahale araçlarıyla gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ihtiyaçlarına yönlendirilmesinde rol oynayabilecekleri özel finansman dahil çeşitli kaynakları da düzenlemiştir. Gelişmiş ülkelerin sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinin bir uzantısı olarak, azaltım ve adaptasyon eylemlerinde gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi ve kapasite kurulumunu desteklemek için finansal kaynak sağlayacağı belirtilmektedir (Demir, 2022: 166).

Sonuç olarak, anlaşmayla taraflar için yeni mali yükümlülük ortaya konmamıştır. İklim finansmanı, Paris anlaşmasının sözleşme ekler sistemindeki farklılaştırmaya en fazla sadık kaldığı bölüm olmuştur. Anlaşma, ortaya konacak kaynakların kullanım alanları hususunda sessiz kalmış, sağlanacak iklim finansmanının azaltım ve uyum arasında dengeli şekilde dağıtılmasını, gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve önceliklerinin dikkate alınmasını öngörmüştür.

Şeffaflık çerçevesi olarak adlandırılan, taraf ülkelerin ayrıntılı bilgi verme, raporlama, bildirim ve teknik inceleme sorumluluklarına dahil oldukları yeni takip ve gözden geçirme sistemi, taraf ülkelere uyulması zorunlu işleyiş sorumlulukları yüklemiştir. Anlaşmanın amacına ulaşmak için ortaya konulan şeffaflık çerçevesi, taraf ülkelerin hem emisyon azaltımını hem uyum eylemlerini hem de finansman, teknoloji ve kapasite geliştirme gibi desteklerle sürdürülen çalışmaların bildirimini içermektedir. Taraf ülkelerin bildirimleri teknik uzmanlarca incelemektedir. İncelemelerin, kolaylaştırıcı, zorlayıcı ve cezalandırıcı olmayan bir usulde, ulusal egemenliğe saygılı ve devletlerin üzerinde aşırı yük oluşturmayacak şekilde yapılacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla uyum problemi yaşayan ülkelere herhangi bir zorlayıcı önlem getirilmemiştir. Paris Anlaşması, uyuşmazlıkların çözümünde ise barışçıl yollarla çözümü öngörmektedir. Ancak anlaşmanın bağlayıcılığı, kırılgan ülkelerin haklarını koruyacak nitelikte değildir. Anlaşmaya uyum, büyük oranda taraf ülkelerin iyi niyeti ve önceliğine bırakılmıştır (Mazlum, 2019: 39).

Anlaşmayla, sadece kapasitenin yeterli olmaması sebebiyle şeffaflık çerçevesini uygulamada esnekliğe ihtiyaç duyan ülkelere kolaylık sağlanmıştır. Bütün taraflar, emisyon envanterleri ile ulusal katkılarındaki azaltım eylemlerinin uygulanmasındaki ilerlemeye ilişkin bilgileri iki yıllık raporlar halinde sunacaklardır. İklim değişikliğinin etkileri ve uyum hakkındaki bilgiler de ayrı uyum bildirimleri veya ulusal bildirimlerle beraber sunulabilecektir. Teknik uzmanlarca, bütün taraf ülkelerin emisyon envanterleri ve ulusal katkıların uygulanmasına ilişkin yıllık raporlar ile gelişmiş ülkelerin desteklerini bildirdikleri raporlar değerlendirilmektedir. Böylelikle Cancun Anlaşmaları ile bu raporlar için oluşturulan iki farklı değerlendirme süreci birleştirilmiştir. Taraf ülkeler raporlama sorumlulukları çerçevesinde kolaylaştırıcı çok yönlü değerlendirmeye tabi olacaklardır (Milletlerarası Antlaşma: Paris Anlaşması, 2021).

Taraf ülkeler için anlaşma hükümlerinin uygulamasını kolaylaştırmak ve uygunluklarını desteklemek üzere bir uygunluk sistemi kurulmuştur. Bu sistemin gayesi anlaşmaya uyumun kolay hale getirilmesidir. Bunun için, kolaylaştırıcılık fonksiyonu olan, şeffaf, cezalandırıcı ve tehditkâr olmayan şekilde faaliyet gösterecek uzmanların yer aldığı bir uygulama ve uygunluk komitesi oluşturulmuştur (MBB, 2023).

Uzun dönemli sıcaklık artış hedeflerine ulaşmak için, beş yıllık sürelerde gerçekleştirileceği belirtilen küresel durum değerlendirmesi bulunmaktadır. İlki 2023'te yapılacak olan beş yıllık küresel durum değerlendirmesinde, gelişmiş ülkelerin bildirdiği iklim finansmanına dair bilgiler ile uzun dönemli amaçlara ulaşma yolundaki ortak ilerleme için gereken mali destekler ele alınacaktır. Kapsamlı ve kolaylaştırıcı bir biçimde yürütülecek olan

değerlendirme, eşitlik ve bilimsel bilgi ışığında yapılacaktır. Burada, azaltım, uyum, kapasite geliştirme, finansman ve teknolojiyi de kapsayan uygulama desteklerine dair hükümlerin uygulanmasında gelinen aşama değerlendirilecektir. (Demir, 2022: 165). Anlaşmayla yapılandırılmış olan yeni iklim düzeninin en önemli özelliği, daha güçlü ve kapsamlı bir takip sistemi ortaya koymasıdır. Taraf ülkelerin ulusal düzeyde belirledikleri ulusal katkılar, ortak kurallara göre yürütülecek bir uluslararası takip sistemi ile izlenecektir.

Değerlendirmeye, iklim hareketine yönelik uluslararası iş birliğini güçlendirmek, taraf ülkelerin ulusal düzeyde belirlediği azaltım hareket ve desteklerini güçlendirme, güncelleme süreçlerine girdi sağlamak, anlaşma hedefleri doğrultusundaki ortak ilerlemeyi ortaya koymak amaçlanmaktadır. Taraf ülkelerce sunulan ulusal katkılarla ilgili raporlar değerlendirme aşamasının en temel girdileridir. Anlaşma, taraflara bağlayıcı azaltım sorumlulukları getirmemekte, yaptırımlarla desteklenen bir uygunluk sistemini kapsamamaktadır. Dolayısıyla hukuki yönden oldukça esnek bir yapısı bulunmaktadır. Anlaşmanın, uluslararası politikadaki gücü, iklim değişikliğiyle mücadelede kurallı pek çok tarafın iş birliği çerçevesinde devam etme kararlılığından kaynaklanmaktadır. Anlaşma, kuralcı etkisi ve uygulama gücünü, sıcaklık artışının 2 derecenin hayli aşağısında ve hatta 1,5 derecede tutulmasını içeren uzun dönemli amacından almaktadır. Anlaşma şimdilik karbon çağını bitirmese de karbonsuzlaşmanın kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. Uygulama hükümlerine yansması sınırlı olsa da 1,5 derece hedefi ve karbonsuzlaşma yönündeki dönüşüm süreci iklim adaleti perspektifi ile ilişkilendirilmiştir. Anlaşma, amacındaki tanımıyla iklim değişikliği tedbirlerinin güçlendirilmesi yönündeki toplumsal isteklere güçlü bir hukuki dayanak sunmaktadır.

Sera gazı emisyonundaki artış, küresel ısınma sonucunda oluşan iklim değişikliğinin en ana faktörlerden biridir. Sözleşme, protokol ve anlaşmanın küresel iklim değişikliğiyle mücadelede üzerinde durduğu ana konu, insan kaynaklı eylemlerin ortaya çıkardığı sera gazı emisyon miktarının azaltılmasıdır. Protokolü sözleşme ve anlaşmalardan ayıran ana konu, protokolle ilk defa gelişmiş ülkelerin gaz emisyonlarını 1990'daki düzeyin indirmeyi taahhüt etmeleri üzerine devletlerin hedeflenen oranlara ulaşabilmelerini sağlamak için karbon ticaretine izin verilmesidir. Kyoto protokolü, neo-liberal teorilerin tesiriyle piyasa mekanizmasını iklim değişikliğiyle mücadele için oluşturulan uluslararası sözleşmelere yerleştirmiş, küresel iklim değişikliğiyle mücadele adı altında piyasa ekonomisini meşrulaştırmıştır. Kyoto protokolüyle karbon ve karbondioksit piyasalarda alınıp satılan bir mala dönüşmüştür. Böylece iklim değişikliğiyle mücadele, ekonomik bir probleme ve dolayısıyla sermaye değişimi ögelerinden biri haline gelmiştir (UNFCCC, 2019).

Protokolün, iklim değışikliğı ile mücadelede teknik açıdan yaklaşımı ve problemin siyasal boyutunu göz ardı etmesi en çok eleştirilen yönlerinden biridir. İklim değışikliğı probleminin çözümündeki en büyük engel problemin siyasal boyutunun görmezden gelinmesi ve neo-liberal politikalar aracılığıyla problemin çözülmeye çalışılmasıdır. Bilhassa neo-liberal ekonomi politikalarının ana aktörlerinden birinin çok uluslu şirketler olduğu dikkate alındığında iklim değışikliğı probleminin çözümsüzlüğü daha net görülmektedir. Küreselleşme ve neo-liberal politikalar aracılığıyla uluslararası ekonomide ÇUŞ (Çok uluslu şirketler) gün geçtikçe daha çok güçlenmektedir. ÇUŞ'in sadece ekonomik kar elde etme amacını gütmeleri küresel iklim değışikliğı sorununun çözümüne gittikçe daha çok engel teşkil etmektedir. Bunlar, fosil yakıta dayalı üretim yapmakta ısrar etmekte, göstermelik önlemlerin dışında, karlarını maksimize etmek için çaba göstermektedir.

Küresel iklim değışikliğıne neden olan üretimlerini küreselleşme adı altında dünyanın her yerinde sürdürmektedir. ÇUŞ, gelişmiş ülkelerdeki çevre mevzuatlarının ve hukuk kurallarının göreceli olarak daha ağır olması sebebiyle üretimlerini son yıllarda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaydırarak, buraların hukuki ve ekonomik zayıflıklarından faydalanarak iklim değışikliğıyle mücadelede büyük darbe vurmaktadırlar. Bu şirketler, gittikleri ülkelerdeki ucuz işgücü ve hammaddeleri sömürmekte, gelişmiş ülkelerde yapmalarına müsaade edilmeyecek şekilde doğaya zarar vermektedirler.

İklim değışikliğı ile mücadele konusundaki başarısızlığının arkasındaki diğer bir neden, uluslararası sözleşmelerde gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki sorumluluktan kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, iklim değışikliğı hususunda gelişmiş ülkeleri suçlamakta ve bu hususta geçmişte doğayı tahrip etmiş olan gelişmiş ülkelerin adım atması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülükleri almada isteksiz olmaktadır. Ayrıca iklim değışikliğıyle mücadelede gelişmiş ülkelerin kendilerine mali ve teknolojik yardımda bulunmalarını istemektedir. Gelişmiş ülkeler ise gelişmekte olan ülkelerin de bu meselede payının bulunduğunu ve yükümlülük almaları gerektiğini belirtmektedir. Sonuç itibarıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorumluluklarının farklı olması iklim değışikliğı müzakerelerinin ve sözleşmelerinin başarısını engellemektedir. Ayrıca neo-liberal politikaların yönlendirdiğı küresel ekonomik rekabet de iklim değışikliğıyle mücadelenin başarısını olumsuz olarak etkilemektedir. İklim değışikliğıyle mücadelenin başarılı olamamasında başka bir faktör de ülkelerin menfaat ve önceliklerinin her zaman bağdaşmamasıdır. Küresel ısınmanın olumsuz neticelerinin uzun vadede görülmesi, iklim değışikliğıyle mücadelede müşterek küresel hareket planlarının gerçekleşmesini geciktirmekte ve güçleştirmektedir. Uzun vade yerine kısa vadeye daha çok önem verilmekte, ekonomik

büyüme çevre sorunlarıyla mücadele endişesinin önüne geçmektedir. Neticede yapısal olmayan çözüm metotlarıyla ülkeler de aynen şirketler gibi çevreci görünme çabası içinde olmakta ve gerçek çözüme ulaşmayacak çevre politikalarıyla iklim değişikliğiyle mücadele etmeye çalışmaktadırlar.

Bugünlerde ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde iklim politikalarının ve stratejilerinin ortaya konulmasıyla iklim değişikliği konusundaki çalışmaların önemi artmıştır. Doğa ve çevre konusunda bilinçlenmenin çoğalması, toplumun yönetenler üzerinde baskı oluşturmaları, yıllardır küresel ısınma ve iklim değişikliği hususlarında yayınlar yapılması ve konferanslar veren bilim adamlarının tesiriyle iklim politikaları oluşmuştur. Devletler de iklim değişikliği hususunda kanuni düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğiyle mücadele konusundaki uluslararası sözleşmelere katılım devletler için zorunlu değildir ve herhangi bir yaptırımı yoktur, tamamen devletlerin önceliğindedir.

Her birinin farklı ekonomisi, ihtiyaçları ve öncelikleri olan devletleri bir araya getirip hepsine hitap eden uluslararası bir sözleşme metni yapmak oldukça güçtür. Netice itibariyle sözleşmenin bütün ülke gruplarının menfaatlerine uygun düşmemesi ve birbirlerinden farklı devletleri bir araya getirmenin güç olması uluslararası sözleşmelerin başarısız olmasına etken olmaktadır. Bu sözleşmelerin etkin olmasını azaltan faktörler ise, sözleşme hükümlerinin kanuni bağlayıcılığı ve taraflara uygulanacak yaptırım sisteminin olmaması, sözleşme hükümlerine uyulup uyulmadığını denetlemenin güçlüğüdür. Uluslararası sözleşmelerle ilgili asıl mesele ise sözleşmenin uygulanmasını sağlayacak merkezi bir otoritenin olmamasıdır. Bu da uluslararası bir üst otorite ihtiyacını gündeme taşımaktadır. Uluslararası sözleşmelerin yeterli olması ve başarısı bir tarafa, iklim değişikliği hususunda mahalli ve ulusal düzeyde politikaların ve eylemlerin belirgin bir biçimde çoğalması oldukça önem taşıyan umut verici bir gelişmedir.

Paris Anlaşması'nın Kyoto Protokolü'nden farklılığı sadece karbon emisyonunun azaltılmasına odaklanması değildir. Kyoto Protokolü'nde hiç bahsedilmeyen göç, yerel yönetimler, insan hakları, finans, özel sektör, adaptasyon, okyanuslar gibi farklı alanları küresel iklim değişikliğiyle mücadele kapsamına almış olmasıdır. Ayrıca anlaşma yenilenebilir enerji kaynaklarını öne çıkararak yeni enerji politikalarını gündeme taşımaktadır. Diğer bir farklı yönü ise mahalli idareler ve özel sektör gibi pek çok aktörün iklim değişikliği ile mücadele sürecine dâhil olmasını sağlayarak kapsayıcı ve katılımcı nitelik taşımasıdır. Böylelikle devletleri taahhüt altına almaktan ziyade, katkıya dayalı bir mekanizmayı benimsemesi anlaşmanın pek çok devleti kapsayarak iklim değişikliğiyle küresel mücadelenin sonunda gerçekleştirilebileceği umudunu oluşturmaktadır (Popovski, 2019: 23).

Antlaşmanın içeriğinde iklim değişikliğiyle köklü bir şekilde mücadele etmek için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının öne çıkarılması ve yeni enerji politikalarının gündeme getirilmesi, fosil yakıtlarla üretimden vazgeçmek istemeyen ÇUŞ'ın anlaşmaya karşı olumsuz tavır ortaya koymalarına sebep olmaktadır. Bu durumda Paris Antlaşması'nın sürdürülebilirliğinden kuşkulandırılmasına yol açmaktadır. Fakat 2020 yılından itibaren yürürlüğe giren anlaşmanın başarı ya da başarısızlığının kati değerlendirilmesi daha sonra yapılacak çalışmalarda görülebilecektir.

3.6.5. Paris Antlaşması'na Uyum Örneği: Danimarka

Danimarka, sera gazı emisyonlarını on yıl içerisinde yüzde 70 düşürmeyi hedeflediğini, enerji geçişinde rol model olmak için bütün Kuzey Denizi petrol ve doğal gaz üretimini ve aramalarını 2050 yılında durduracağını, petrol ve gazın kademeli olarak ortadan kaldırılmasında dünyada lider olmak için bu karara vardığını bildirmiştir (iklimhaber.org, 2020). Danimarka, artık fosil yakıtlar çağına son verdiğini ve Kuzey Denizi faaliyetlerini iklim yasalarında belirtilen 2050 iklim nötr hedefine bağladığını belirtmiştir. AB'nin en büyük petrol üreticisi konumundaki Danimarka, günde yaklaşık yüz bin varil petrol üretmektedir. Danimarka parlamentosundaki on partiden sekizi, yasal olarak bağlayıcı olan ulusal iklim yasasının parlamentodan geçmesi konusunda anlaşmış, COP 25'in başlaması ile 1990 seviyelerine kıyasla 2030 yılına kadar yüzde 70 emisyon azaltımı taahhüdü içeren İklim Yasası'nı parlamentosundan geçirmiştir. Bu yasa, Danimarka'nın iklim konusundaki iddialı eylemlerini ispatlamakta, diğer ülkelere de örnek olmaktadır.

Yasal olarak bağlayıcı nitelikte olan iklim yasası, en geç 2050 yılında net-sıfır emisyonla ulaşma taahhüdünde bulunmaktadır. Yasa, Danimarka'nın bütün iklim politikasını yenilemektedir. Ayrıca, Danimarka hükümeti her yıl, ulaşımdan tarım ve enerjiye bütün sektörlerin karbonsuzlaşması adına somut politikalar içeren İklim Eylem Programları sunmaktadır. Emisyonlar, BM kuralları uyarınca hesaplanmaktadır. İklim Yasası, kilometre taşı niteliğinde hedefler belirleyecek bir mekanizma içermektedir. Hükümet her beş yılda bir, on yıllık bir perspektifle yasal olarak bağlayıcı bir hedef belirleyecektir. Hükümetin 2020'deki İklim Eylem Planı sırasında, 2025 için gösterge niteliğinde bir hedef belirlenecektir. Bu hedefler Danimarka yasalarınca uygulanacaktır. Danimarka hükümeti, enerji, ulaşım, enerji verimliliği, arazi kullanımı değişimi ve ormancılık gibi sektörlerde emisyon azaltımını sağlayacak somut politikaların taslağını hazırlayacak yıllık İklim Eylem Planları geliştirecektir. Danimarka İklim Değişikliği Konseyi İklim Eylem Planındaki girişimlerin emisyonları azaltmak için yeterli olup olmadığına ilişkin profesyonel değerlendirmesini sunacaktır. Konsey, iklim girişimleri hakkında önerilerde bulunmaktadır. Konseyin bütçesi ise,

yıllık bütçe ile birlikte eski bütçeye nazaran iki katından fazla artırılmaktadır. Konseyin siyasi bağımsızlığı, kendi başkanını ve üyelerini seçebilme hakkına kavuşması nedeniyle güçlenmiştir.

İklim Yasası, hükümetin, Danimarka'nın uluslararası nakliye ve havacılık ile ilgili olan emisyonları da dahil olmak üzere uluslararası emisyonlar üzerindeki etkisini ayrı ayrı rapor etmesini taahhüt etmektedir . Ayrıca, yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin azalması ve Danimarka'nın aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 15 ülke ile ikili enerji iş birliğinin etkileri de dikkate alınmaktadır. Son olarak yasa ile tüketimin etkilerine ışık tutulmaktadır. Yenilenebilir teknolojide uzun süredir İskandinavya ülkeleri lider durumdadır. Kopenhag, 2025 yılına kadar dünyanın ilk karbon nötr başkenti olma iddiasıyla ilgili planlarını açıklamıştır.

Birleşmiş Milletlere göre, şu anda kentler küresel nüfusun yüzde 50'sinden fazlasına ev sahipliği yapmakta, üretilen bütün enerjinin üçte ikisinden fazlasını tüketmektedir. Karbondioksit emisyonlarının dörtte üçünden fazlasından sorumludurlar. Dolayısıyla, kentler artık iklim değişikliğini durdurmak için verilen mücadelede ana odak noktası olmuştur. Kopenhag, dünyada en fazla çevre kirleten kent olmaktan oldukça uzak olsa da yetkililer, öbür devletlere bir referans kaynağı olmayı düşünmektedir. Kopenhag, kömür kullanımından rüzgâr enerjisine geçerek karbondioksit salınımını 2005 yılından bu tarafa yüzde 40 azaltmıştır. Sera gazı emisyonlarının düşürülmesinin en pratik yolu, halkın tükettiği enerji miktarının azaltılmasıdır. Kent, 2025 yılına kadar enerji üretiminde yüzde 100 rüzgâr, güneş, jeotermal, biyokütle ve atık yakma kaynaklarını kullanmayı, tüketilenden daha çok enerji üretimi ve depolamayı amaçlamaktadır. 2016'da kentin enerji kaynağını sağlayan en büyük santrallerinden birinin kömürden biyokütleyle dönüştürülmesi ile bütün merkezi ısıtmanın yarısı karbon nötr kaynaklardan sağlanmaktadır. 2020'ye kadar ise, kömür kullanımının tamamen ortadan kalkmasıyla bu oran yüzde 100'e çıkacaktır. Enerji üretimine katkıda bulunmak için, enerji santrallerinde yakıt olarak atık malzemeden faydalanılmaktadır. Danimarka yerel atık enerji tesislerinde kullanmak için Almanya ve Birleşik Krallık'tan atık ithal etmektedir. Çünkü, tüketimin azalıp geri dönüşümün artmasıyla birlikte, bu tesislerde kullanılan atık yakıtında bir azalma olmuştur.

Danimarka hükümeti, iklim dostu bitki bazlı gıdaları teşvik etmek için yeni bir fon kurmuştur. Bitki Fonu adı verilen bu fonla devlet teşviki kapsamında bitkisel ürünler için 100 milyon doların üzerinde yatırım yapılmaktadır. Ulusal eylem planında yer alan Bitki Fonu, bugüne kadar bir AB ülkesi tarafından bitki bazlı araştırma ve geliştirmeye yapılan en büyük yatırım olmuştur. Bitki Fonu, iş ve ürün geliştirme yanında satış, ihracat ve eğitime destek

olmayı da hedeflemiştir. Ayrıca bitkisel gıdaların yeşil geleceğe geçişte kritik bir rolü olduğu kabul edilmiş, hükümetin, ulusal bir hareket planı oluşturmaya yardımcı olmuştur.

Danimarka topraklarının yaklaşık yüzde 60'ı tarım için, bu alanların yüzde 70'i de hayvanlara yem yetiştirmek için kullanılmaktadır. Bitki Fonunun, Tarım ve Gıda Sözleşmesinin de gayelerinden biri olan arazi kullanımını da değiştireceği öngörülmektedir. Danimarka'nın Bitki Fonu gibi diğer hükümetlerin de COP26'ya hazırlanırken, iklim değişikliğiyle mücadele planlarına bitki bazlı gıdaları dahil etme, Paris Anlaşması'nın gerekliliklerini yerine getirme, güçlü ve yeşil ekonomiler inşa etme konusunda, Danimarka'nın bu örnek girişimini örnek almaları ve bu alandaki çalışmalara yatırım yapmaları gerekmektedir. BM genel kurulunda, Danimarka hükümeti yoksul ülkelere kayıp ve hasar için 13 milyon dolar katkı sağlayacağını duyurarak, özel bir taahhütte bulunan ilk merkezi/federal hükümet olmuştur.

Danimarka, ürettiği atıkların neredeyse tamamını dönüştürmektedir. Danimarka'da atıkların yüzde 42'si doğrudan geri dönüşüme giderken, yüzde 54'ü enerjiye dönüştürülmekte, yalnızca yüzde 4'lük bir kısmı çöplüklere atılmaktadır. Türkiye, dünyadaki pek çok ülkeden atık ithal ederken Danimarka'nın ürettiği atıkların hemen hemen hepsini dönüşümde kullanması oldukça çarpıcıdır. Danimarka'da yeşil mahalle konseptinde, ağaçlandırma, botanik bahçeleri, doğal çeşitliliği destekleyen bitki örtüsü, drenaj ve yağmur suyu sistemleri ve mimariyle kentin içinde sürdürülebilir, yaşanabilir yeşil alanlar oluşturulmuştur. Danimarka, yeni iş modelleri geliştirmek, kamusal farkındalığı artırmak için, iklim politikaları çalışmalarını yürütecek iklim büyükelçileri görevlendirmektedir. Böylelikle küresel sorunlar karşısında küresel iş birlikleri oluşturmak için pek çok yerde Danimarkalı iklim büyükelçileri görev yapmaktadır.

Türkiye'de bir yılda 19 milyon gıda israf edilirken Danimarka'da ise gıda israfı hemen hemen yok gibidir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütüne göre dünyadaki gıda israfı üretilen gıdaların üçte birine yani 1.6 trilyon tona tekabül etmektedir. Bu gıdaların üretimi, küresel bazda karbondioksit emisyonu neden olmaktadır. Bunun için de gıda israfına engel olunması, iklim krizi ile mücadelede önem taşımaktadır.

Danimarka parlamentosunda kurulan Yeşil Dönüşüm Komitesi, özel kuruluşlarla beraber Ulusal İklim Yasası çerçevesinde sera gazı emisyonlarını yüzde 70 oranında azaltacak çalışmalar sürdürmektedir. Danimarka'da özel sektör kuruluşları da sanayi tesisleri ve tesislerin yakınında yaşayan bireylerle arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaktadır. Örneğin, Copenhill, Kopenhag'da kent halkının atıklarını enerjiye dönüştürmektedir. Ayrıca kent nüfusunun yarısı ulaşımda bisiklet kullanmaktadır. Devlet, kent sakinleri ve turistlere ücretsiz bisiklet kullandırmaktadır. Bu sebeple ülkenin her yerinde yaygın bisiklet yolları vardır (surdurulebilirmalzemeler.com, 2019). Danimarka'da her alanda yaşanabilir ve sürdürülebilir

bir dünya için önemli gelişmeler görülmektedir. Ülkemizin de benzer çalışmalarda bulunması, Danimarka ile iş birliğine gitmesi, oradaki çevre politikalarını dikkate alması oldukça önemlidir ve bir an önce harekete geçilmelidir. 2022 Çevre Performans Endeksi verilerine göre Danimarka ilk sırada, Türkiye ise 172. sırada bulunmaktadır. 2023 verilerine göre ise ilk üçün bulunmadığı sıralamada Danimarka 4. sırada yer almış, Türkiye ise geçen yıla göre 47 sıra geriye düşmüştür.

Danimarka Dışişleri Bakanlığı küresel internet firması Google ile yeni bir iş birliğine girildiğini açıklamıştır. Bu iş birliğinin amacı iklim değişikliği konusundaki küresel taahhütleri arttırmaktır. Bu iş birliği internet üzerinden yapılacak pek çok girişimi içermektedir. Danimarka’da enerji üretimi için dev bir ada inşa etme projesine yeşil ışık yakılmıştır. 18 futbol sahası kadar büyük olacak olan dünyanın ilk enerji adası 200 dev açık deniz rüzgâr türbini için bir merkez görevi görecektir. Danimarka tarihinde en büyük inşaat projesi olan bu projenin maliyeti tahmini olarak 34 milyar doları bulmuştur. Denize seksen kilometre uzaklıkta bulunan yapay adanın, en az yarısı devlete, bir kısmı da özel sektöre ait olacaktır. Danimarka rüzgâr türbini, Danimarka endüstrisini öncü bir konumda tutacaktır.

Danimarka’nın doğusunda, Baltık Denizi açıklarında da daha küçük bir enerji adası yapımı planlanmaktadır. Oradan Almanya, Belçika ve Hollanda’ya elektrik sağlanması için anlaşmalar imzalanmıştır. Yapılacak bu atılımlarla Danimarka, 2027 yılında elektrik tüketiminde tamamen yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmeyi, sera gazı emisyonlarını 1990 yılındaki yüzde 70 oranının altına çekmeyi, daha çok elektrikli araç şarj istasyonları kurmayı, sanayide enerji verimliliği uygulamaları ve yeşil elektrik, biyogaz kullanımlarını artırmayı hedeflemektedir. Elektrikli araçlar ile enerji verimliliği ve biyogaz kullanımı artırılacaktır.

AB’nin istatistik yönetimi verilerinde, Danimarka’nın sera gazı emisyonları, 1990’da 72,6 milyon ton karbondioksit iken 2018’de 51,3 milyon ton karbondioksit düzeyine gerilediği görülmektedir. AB genelinde toplam emisyonlarındaki payı ise yüzde 1,3’tür. Ülkemizin 20.000 – 80.000 MW arasında rüzgâr enerjisi potansiyelinin olduğu değişik kuruluş ve kişilerce tahmin edilmektedir. Bakanlığın tahmini ise 20.000 MW’tir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar 500 MW’ı geçmemiştir. Bu da ciddi oranda bir açıktır. Yapılan araştırmalardaki pazar rakamları, özellikle bitki bazlı içeceklerin Danimarkalılar tarafından yaygın olarak tüketildiğini ortaya koymaktadır. Bitkisel süt ürünleri son üç yılda yüzde 42 oranında artarken, bitkisel içecekler de yüzde 38 artış göstermiş, bitkisel kaynaklardan elde edilen yoğurdun satışları da yüzde 81 yükselmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ VE TÜRKİYE

4.1. TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ

Türkiye uluslararası topluluğun bir parçası olarak çevre alanındaki uluslararası teşebbüslere iştirak yönünde bilhassa 1970’li yıllardan bu tarafa yoğun bir çabanın içerisinde yer almaktadır. Türkiye birçok iki ve tek taraflı uluslararası çevre sözleşmesini imzalayarak onaylamıştır. Bu sözleşmeler, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının web sitesinde yer almaktadır. Ülkemizin uluslararası çevre sözleşmelerine uyum konusunda oldukça eksikliklerinin ve uyum problemlerinin bulunduğu görülmektedir. Birçok sözleşme imzalanmadığı, geç imzalandığı ya da geç onaylandığından, birçok sözleşme de çekinceler içerdiğinden veya hiç uygulanmadığından arzu edilen sonuca ulaşamamaktadır (Budak, 2010: 154). Bu da Türkiye’nin saygınlığını oldukça düşürmektedir.

Son dönemlerde iklim, çölleşmeyle mücadele, Stockholm, Rotterdam, CITES ve RAMSAR sözleşmeleri ile ilgili olarak bazı gelişmeler kaydedilse de Aarhus ve ESPOO sözleşmelerinin imzalanması hususu hala beklemektedir (Budak, 2010: 154). Kaybedilen saygınlığın tekrar kazanılması için bu sözleşmelerin de imzalanması gerekmektedir.

Aşağıda Türkiye’nin imzaladığı sözleşmeler listesi yer almaktadır.

1. Floransa Avrupa Peyzaj Sözleşmesi
2. Bern Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi
3. Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Barselona Sözleşmesi
4. Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi
5. Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
6. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
7. Paris Kara kaynaklı Kirliliğin Önlenmesi Sözleşmesi
8. Marpol Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Sözleşme
9. Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme
10. Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi
11. Bükreş Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi

12. CITES Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticareti Sözleşmesi
13. Viyana Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Sözleşme
14. Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi
15. Ramsar Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme
16. Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu ile İlgili Uluslararası Sözleşme
17. Petrol Kirliliği Zararlarının Tazmini İçin Bir Fonun Kurulmasıyla İlgili Uluslararası Sözleşme
18. Paris Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme
19. Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi
20. Paris İklim Değişikliği Sözleşmesi
21. Bazı Tehlikeli Kimyasalların ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Ön Bildirimli Kabul Usulüne Dair Rotterdam Sözleşmesi
22. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Endüstriyel Kazaların Sınıraşan Etkileri Sözleşmesi

4.2. ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ VE TÜRKİYE’NİN DURUMU

Küresel bazda ortaya çıkan çevre sorunlarının oldukça ciddi boyutlara ulaşması ve insanlığı tehdit etmeye başlaması üzerine, çevre konusu, ilk olarak 1972’de düzenlenen Stockholm Çevre Konferansı’nda gündem olmuştur. Gün geçtikçe artan ve küreselleşen çevre sorunlarının ulusal bazda gösterilen çabalarla çözüme kavuşamayacağı, sorunların çözümü için, bütün devletlerin çevre konusunda iş birliğine gitmeleri, üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiği idrak edilmeye başlanmıştır (Budak, 2010:166). Bu sebeple ülkeler arasında çevreyi koruma yönünde önlemlerin alınması ve hatta bu amaçla hukuksal yükümlülüklerin yerine getirilmesi için uluslararası sözleşmeler düzenlenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede uluslararası toplumun bir parçası olarak ülkemiz de kendine düşen yükümlülüğü yerine getirmek için, çevre alanında düzenlenen uluslararası çevre sözleşmelerine taraf olmuştur.

Uluslararası çevre sözleşmeleri, Türk hukukunda diğer uluslararası sözleşmelere eşit olmakla beraber anayasa ve yine uluslararası hukuksal düzenlemelerden kaynaklanan farklı

imtiyazlara sahiptir. Uluslararası sözleşmeler, anayasa gereğince kanun hükmündedir. Anayasa hükümlerine göre, uluslararası sözleşmelere karşı anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz (Budak, 2010:149). Böylece uluslararası sözleşmeler her ne kadar kanun hükmünde olsa da kanunlara göre daha üst bir korumaya alınmıştır. Ancak bu üstünlük durumu anayasada bir hüküm olarak yer almamaktadır. Fakat 2004'te anayasanın 90. maddesinin 5. fıkrasına eklenen usulüne uygun yürürlüğe girmiş temel hak ve özgürlüklere dair uluslararası antlaşmalarla yasaların aynı konuda değişik hükümler içermesi sebebiyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda uluslararası antlaşma hükümlerinin esas alınacağı belirtilmiştir. Böylelikle uluslararası sözleşmelerin, kanunlarla uyuşmaması durumunda öncelik taşıdığı vurgulanmıştır.

Temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası antlaşmaların hangileri olduğu 1982 Anayasası'nın 90. maddesine ilave edilen hükümde açık olarak yer almamıştır. Ancak çevre hakkı, 56. maddesi ile güvence altına alınmıştır (Gürseler, 2008: 200). Bu nedenle bu hakkın, Türkiye'nin iç hukukunda temel hak ve özgürlüklerden sayılması gerektiği ifade edilebilmektedir. Gerçekten bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de açıkça güvence altına alınmamıştır. Ancak 1994'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, insanın yaşama hakkından dolayı çevre hakkının da korunduğuna hükmetmiştir. Bu nedenle çevre hakkının gerek ulusal gerekse evrensel düzeyde temel hak ve özgürlüklerden olduğu benimsenmiştir. Dolayısıyla çevre hakkıyla doğrudan bağlantılı olan uluslararası çevre sözleşmelerinin de temel hak ve özgürlüklere dair uluslararası antlaşmalardan olduğu, bundan dolayı da Türk iç hukuku uyumlarında anayasa hükümlerinden sonra öncelikli olarak uygulanması gerektiği görülmektedir.

Anayasa'nın 65. maddesinde göre, Devlet sosyal ve ekonomik alanlarda anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir denilmektedir. Böylece, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevlerin sınırı belirlenmiş, Anayasa'nın 56. maddesindeki zorunlulukların gerçekleştirilmesi devletin mali kaynaklarının yeterliliğiyle sınırlandırılmıştır. Bundan dolayı Türkiye için çevreyi korumada verimli bir netice elde etmenin oldukça güç olduğu aşıkardır (Topçuoğlu 1998: 65).

4.2.1. Türk Çevre Mevzuatı ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri

Türkiye'nin çevre ile ilgili mevzuatı, 1930'larda çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Köy Kanunu, Belediye Kanunu, Sular Hakkında Kanun ve Limanlar Kanunu gibi kimi kanuni düzenlemelerde çevreye dair bazı hükümlere yer verilse de doğrudan çevreye dair ilk kanuni düzenlemeler 1980'li yıllarda ortaya konmuştur. Çevre ile ilgili mevzuatın temel yasal dayanakları, 1982 Anayasası'nın 56. maddesi ile 1983 tarih ve 7283 sayılı Çevre Kanunu'dur.

Türkiye’de çevrenin korunması, anayasal düzeyde ilk kez 1982 Anayasası ile ele alınmıştır. 56. maddede de “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” ifadesiyle açıkça belirtilmiştir.

Anayasa, normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alması, çevrenin korunmasında diğer alanlarla çatışma olması halinde çevre değerlerinin öne çıkarılmasında kolaylık sağlamaktadır. Konunun anayasada yer alması, hakimlere ve idarecilere pozitif hukukta bulunmayan somut bir olayın çözümünde yol gösterici olması yönünden de önem taşımaktadır (Topçuoğlu 1998: 57–58). Anayasa’nın 56. maddesinin, çevreyi korumada insanı esas alan bir anlayışla düzenlendiği açıktır. İnsanı esas alarak çevreyi korumak diğer çevresel faktörler yönünden inandırıcı olmamaktadır. Çevre değerlerini korumak ve geliştirmek için, modern çevre hukukunun ilkeleri göz önüne alındığında, 56. maddenin ancak sınırlı bir temel sağladığı görülmektedir.

26.04.2006 gün ve 5491 sayılı yasa ile 2872 sayılı Çevre Yasası tamamıyla değişikliğe uğramıştır. Söz konusu yasayla yapılan değişikliklerle Çevre Kanunu’nda yer almayan pek çok yeni düzenleme yapılmıştır. Bu değişikliklerden birisi de Türkiye’nin uluslararası alandaki yükümlülükleri ve bunların gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Ayrıca, sulak alanların, biyolojik çeşitliliğin, doğal kaynakların, deniz, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının korunmasına yer verilmiş, atık su arıtımı, atık yönetimi, atıkların bertarafı ve geri kazanımı hususları oldukça kapsamlı olarak yer almıştır. İlaveten kirleten öder ilkesinin koşulları ağırlaştırılmış ve çevreye karşı işlenen suçlarda uygulanacak cezalar artırılmıştır. Modern çevre hukukunun en önemli ilkelerinden biri olan ihtiyat ilkesine her iki kanunda da yer verilmemiş olması önemli bir eksikliktir.

Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeleri iç hukukumuzda yansıtma seviyesine baktığımızda da Türk çevre mevzuatına dair kimi önemli noksanlıkları tespit etmek olasıdır. Sözleşmeyi onaylamak, etkili bir uygulama için yeterli olmamaktadır. Çevre sözleşmelerinin ulusal düzeyde uygulanması için çözümü gereken birçok sorun bulunmaktadır ve bunların çözüme kavuşturulması için konuya dair ulusal bir mevzuatın oluşturulması şarttır. Sözleşmeyi etkili bir biçimde uygulamak için gereken ana şartlar, yetkili makamların ve görevlerin, izin ve belgelerde uygulanacak usullerin ve alınacak önlemlerin belirlenmesidir. Tüm bunlar da ancak bir uygulama mevzuatıyla gerçekleştirilebilecektir (Kaynak 1998: 36–37). Ancak, ülkemizde bir uygulama mevzuatı olarak nitelendirilebilecek düzenlemelerin ne yazık ki sözleşmeye taraf olduktan çok daha sonra yapıldıkları görülmüştür. Mesela, Paris Anlaşması’nın uygulanması için kimi özel atık türlerine dair yönetmelikler sözleşme yürürlüğe girdikten yaklaşık 10 yıl sonra çıkarılabilmektedir. 10 yıllık sürede bu sözleşmelerin uygulanması mevcut çevre mevzuatına

göre yapılmıştır. Bu durumda gösteriyor ki Türkiye taraf olduğu anlaşmaları yeterli ve etkili bir şekilde uygulayamamaktadır.

Türkiye’de çevre politikaları ile ilgili en önemli doküman 1998’de düzenlenen Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)’dir (DPT, 1998). Şimdiye kadar çevre hususunda gerçekleştirilmiş oldukça geniş boyutlu bir belge olan UÇEP, yirmi yılı kapsayan, 1992 Rio Bildirgesi ve Gündem 21’de belirtilen sorumluluklar çerçevesinde düzenlenen bir stratejik tasarıdır (Kaya, 2010:182). Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile DPT’nin sorumlu olduğu bir takip sistemi belirleyen UÇEP, bununla birlikte planın uygulanmasını sağlamak için kimi hedef göstergeler ortaya koymuştur. UÇEP’in yasal bir bağlayıcılığı yoktur. Öte yandan, UÇEP’de belirtilen eylemlerin hayata geçirilmesi ve uygulamanın değerlendirilmesi konusunda etkili bir takip mekanizmasından söz etmek oldukça zordur. UÇEP’in uygulanmaya başlanmasından bu yana on yıldan fazla bir zaman geçmesine karşın, belirtilen eylemlerin ne ölçüde gerçekleştiğine dair bir değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Türkiye’nin uluslararası taahhütlerini yerine getirmesine yönelik politikalara yer veren bir diğer doküman, UÇEP’ten iki yıl sonra düzenlenen ve Gündem 21’de saptanan hedeflerin gerçekleştirilmesini amaçlayan Ulusal Gündem 21’dir. Bu belgenin de kanuni açıdan bağlayıcılığı yoktur ve günümüze kadar saptanan hedefleri gerçekleştirebilmek için herhangi bir takip programı veya uygulamada bulunulmamıştır (Algan ve Dündar 2005: 23).

Türkiye’nin çevre politikasını belirleyen diğer önemli belgeler ise, Türkiye’nin AB’ye uyumu için düzenlenerek 2001, 2003 ve 2008 yıllarında çıkarılan AB Müktesebatının Üstlenmesine İlişkin Ulusal Program ile 2006 yılında çıkarılan AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES)’dir. Türkiye’nin imzaladığı uluslararası çevre sözleşmelerine ve AB direktiflerine uyumu için belirlenen bazı hedefler hem ulusal programlarda hem de UÇES’de yer almaktadır. Çevre politikaları açısından daha kapsamlı bir belge olan UÇES, çevre alanında her bir iş kolu için durum değerlendirilmesi yapmakta; amaç, hedef ve stratejileri belirlemekte, gerekli yatırım gereksinimlerini ortaya koymaktadır. Ulusal programlar ise mevzuatın uyumlaştırılmasına yönelik belgelerdir.

Söz konusu belgelerde belirlenen hedeflere ne kadar ulaşıldığı hususunda ise AB 2022 yılı ilerleme raporu bir işaret olabilir. Raporun çevre alanındaki ilerlemeye dair değerlendirmesi şöyledir: “Türkiye bu alanda belirli düzeyde hazırlıklıdır ve hem azaltım hem de uyum ile ilgili olarak kritik çevresel ve iklim sınamalarıyla karşı karşıyadır. Genel olarak ilerleme kaydedilmemiştir. İklim değişikliği konusunda, Türkiye’nin, Paris Anlaşması uyarınca ulusal olarak belirlenmiş katkısını artırarak, uzun vadeli stratejik karbonsuzlaştırma ve uyum planları

ile bunları ulusal düzeyde yansıtacak olan gerekli mevzuata yönelik çalışmalara devam etmesi gerekmektedir.

Atık yönetiminde, atık su arıtımında kapasitenin artırılması ve mevzuat uyumu ile ilgili olarak olumlu ilerlemeler kaydedilmiştir, ancak mevzuatın yürürlüğe konulması ve uygulanması hâlâ zayıftır. Daha iddialı, iyi koordine edilmiş çevre ve iklim politikalarının oluşturularak uygulanması gerekmektedir. Stratejik planlamaya, büyük yatırımlara ve daha güçlü bir idari kapasiteye de ihtiyaç duyulmaktadır. Geçen yılki tavsiyelerin yalnızca bir kısmı uygulanmıştır ve söz konusu tavsiyeler büyük ölçüde hâlâ geçerlidir. Türkiye, atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme sağlamış, ancak endüstriyel kirlilik, kimyasallar, hava ve su kalitesi ve idari kapasite konularında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, doğa koruması konusunda ilerleme kaydetmemiş, iklim değişikliği konusunda ise çok sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle, atık, su ve endüstriyel kirlilikle ilgili direktiflere ilişkin uyumu tamamlaması, Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifinin doğru bir şekilde uygulaması, halkın katılımı ve çevresel bilgiye erişim hakkına ilişkin AB müktesebatına uyumunu sağlaması gerekmektedir. Türkiye yatay mevzuat alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye, büyük ölçüde AB ÇED Direktifi ile uyumlu bir Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) mevzuatına sahiptir.

ÇED mevzuatının uygulanmasına ilişkin olarak, çevre üzerinde önemli etkileri olan tartışmalı projelerde mahkeme kararlarının uygulanmaması veya siyasileşmesi ve çevresel bilgiye erişim hakkına uyulması konularında endişeler devam etmektedir. Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayan deniz seviyesinde yapay bir su yolu olan Kanal İstanbul Projesi hususunda, yurt içinde güçlü bir muhalefetin, çevresel ve sosyal endişelerin, belirsiz finansal ve ekonomik getirilerin varlığı, şeffaf ve kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Türkiye, Aarhus ve Espoo Sözleşmelerine hâlâ taraf değildir. Türkiye, bazı sektörlerde SÇD Direktifi ile uyum sağlarken, farklı sektörler için kademeli uygulama devam etmiştir. Çevresel sorumluluk konusundaki uyum hâlâ sınırlıdır. Türkiye, Çevre Denetimi Yönetmeliği'ni Haziran 2021'de yenilemiştir.

Türkiye, Ekim 2021'de Paris anlaşmasının onaylanması ve ülkenin 2053'e kadar net sıfır emisyonu ulaşmayı hedefleyeceğini duyurmasının ardından, beklenenin aksine, rapor döneminde iklim değişikliği konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Bir iklim kanunu ve Emisyon Ticareti Sistemi mevzuatı hâlâ kabul edilmemiştir. Türkiye, COP27 Konferansından önce, artırılmış bir ulusal katkı sunma niyetini duyurmuştur. İklim eylemi konusunun diğer sektör politikalarına entegrasyonu sınırlı kalmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamındaki diğer yükümlülüklerine ilişkin olarak, sera gazlarına ilişkin ulusal envanterini en son Nisan 2021'de sunmuştur.

Türkiye'nin mevzuatı, emisyon ticareti direktifi ve AB'nin ekonomi genelinde sera gazı emisyonu izleme mekanizması ile uyumlu hâle getirilmemiştir. Türkiye, yakıt kalitesi direktifini hâlâ tam olarak uygulamamaktadır. Ayrıca yeni binek otomobiller için emisyon standartlarına ilişkin uyum sağlanmamıştır. Türkiye'nin karbon yakalama ve depolama direktifi için bir uyum planı oluşturması, iklim değişikliği ile ilgili Paris anlaşmasına katkısını artırması, iklim eylemiyle ilgili AB müktesebatına uyumunu tamamlaması ve çevre alanındaki yatırımlarını arttırması gerekmektedir.” (Avrupa Komisyonu, 2023: 116-118).

Bu yorumlardan çıkarılabilecek sonuç, ülkemizin hem uluslararası sözleşmelerden doğan sorumluluklarını gerçekleştirmede hem de Avrupa Birliği (AB) mevzuatına uyum sağlamada noksanlıklarının bulunduğudır. Buradan hareketle Türkiye'nin, uluslararası gelişmelere paralel olarak bir dizi çevre politikasını geliştirdiği, fakat bunları uygulamaya koymada yetersiz kaldığı belirtilebilir. Söz konusu politikaların uygulamaya aktarılmasındaki eksiklik kuşkusuz uluslararası taahhütlerin yerine getirilememesinin önemli nedenlerinden biridir.

4.2.2. Uluslararası Çevre Sözleşmelerinin Türk Hukukuna Uyarlanmasındaki Problemler

Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşmeler, meclis tarafından kabul edilip geçerli olduktan sonra gerek dili gerekse kapsadığı kavramlar itibariyle oldukça değişken, tartışmaya müsait ve netliğe muhtaç bir haldedir. Mesela, Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde bulunan yerinde koruma, alan dışı koruma, istilacı tür vb. gibi kavramlar, daha ulusal hukuka yeni girmekte ve uygulayanların yabancı oldukları kavramlardır. Oysa, bunların özümlemesi ve uygulamaya konularak etkili bir şekilde kullanılması oldukça önemlidir.

Bazı uluslararası sözleşmelerdeki birtakım hükümler, iç hukuktaki hem yasada hem de yönetmelikte yer almıştır. Bu da hangi düzenlemeye göre hüküm verileceği konusunda karmaşıklığa yol açmaktadır. Örneğin, Bern Sözleşmesindeki, yasak avlanma usulleri, avlanmada kullanılan yasak araçlara dair bazı hükümler 2003 tarih ve 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanununda da yer almıştır. Bu sözleşmedeki engelleyici hükümlere dair herhangi bir müeyyide söz konusu değildir. Ancak kara avcılığı kanunundaki engelleyici hükümlerin bir bölümü suç, bir bölümü kabahat olarak düzenlenmiştir. Ayrıca önemli bir bölümü de yasada hiç yer almamıştır. Halbuki, esas benzerlik taşıyan bu hükümlerin bazılarının suç, bazılarının kabahat olması, bazı hükümlerin ise sadece yasak avlanma usulleri ve araçları olarak sözleşmede bulunması, uyumda kargaşalığa ve haksızlığa sebep olmaktadır.

Suç olarak görülen eylemlerin sözleşmede bulunması, bu sözleşmenin iç hukuka uyumunda soruna yol açmaktadır. Çünkü uyumun yasa ile mi yoksa yönetmelikle mi yapılacağı

belirsizdir. Örneğin, CITES sözleşmesindeki birçok hüküm, korumaya alınan hayvan ve bitki çeşitlerine dair yasaklamaların, oldukça sert olmasını istemektedir. Bu sözleşmenin iç hukuka uyumunda, ülkemiz, yasa yerine yönetmelikle uyumu benimsemiştir. Yönetmelikte belirtilen önlemlerin, suçu ve cezayı kapsamaması sebebiyle, sözü edilen sözleşmenin uyumunda gereken önlemlerin gereğince alınmadığı görülmektedir. Asıl önemli sorun ise, yargısal denetim dışında yer alan uluslararası çevre sözleşmeleri anayasa hükümlerine aykırı hükümler içerdiğinde nasıl bir yol izleneceğidir. Anayasanın 90. maddesine göre, uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir ve normlar hiyerarşisinde anayasadan sonra gelmektedir. Fakat aynı zamanda bu sözleşmelerin anayasaya aykırılığı nedeniyle Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulamayacağı da hüküm altına almıştır. Bu durum, anayasaya aykırı hükümler içeren uluslararası çevre sözleşmeleri hükümleri karşısında, normlar basamağına göre anayasal hükmün ya da uluslararası sözleşme hükmünün ne şekilde uygulanacağı hususunda tereddütler bulunmaktadır.

Türkiye, sözleşmelerin ulusal düzeyde uygulanması için gerekli yasal düzenlemeler hususunda hayli gecikmiştir. Hatta birçok sözleşmenin uyumu için gereken düzenlemeler yapılmamıştır. Söz konusu yasal düzenlemeleri yapmanın bir uluslararası sözleşmenin uygulanmasında öncelikli kriter olduğu düşünülürse, Türkiye'nin uluslararası sorumluluklarını yerine getirme hususunda çok da titiz hareket etmediği görülmektedir (Kaya, 2010: 167). Yapılan düzenlemelerin çoğu da söz konusu sözleşmenin ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak için yapılmamıştır. Çünkü bazı düzenlemeler söz konusu sözleşme onaylanmadan yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler yalnızca sözleşmenin konusuna dair olduklarından birçok hususu içermemekte ve sözleşmelerin amaçlarını karşılamaktan uzaktır. Ayrıca, uyum için yapılan bazı düzenlemeler de sözleşme onaylandıktan epey zaman sonra yapılmıştır. Bu süre zarfında ilgili sözleşmelerin uygulanmasında yürürlükteki çevre düzenlemeleri dikkate alınmıştır. Bu da Türkiye'nin onayladığı sözleşmeleri uygulamada yetersiz kaldığını ve etkili olamadığını göstermektedir.

Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerini gerçekleştirebilmesi için en başta çevre mevzuatının güçlü olması gerekmektedir. Böylelikle özel bir uyum mevzuatı bulunmasa da yürürlükteki kanunlarda yapılacak kısmi değişiklikler veya güncellemelerle uluslararası çevre sözleşmelerine uyum sağlanabilir. Ancak Türkiye'deki çevre mevzuatı bütünlük arz etmeyen birçok düzenlemeden oluştuğundan bugünkü durumuyla etkili olan bir çevre yönetimine esas teşkil edememektedir. Çevre mevzuatının dağınık olması, çok sayıda düzenleme bulunması ve bunların birbirleriyle ilişkilendirilememeleri, kurumlar arasında yetki karışıklığı ve çatışmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca bu düzenlemelerin amaçları birbiriyle çelişebilmektedir. Diğer

bir husus da çevreye dair düzenlemelerinin özelliğidir. Çünkü yapılan düzenlemelerle çevreyi korumak ve geliştirmek mi ya da insan hayatı ve sürdürülebilir kalkınma mı amaçlandığı net olarak belirtilmemiştir (Erim, 2000: 178). Mevzuatla ilgili diğer önemli bir sorun da çevreye dair düzenlemelerin diğer kesimlerdeki düzenlemelerle bütünlüğünün sağlanamamasıdır. Çevre konuları hemen hemen tüm sektörleri ilgilendirdiğinden, çevre mevzuatının bütün sektörleri içermesi gerekmektedir. Ancak farklı sektörlerde çevre konusunda olumsuz neticelere yol açabilecek uyumların sık sık görülmesi çevre düzenlemelerinin diğer sektörlerdeki düzenlemelerle bütünlüğünün sağlanamadığını göstermektedir (Talu, 2006: 43). Ayrıca gerek sözleşmelerin niteliği gerekse Türkiye'nin çevreye dair yönetsel ve mali yapısının yeteri kadar güçlü olmaması, Türkiye'nin uluslararası çevre sözleşmelerine uyum seviyesinin yetersiz kalmasına yol açmaktadır.

4.2.3. Türkiye’de Çevre İdaresine Dair Örgütlenme ve İdari Yapı

Uluslararası çevre sözleşmelerinde, taraf ülkelerden sözleşmenin uygulanmasından sorumlu olan yetkili makamların tayin edilerek sekreteryaya bildirimde bulunmaları istenmektedir. Türkiye’de çevre idaresinde etkin, belli yetki ve görevleri olan hem merkezi hem de mahalli seviyede birçok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Türkiye’de uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanmasındaki yetkili otorite Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığıdır. Bakanlık, sözü edilen görevini ilgili ana hizmet birimleri ve teşkilatları aracılığıyla yerine getirmektedir (Şengün, 2015: 115). Ayrıca merkezde teşkilatı bulunan diğer birçok kurum ve kuruluş da uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanmasında mühim vazifeleri bulunmaktadır.

Mahalli seviyede ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın taşra örgütü olarak 81 ilde bulunan İl Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Müdürlükleri, belediyeler ve diğer mahalli idareler yer almaktadır. Bunların yanı sıra, TOBB, sanayi odaları, ticaret odaları gibi sektör birlikleri, Üniversite Enstitüleri, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı gibi araştırma grupları ve Sivil Toplum Kuruluşları da çevre yönetiminin bir parçası olarak görülmektedir. Türkiye’de çevre politikasının uygulanmasında çevre yönetimindeki örgütlenme dağınık bir yapıdadır (Şengün, 2015:111). Şüphesiz bu şekilde bir yapının görülmesinde hem kamunun hem de siyasetçilerin çevreye bakışı önemli ölçüde etkin olmaktadır. Maalesef ülkemizde, çevre sorunlarına uzun zaman boyunca ikincil bir sorun olarak bakılmıştır.

Çevre alanı, yaklaşık yirmi yıldır Türk kamu yönetiminde politik tercihlerin belirsizliği sonucunda yapboz tahtasına dönüştürülmüştür (Talu, 2004: 55). Bunun yanı sıra yeni yönetim anlayışı ve yeni kanuni düzenlemelerde çevre sorunlarının genellikle il hudutlarını aşan bir

nitelikte olduğu görmezden gelinmiş, kentle ilgili çevre sorunları yalnızca kentsel alt yapı hizmetlerinin iyileştirilmesi olarak görölmüştür (Talu 2004: 51). Diğer taraftan yerel çevresel hizmetlerin koordinasyonunu sağlayacak ulusal bir çevre politikasının olmaması, alt yapıya dair hizmetlerin yerine getirilmesinde yurt genelinde ciddi farklılıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Uluslararası sözleşmelerin uygulanmasında mahalli idarelerin kanuni yükümlölükleri oldukça sınırlı kalmıştır. Mahalli idarelerin kuruluş ve görevlerine dair çıkarılan kanunlarda bu hususta herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. şüphesiz bu hususta önemli olan söz konusu sözleşmelerin iç hukuka uyarlanmış olmasıdır. Böylece, mahalli idareler ulusal düzenlemeleri uygulayarak uluslararası sözleşmelere de uyum sağlayabileceklerdir. Ancak, mahalli idarelerin mali ve kurumsal manada kısıtlı bir gücünün bulunması da sorumluluklarını yerine getirememelerinde önemli bir etkidir (Çiftçioğlu ve Aydın, 2019:126). Yerel düzeyde uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesiyle ilgili olarak görölen temel örgütlemeler olarak, Yerel Gündem 21, DSÖ Sağlıklı Kentler Birliği, Geri Dönüşüm İçin Kentler Birliği, Uluslararası Yerel Çevresel Girişimler Konseyi gibi oluşumlar görölmektedir.

4.2.4. Türkiye’de Çevresel Bilişim, Takip ve Kontrole Dair Alt Yapı

Türkiye’nin uluslararası çevre sözleşmelerine uyumunun değerlendirilmesindeki diğer önemli bir zorluk da çevre ile ilgili bilgi alt yapısının zayıflığıdır. Türkiye’de çevre ile ilgili olarak bilgi üretimi, çevresel takip ve laboratuvar olanakları bazı kurum ve kuruluşlarda bulunmaktadır. Fakat çeşitli kuruluşlarda, farklı gayelerle ve değişik teknik ve usuller tatbik edilerek gerçekteştirilen çevre tahlilleri, ülke genelinde çevre kalitesinin takip edilmesinde ve çevreyi korumada beklenen tesiri gösterememektedir (Talu, 2006: 146-147). Türkiye’de çevresel takip ve gözlem ağının yeterli olmaması, çevreye dair verilerin dağınık ve eksik olması, Türkiye’nin onayladığı uluslararası çevre sözleşmelerinden kaynaklanan rapor sorumluluğunu yerine getirmesine engel teşkil etmektedir. Raporlarda genellikle ulusal mevzuat, politika ve planlar yer almakta fakat somut uyumlara dair hususlarda genel olarak yeterli bilgi yok ibaresine yer verilmektedir (Algan ve Dündar, 2005: 24).

Ölçüm ve takip etkinlikleriyle alakalı bir husus da uygulamanın denetimidir. Mali ve kurumsal sınırlılıklar nedeniyle ölkemizde hem merkezi hem de yerel olarak etkili bir çevre denetiminden söz etmek hayli zordur. Bu çerçevede Ölkemizde çevre kontrolünü güçlendirmek için AB desteğiyle Çevre Yönetimi ve Denetimi (EMAS) sisteminin kurulması ve uygulanması projesi, çevre mevzuatının uygulanması ve yaptırımında kapasite geliştirilmesi için Çevre Hukukunun Uygulanması ve Yaptırım Ağı (IMPEL) ile Katılım İçin Çevresel Uyum ve Yaptırım Ağı (ECENA) projeleri yapılmıştır (Kaya, 2011: 453). 2002 yılında ilk derfa

yayımlanan Çevre Denetimi Yönetmeliği, 21 Kasım 2008’de yayımlanan ve 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe giren yeni Çevre Denetimi Yönetmeliğiyle yürürlükten kalkmıştır.

Türkiye’de çevreyle ilgili istatistiksel bilgiler, başta Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve TÜİK olmak üzere, Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dışişleri Bakanlıkları gibi bakanlıklar, Devlet Su İşleri (DSİ), Denizcilik Müsteşarlığı, TÜBİTAK ve yerel yönetimler gibi kurum ve kuruluşlardan elde edilebilmektedir. Bunun yanında TEMA, Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF-Türkiye), ÇEVKO (Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı) gibi kimi çevreci sivil toplum kurumlarından da çevre ile ilgili bilgiye ulaşılabilmektedir (turkeyoutdoor.org, 2021). Çevre ile ilgili veri derleme, sistemli araştırma yapmak ve sağlıklı bir gözlem ağı kurmak ile mümkündür. Şu anda eldeki verilerin çeşitli kuruluşlarda, dağınık, değişik format ve standartlarda bulunması nedeniyle çevre hakkında değerlendirmede bulunmak zordur (Talu 2006: 146-147).

Türkiye’de çevre ile ilgili bilgi yönetimi alanındaki en önemli gelişme, 2003’te Avrupa Çevre Ajansı (EEA) ile Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağına (EIONET) katılım sağlanmasıdır. EEA, Avrupa Birliğinde çevresel enformatik ve takip eylemlerinden yükümlüdür. EIONET ise EEA’ya veri sağlayan en önemli kaynaktır. AB’ye ve EEA’ya üye ülkeler, EIONET telematik ağına bağlıdır. EIONET takip ve raporlama için kullanılmakta, aynı zamanda çevreye dair bir ön araştırma yapmaktadır. Türkiye söz konusu ağlara üye olmakla çevresel veri ve enformasyon oluşturma hususunda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ülkemizde bu gelişmelere paralel olarak, 2008’de Ulusal Biyolojik Çeşitlilik İzleme Veri Tabanı kurulmuş; bunun yanında biyolojik çeşitliliğe dair ulusal ve uluslararası bilgi paylaşım sistemleri hizmete girmiştir (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2009: 64). TEIEN (Türkiye Çevresel Bilgi Değişim Ağı), çevre ile ilgili bilgiye kolay ulaşım ve çevreyle ilgili hususlar üzerine hizmet veren kuruluşlar arasında bilginin paylaşımını sağlayan elektronik bir ağıdır (normenerji.com.tr, 2023). TEIEN, AB tarafından desteklenen bir proje olarak hem ulusal gereksinimlere hizmet verecek bir ulusal ağına oluşumuna hem de EEA’nın bir üyesi olarak ülkemizin çevresel raporlama kapasitesinin artırılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca 2008’de 41 kuruluşa birleşik, yıllık kontrol programı dışında ise 51 kontrol gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında 16 il müdürlüğünce 210 kuruluşun planlı, 383 kuruluşunsa yıllık denetim planı dışında birleşik çevre kontrolü yapılmıştır (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 2009: 35). Söz konusu istatistikler çevreye dair resmi kontrollerin oldukça yetersiz olduğunu göstermektedir. Öte yandan işletmeler de çevreye dair iç denetim ve çevresel raporlama hususlarında titiz

davranmamaktadır. İşletmelerde çevresel başarıma dair rapor hazırlama ve bunları kamuoyuna sunma hususunda yapılan araştırmalarda, özel sektör kuruluşlarında etkili bir çevre yönetim mekanizmasının olmadığını görülmektedir (Kaya ve Varıcı 2008: 213).

4.2.5. Çevre Politikalarının Finansmanı

Çevreyi korumaya ve kirliliği önlemeye dair politikaların uygulanabilmesi ve etkili bir çevre yönetimi için başta çevre alanında güçlü bir mali politikanın varlığı şarttır. Mevcut kirliliği önlemek ve gereken önlemleri alarak çevreyi korumak gerek özel sektör gerekse kamu sektörü için ciddi bir finansman gerektiren bir problemdir. Fakat ülkemizde yıllardır çevreyi korumak ve kirliliği önlemek için ayrılan kaynak yeterli değildir. Bakanlıklara genel bütçeden ayrılan paylar incelendiğinde Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının finansman sıkıntıları açık bir şekilde görülmektedir. Öte kamu sektörünün çevre için yaptığı yatırımların gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı Türkiye'deki çevreye yapılan yatırımların ne kadar yetersiz olduğunu açıkça göstermektedir.

Çevre için yapılan yatırımların büyük bir kısmı belediyelerce gerçekleştirildiğinden harcamalar, genellikle su, atık su hizmetleri ve atık yönetimi gibi çevresel alt yapı hizmetlerinde yapılmaktadır. Buradan da uluslararası sözleşmelerine konu olan küresel çevre sorunlarının çözümünde yatırımların oldukça az olduğu görülebilmektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarında çevresel alanda çalışan personelin sayısı da bu konuda önemli bir göstergedir. Türkiye'nin, çevre sorunları ve çevresel alandaki uluslararası sorumlulukları gün geçtikçe fazlalaşırken, bu alanda çalışan personelin azalması hem önemli bir problem hem de bir çelişkidir (Kaya, 2011: 454).

Şu andaki durumla olması gereken durumun farkına bakıldığında ülkemizin çevresel politikaların finansmanında oldukça fazla sorunları bulunduğu gözlemlenebilmektedir. Söz konusu problemlerin giderilmesinde harç, vergi, izin, ücret gibi ekonomik araçların daha etkili kullanılarak toplanan gelirin çevresel alanda kullanılması oldukça önem taşımaktadır (Çokgezen, 2007: 112-113). Bunun yanında özel sektöre verilen teşviklerin artırılması, dış kaynaklardan sağlanacak fonlar için projeler geliştirilmesi de çevresel politikaların finansmanı için önem taşıyan araçlardır.

4.3. TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNE UYUMU

Uluslararası çevre sözleşmelerinin etkili bir şekilde uygulanması, taraf devletin çevre yönetiminin etkin olmasıyla mümkün olabilir. Türkiye'nin taraf olduğu çevre sözleşmelerinden kaynaklanan birçok ve kapsamlı sorumlulukları vardır. Bundan dolayı ülkemizin

sorumluluklarını gerçekleştirme seviyesini belirlemek için yapılan çalışmaların sözleşme bazında ayrı ayrı yapılması kapsamlı ve daha doğru neticeler verecektir.

Çalışmanın bu bölümdeki temel amacı, ülkemizin uluslararası evre sözleşmelerinden kaynaklanan sorumluluklarını gerçekleştirme seviyesi ve kapasitesini değerlendirmektir. Türkiye’de evre sorunlarının eriştiği boyuta bakıldığında, bilhassa uluslararası sorumlulukların yerine getirilmesinde etkili olan bir evre yönetimi ve politikasının bulunmadığı belirtilebilir. 2005’teki BM raporunda, Türkiye sera etkisi yaratan gazların salınımının en hızlı artış gösterdiği devlet olarak belirtilmiştir. TİİK verilerine göre ise lkemizde 1990-2021 yılları arasında toplam sera gazı emisyonu 170,06 milyon tondan 564,4 milyon tona çıkararak %100’den fazla bir artış göstermiştir (TİİK, 2023).

Türkiye 1992 yılında kabul edilen İklım Değişikliği ereve Sözleşmesine 2004 yılında; Kyoto Protokolüne ise 2009 yılında taraf olmuştur. Türkiye’nin şu andaki enerji yapısı sera gazı yaratan fosil yakıtlara dayanmakta ve bu alandaki dönüşüm maliyetinin yüksek olması nedeniyle, Türkiye’de gerçekleştirilen faaliyetlerle Kyoto protokolü hedeflerine ulaşmak oldukça güç olacaktır (Demir, 2022:165). Türkiye’nin Kyoto protokolüne göre 2008-2012 yılları arasındaki ilk yükümlülük döneminde sayılaştırılmış sera gazı azatılım yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak bu konudaki artış hem İklım Değişikliği ereve Sözleşmesi’nin hem de Kyoto Protokolü’nn amacına tamamen ters düşmektedir.

Türkiye’nin ozon tabakasını incelten maddelerin kullanımının sonlandırılmasını düzenleyen Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin protokole uyumu yüksektir. şüphesiz bu hususta protokol tarafından ortaya konan çok taraflı fonun önemli payı bulunmaktadır. Bu maddelerin kullanımının kaldırılmasına yönelik projelere bu fon tarafından destek verilmesi, başarılı uyumlara yol açmıştır (Algan ve Dündar, 2005: 63).

Türkiye’nin atıkların çevreyle uyumlu yönetimi ve sınır ötesi hareketinin kontrolüne ilişkin Basel Sözleşmesine uyumu ise düşüktür. Türkiye’de bu alanda da önemli eksiklikler görülmektedir çünkü oldukça sık kullanılan atık yok etme usul, rastgele depolama olarak nitelendirilen, atıkların herhangi tedbir alınmadan çöplük olarak belirtilen yerlere bırakılmasıdır (evre, şehircilik ve İklım Değişikliği Bakanlığı, 2021). Basel Sözleşmesinde uyum hususu devletlerin iyi niyetine bırakıldığından devletlerin sözleşmeye uyumunun sağlanması için gerekli sistemler yeterli değildir. Bu da sözleşmenin müzakere süreciyle alakalı olup, uygulamaya yönelik hususlarda devletlerin öncelik ve menfaatleri ön planda tutulmuştur. Sözleşmede birçok husus uyumu zorlaştıracak şekilde muğlak ve belirsiz ibarelerle ele alınmış, devletlerin yükümlülüğünü artıracak somut hedeflere de yer verilmemiştir. Son dönemlerde sözleşmeye uyum seviyesini artıracak bazı yeni önlemler geliştirilse de Basel Sözleşmesinin

yapısında uyum, kontrol ve müeyyide sistemleri mevcut değildir. Bundan dolayı, devletlerin Basel Sözleşmesine uyum seviyeleri genellikle yüksek olmadığından sözleşme, ele aldığı meseleyi çözmede yeterli başarıyı gösterememiştir (Selin, 2014:223).

Türkiye’de tehlikeli atıkların bertarafına ilişkin olarak 2019 yılı itibariyle 89 düzgün depolama tesisi bulunmaktadır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021). Atık yönetimi hususunda esas yükümlülük belediyelerdedir. Belediyelerin mali kaynak sıkıntısı, etkili bir atık yönetim sistemi oluşumuna engel teşkil etmektedir. Öte yandan atık alanının en önemli ilkesi olan atıkları kaynağında azaltma ilkesine uyumlar da yeterli olamamıştır. Elektrik ve elektronik atıklar ile gemi sökümü sektörüne ilişkin meseleler yeni yeni gündeme gelen hususlardır ancak bu alanlarda da yeterli bir uyum söz konusu değildir. Ayrıca yasa dışı atık ticaretinin izlenmesi ve denetimi konusundaki uyumlar da oldukça sınırlıdır (Kaya, 2010:193).

Türkiye’nin kimyasallar ve tehlikeli maddelerle ilgili uluslararası çevre sözleşmelerine uyumu ise daha sorunludur. Burada bir uyumdan bahsetmek bir yana, gereken kanuni alt yapı bile hala sağlanamamıştır. Türkiye 1998’de imza koyduğu Rotterdam Sözleşmesini henüz onaylamamış, Ulusal Biyogüvenlik Kanunu da yasalaştıramamıştır. Genetiği değiştirilmiş organizmaların ve kimyasalların piyasalardaki varlığına, sınırlandırılması ve kontrolüne dair bir uyum da yoktur. Kimyasalların kayıt sistemi yeterli değildir. Bu konuda sistemli ve güvenilir veri bulmak zordur (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2006). Kimyasallar alanındaki temel noksanlıklar, yeterli personelin olmaması ve tecrübe noksanlığı, kurumsal çerçevenin yeterli olmaması, takip ve denetimi sağlayan otoritelerin yeterli kaynağının bulunmaması, elverişli laboratuvarların olmaması ve bu konudaki mevzuat boşluklarıdır.

Su kaynaklarının ve deniz çevresinin korunması konusunda ülkemizin Barselona ve Bükreş sözleşmelerine uyumunun yüksek olduğu, hatta Bükreş Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik uyumlarda taraflar arasında öncü olduğu belirtilebilir (Algan ve Dündar, 2005: 85). Atık su arıtımı ve kanalizasyona dair yapının yeterli olmaması, denizlere çok fazla atık suyun boşaltılmasına sebep olmaktadır. Endüstrileşmenin sebep olduğu kirliliğin yanı sıra, gemi kazaları, gemilerin sebep olduğu kirlilik, deniz trafiğinin yoğunluğu denizleri tehdit etmeyi sürdürmektedir. Öte yandan ülkemizde uluslararası önemi olan sulak alan özelliğindeki birçok nehir ve göl kuraklık tehdidi altındadır. Türkiye’de 2595 sulak alan tespit edilmiş, ancak tescil edilen doksan üç sulak alan bulunmaktadır. Bunların on dördü Ramsar Alanı, elli dokuzu Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan ve yirmisi Mahalli Öneme Haiz Sulak Alandır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Yalnız bunlardan ancak yirmi beşi sulak alan koruma bölgesi içerisindedir ve

yalnızca on tanesi için sulak alan yönetim projesi vardır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2009: 61).

Doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunması ile ilgili uluslararası sözleşmelere uyumda da ülkemizin önemli sorunları bulunmaktadır. Türkiye’de bu hususta bilhassa orman ekosistemlerinin ve farklı seviyelerde koruma statüsüne sahip diğer doğal alanların çoğunlukla ekolojik ilkler doğrultusunda yönetilmediği söylenebilir. Türkiye’de doğayı ve biyoçeşitliliği korumak için genel özellikli bir çerçeve düzenleme yoktur. Bu nedenle korunan alanlar dışındaki yerlerde doğal değerler ve biyolojik çeşitlilik etkili bir biçimde korunamamaktadır (Cansevdi, 2001, 163-164). Öte yandan, korunan alanlar için yapılan eylem, yönetim ya da stratejik planlarının hukuki bir desteği bulunmamaktadır. Söz konusu hususta sahada çalışan uzman personelin yeterli sayıda olmaması da uygulamanın etkili bir şekilde gerçekleşmesine engel olmaktadır. Biyolojik çeşitlilik konusunda envanter çalışmasının bulunmaması da başka bir eksikliktir. Bu hususta yalnızca tehlike altındaki türler yani endemik türlerin envanter kaydı tutulmaktadır. Takip ve kontrole dair çalışmalar da oldukça kısıtlıdır. GDO’ların kullanılması ile serbest bırakılmasına eşlik eden risklerin denetimi, yönetimi ve düzenlenmesi için alınan önlemler de yeterli değildir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2007).

Öbür taraftan Türkiye’de biyolojik çeşitliliğin korunması hususunda daha çok endemik türler ile nesli tehdit altında olan türlerin korunmasına önem verilmektedir (Demirayak, 2002: 14). Üstelik geçmişten bugüne yapılan faaliyetlerle biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla ilgili çabalar olsa da sürdürülebilir kalkınmanın bütün elemanlarının, en başta biyoçeşitliliğin korunması olmak üzere tabiatı koruma ve çevre yönetimiyle entegrasyonunun sağlandığını belirtmek güçtür (Demirayak, 2002: 23). Biyoçeşitliliğin korunmasına özgü hükümler farklı hukuksal düzenlemelerde genellikle dağınık bir biçimde yer aldığından biyoçeşitliliğe dair mevzuat incelendiğinde, birtakım konularda boşluk, bazılarının da ise uyum ve müeyyide noksanlığı ve iç hukuktaki bağlayıcılığı hususunda sorunlar görülmektedir. Bu da gerekli önlemlerin değişik kurumlar tarafından alınması, görev çatışmasına ve kanunların uygulanmasında problemlere neden olmaktadır (Güneş, 2009: 80-81).

Kurumsal yapı açısından, değişik kurumların görevli olması sebebiyle koordinasyon problemi bulunmaktadır. Bazı sözleşmelerin de uygulanabilmesi için gereken kanuni düzenlemelerin de henüz yapılmadığı görülmektedir. Öbür taraftan genetik kaynakların tespiti, korunması ve kayda alınmasıyla alakalı hedeflere ulaşılmasında altyapı ihtiyacı da tamamen giderilememiştir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2008: 148).

Türkiye’de çevre sorunlarının zamanla devamlı artmasında ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi hususunda zayıf kalınmasında şüphesiz siyasal otoritenin de

önemli rolü olmuştur. Türkiye’de siyasi partiler programlarında, çevre ile ilgili konulara oldukça uzun bir süre yer vermemişlerdir. Sonradan ise sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların etkisi ve yaşanan önemli birtakım çevre felaketleri neticesinde parti programlarında birtakım çevre ilke ve politikalarına yer vermeye başlamışlardır (Talu, 2004: 182). Fakat Türkiye’de çevre konusu siyasal otorite tarafından oldukça uzun bir süre boyunca titizlikle üzerinde durulması gereken bir politika alanı olmaktan ziyade, kalkınma politikalarının uygulanmasını engelleyen bir sorun olarak görülmüştür.

Türkiye’nin uluslararası çevre sözleşmelerine uyum konusunun değerlendirilmesinde görülen diğer bir zorluk da çevre ile ilgili bilgi alt yapısının zayıflığıdır. Türkiye’de çevreyle alakalı olarak bilgi üretimi, çevresel takip ve laboratuvar olanakları uzun zamandır kimi kuruluş ve kurumlarda bulunmakla birlikte, değişik kurumlarda, farklı gayelerle, değişik teknik ve usuller kullanılarak yapılan çevresel incelemeler, ülke bazında çevre kalitesinin takibinde ve çevrenin korunmasında beklenen etkiyi gerçekleştirememiştir (Talu 2006: 146).

4.4. UYUM DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Türkiye, küresel gelişimlere koşut olarak çevresel alanla ilgili yasal mevzuatını erkenden düzenlemiş ve çevrenin anayasal düzeyde korunması adına önemli düzenlemelerde bulunmuştur. Fakat kurumsal bünyedeki noksanlıklar ve ekonomik şartlar etkili bir çevresel politikanın uygulanmasına imkân vermemiştir. Öte yandan kamudaki çevre bilincinin yeterince gelişmemiş olması ve STK’ların etkinliğinin zayıf olması, siyasi otoritenin çevre hususlarındaki negatif tutum ve tavırlarını sağlamlaştırmıştır. Belli bir çevre eğitiminden çok, çevre sorunlarının menfi neticelerini görerek çevre hususunda bilinçlenen kamuoyu, çevreye olan duyarlılığın gerektirdiği sorumluluğu yeteri kadar üstlenmemektedir (Tuna, 2007: 172).

Türkiye’de devlet ve halk arasındaki vatandaşlık bilincinin gelişimini yeterince sağlamayan, hiyerarşik ve asimetric ilişki doğal olarak, STK’ların ve sivil örgütlenmenin gelişimine de imkân vermemiştir (Atauz 2000: 197). Türkiye’de çevreci harekete örnek olabilecek kimi teşebbüsler olsa da bunların sayısı çevreye karşı yapılan olumsuz hareketlerin yanında oldukça azdır. Türkiye’de çevre, siyasal bir öncelik taşımadığından çevresel plan ve politikalar diğer plan ve politikalarla bütünleştirilememektedir. Ülkedeki çevre yönetiminin ana problemleri, kurumsal yapı, kontrol ve takip sistemlerindeki yetersizlikler, mali kaynak, kurumlar arası iletişim, iş birliği ve koordinasyon eksikliği, güvenilir ve kapsamlı bir çevresel veri tabanının bulunmamasıdır. Ancak yine de ülkede çevresel mevzuat ve alt yapı bakımından önemli gelişmelerin olduğu görülmektedir. Öncelikle uluslararası çevre sözleşmesine taraf olmadan önce söz konusu sözleşmeden doğacak sorumluluklar tespit edilmeli, bunların

gerçekleştirilmesi için gereken koşullar değerlendirilmeli, olası uyumsuzluk alanları tanımlanarak gerekli tedbirler alınmalı ve uyum planı hazırlanmalıdır.

Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi için gereken diğer önemli bir problem ise bu alandaki yönetim yapısının güçlendirilmesidir. Türkiye’de çevre yönetiminde, uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanması hususunda birçok kuruluşun yetkili ve görevli olduğu görülebilmektedir. Bu da uygulamada ciddi bir karmaşaya yol açmakta ve uygulayıcı birimlerin birbirleriyle eşgüdüm ve iş birliğinin sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu sözleşmeler oldukça ayrıntılı düzenlemeler olduğu için, bunların uygulanması özel bir takibi gerektirmektedir. Bundan dolayı, uluslararası çevre sözleşmeleri bazında uygulanmadan sorumlu uzman kişilerin yer aldığı özel yönetsel birimler oluşturulmalıdır. Çünkü bu birimlerin varlığı diğer kuruluşların görev ve yetkilerinin netleşmesine, uygulayıcı birimler arasında eşgüdümün sağlanmasına, uygulamanın izlenmesine, uyumsuzluğun belirlenerek giderilmesine oldukça yardımcı olacaktır. Kanuni düzenlemelerin uygulanmasının sağlanması, izlenmesi, denetlenmesi, verilerin toplanması, analiz ve raporlamanın yapılması hususlarında çevresel veri tabanının, kurumsal kapasitenin ve alt yapının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bunun için de söz konusu alanlara daha çok mali kaynak ayrılmalıdır. Ayrıca, yeteri kadar uzman ve personelin istihdam edilmesi, ilgili kuruluşlar arasındaki iş birliği ve eşgüdümün artırılması gerekmektedir.

Türkiye’nin şimdiki idari yapısı, kurumsal alt yapı, personel, mali ve teknik yönlerden etkili bir uyum, takip ve kontrolü sağlayabilecek kapasitede değildir. Türkiye genelinde çevre ile ilgili kontrol ve takip sistemi ve alt yapısının yetersiz olması bu problemi daha da güçleştirmektedir. Mahalli olarak çevresel alanda görevli pek çok kuruluşun değişik ölçeklerde ve birbirinden bağımsız uygulamaları da daha çok karışıklığa yol açmaktadır (Talu 2006:118).

Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesine dair hususlar Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararnamede özel olarak yer almamakta, yalnızca çevre ve orman konularıyla ilgili uluslararası alanda devam eden çalışmaların takibi ve bunlarla ilgili ulusal düzeyde yapılan hazırlıkların ilgili kuruluşlarla iş birliği halinde yürütülmesine değinilmektedir. Benzer şekilde ana hizmet birimlerinin görevleri arasında çeşitli anlaşmalarda yer alan yükümlülüklerle ilgili birtakım sorunlara değinilse de özel olarak uluslararası anlaşmaların uygulanmasının sağlanmasına yönelik bir hüküm yer almamaktadır.

Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi için kapsamlı ulusal uygulama mevzuatı ve uygulama planlarının hazırlanması da gereklidir. Bunlar vasıtasıyla sözleşmelerdeki sorumluluklar netleştirilebilir ve ilgili sorumlulukları yerine getirmek için

gereken eylemlerin nasıl gerçekleştirileceği belirlenebilir. Böylelikle uluslararası çevre sözleşmelerindeki sorumluluklar yerel plan, politika ve programlarla bütünleştirilebilir. Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi için mali araçlardan faydalanılması da önemlidir. Türkiye’de çevre yönetiminde mali araçlar fazla kullanılmamaktadır. Oysaki çevre yönetiminde mali araçlar, hukuksal araçları tamamlayarak önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bundan dolayı, vergi, kullanım ücreti, kirlilik harcı gibi mali araçların kullanımı yaygınlaştırıldığında çevre sözleşmelerine uyumu artıran önemli bir unsur olacaktır.

Uluslararası çevre sözleşmelerini uygulama aşamasında STK’lar ve özel sektör kuruluşlarının da sürece dâhil olması, uygulamanın etkili olmasını sağlayacaktır. STK’ların sözleşmeye konu olan soruna dair bilimsel bilginin artması, kamuoyunun bilinçlenmesi ve uyumun takibi hususlarında önemli katkıları olabilmektedir. Bundan dolayı, uzman STK’larla resmi iş birliği yapılması etkili bir uygulama yönünden önemlidir. Öte yandan bu sözleşmelerin uygulanmasında önemli sorumlulukları olan özel sektör kuruluşlarının bilhassa uyum meseleleri belirlenirken ve planlar hazırlanırken dikkate alınmalıdır.

Suçların veya ihlallerin engellenmesi hususunda ise kanuni düzenlemeler uluslararası düzenlemelerle tutarlı olmalı ve cezalar suç ve ihlalle orantılı oluşturulmalıdır. Çevre suçlarının belirlenmesi ve izlenmesine yönelik olarak Gümrük ve Emniyet Müdürlükleriyle iş birliğinin sağlanması; ihlal oluşturan olayların tespit ve kontrolünde uluslararası kuruluşlarla iş birliğine gidilmesi; etkili bir müeyyide ve ceza mekanizmasının ve ulusal düzeyde çevre suçları birimlerinin oluşumu gerekmektedir. Bununla birlikte, kamuoyunun adli ve yönetsel süreçlere katılımının engellenmemesi, liman ve gümrük kontrollerinin güçlendirilmesi ve toplumun çevresel bilgiye erişiminin sağlanması da oldukça önem taşımaktadır.

Türkiye, 1998’ de yürürlüğe giren Aarhus Sözleşmesine, (Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecinde Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi) hala taraf değildir. Bu hususta ancak sınırlı bir temel oluşturan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu vardır (Güneş, 2010: 317). Bundan dolayı Türkiye’de toplumun çevresel bilgiye erişiminde önemli güçlükler bulunmaktadır. Çevresel bilgiye erişim hususunda gereken alt yapının oluşumu, kamuoyunun çevre ile ilgili hususlarda bilgi sahibi olmasının sağlanması ve çevresel konularda bilinçlenmesiyle kurumlar üzerindeki baskının artması neticesinde uluslararası sözleşmelere uyum düzeyi artacaktır. Uluslararası çevre sözleşmelerinin getirdiği kapsamlı sorumluluklar ve teknik konularla ilgili uygulayıcı birimler ve personelin eğitimi oldukça önemlidir ve uygulamanın etkinliğini artıracaktır.

Türkiye’nin bilhassa kirliliğin önlenmesi hususunda somut hedefler içeren kimi sözleşmelere taraf olmada daha mesafeli davranması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Bu

sözleşmeler, 1991'deki Espoo Sözleşmesi; 1998'deki Aarhus Sözleşmesi, 1992'deki Helsinki Sözleşmesi, 1972'deki Londra Sözleşmesi ve 1972'deki Rotterdam Sözleşmesidir (Algan-Dündar 2005: 11).

Türkiye'nin uluslararası taahhütlerini gerçekleştirebilmesi ve için evvela güçlü bir çevre mevzuatının olması gerekmektedir. Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi için gereken en önemli hususlardan birisi şüphesiz bunun için gerekli kanuni düzenlemelerin yapılmasıdır. Bunun yanında bu düzenlemeler sözleşmedeki değişiklik ve yeniliklere uygun olarak devamlı güncel hale getirilmelidir. Böylece özel bir uygulama mevzuatı olmasa da şimdiki kanunlardaki küçük değişikliklerle uluslararası sözleşmelere uyum sağlanabilmesi mümkündür. Ancak Türkiye'nin çevre mevzuatı günümüzdeki haliyle etkili bir çevre yönetimine temel oluşturmaktan uzaktır. İlk olarak ülkenin çevre mevzuatı birçok düzenlemeden oluşmaktadır. Çevre mevzuatının fazla ve dağınık olması, bunların birbirleri ile ilişkili olmamaları, kurumlar arasında yetki karışıklığı ve çatışmalara sebep olmaktadır. Üstelik mevzuatta birbiriyle tutarsız hükümler yer alabilmektedir. Bunun için özel uygulama mevzuatı oluşturulmalı ve çevreyle ilgili hükümler içeren kanuni düzenlemelerin bütünlüğü sağlanmalıdır. Bu bütünlük sağlandığında ülkedeki çevre yönetiminin etkinliği ve çevre sözleşmelerine uyum düzeyi artacaktır. İkinci olarak ise çevreye dair düzenlemelerdeki amaç çevreyi korumak ve geliştirmek mi, yoksa insan hayatının ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak mı olduğu yeteri kadar net değildir. Örneğin, kirlilikle ilgili düzenlemelerde insan sağlığının ağır bastığı, biyolojik çeşitlilik, yeşil alanlar ve ormanlarla ilgili düzenlemelerde ise ekonomik faydayı artırmanın öne çıktığı görülmektedir (Erim 2000: 178).

Çevresel konular hemen hemen her sektörü ilgilendirdiğinden, çevre mevzuatının da oldukça kapsamlı ve sektörler arası bir yaklaşımı içermesi gerekmektedir. Çevreyle ilgili kaidelerin çeşitli kanunlara dağıtılmış olması karmaşaya yol açtığı gibi, çevre hukukundaki temel ilkelerin ortaya çıkışını güçleştirmekte, böylece istikrarlı ve kalıcı bir çevre politikası oluşumu zorlaşmaktadır (Talu 2006: 38). Çevre mevzuatının diğer sektörlerin mevzuatıyla bütünleştirilememiş olması Türkiye'de kurumsallaşmış bir çevre yönetiminin olmadığını göstermektedir. Değişik sektörlerde zaman içinde gittikçe artış gösteren çevre karşıtı uygulamalar; sit alanlarındaki koruma aşamalarının azaltılması, çevreye duyarsız olacak biçimde kültür ve turizm koruma ve geliştirme bölgelerinin ayrılması, kıyıların yağmalanmasına müsaade eden düzenlemeler sayesinde ülkemizde etkili bir çevre yönetimi için gerekli güçlü bir çevre mevzuatının bulunmadığı görülmektedir (Talu 2006: 43).

4.5. PARİS ANLAŞMASI VE TÜRKİYE

Türkiye, Kopenhag Taraflar Konferansında ve daha sonraki iklim görüşmelerinde hep çekimser kalmış ve sorumluluk almak istememiştir. Bu tavrı ülkemizin iklim değişikliğiyle mücadelede uzlaşmaz olarak görülmesine ve eleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Buna karşılık Türkiye, iklim görüşmelerinde kanıt olarak OECD ülkesi olmasına karşın, kişi başına düşen karbondioksit emisyonu oranının diğer OECD ülkelerine kıyasla oldukça az olduğunu açıklayarak gelişmekte olan bir ülke olduğunu ve sera gazı emisyonunda ciddi bir azaltım beklenmesinin adilane olmadığını belirtmiştir (Karakaya ve Sofuoğlu, 2015). Paris Anlaşmasını 2015'te imzalamamış olan Türkiye, 2016 yılında, 2012'de dört yüz otuz milyon ton olan toplam karbon emisyonlarını, 2030 yılına gelindiğinde dokuz yüz yirmi dokuz milyon tonun altında tutma sözü vererek ilk Ulusal Katkı Beyanında bulunmuştur. Türkiye'nin belirlediği bu karbon emisyonu miktarı mevcut ekonomisinin ulaşamayacağı bir miktar olduğundan eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü Türkiye, bu hedefi karbon emisyonu için herhangi bir eylemde bulunmadan belirlemiştir.

Türkiye, Gümrük Birliği üyesi sıfatıyla hem en büyük ticaret partnerleri arasında yer alan Avrupa ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerini daha sağlıklı sürdürebilmek hem de bahse konu sektörlerinin rekabet gücünü korumak için diğer tüm üyeler gibi Yeşil Mutabakat ile uyum içerisinde hareket etmek durumundadır. Türkiye'de birçok şirket Avrupa Birliği ile bütünleşik biçimde çalıştığından, Avrupa Birliği'nin 2026'dan sonra uygulayamaya koyacağı sınırda karbon düzenlemesiyle Türkiye'nin vergi ödememesi için kendi Emisyon Ticaret Sistemi'ni (ETS) oluşturması ya da AB'nin ETS'siyle bütünleşmesi gerekmektedir. Bunun yanında bütün yakıt çeşitlerinin karbon ayak izinin hesaplanması ve karbon emisyonunun fiyatının AB ile benzer standartlarda belirlenmesi gerekmektedir. Böylelikle AB'den ithal ettiği ve kendi ürettiği ürünlerin karbon fiyatının belirlenmesi Türkiye ve Avrupa'da eşit olacağından bir vergi ödemesi söz konusu olmayacaktır (Nuroğlu, 2021). Türkiye'nin yeşil dönüşümü gerçekleştirebilmesi için, Paris Anlaşması'nı onaylaması ve gerekli bütçeyi yeşil dönüşüm finansmanından karşılama olasılığı bulunmaktadır. Bütün bunların bilincinde olan Türkiye, 6 Ekim 2021 tarihinde, iklim değişikliği ile mücadele amacıyla ülkelerin ortak hareket etmelerini hedefleyen Paris Anlaşması'nı imzalamış ve TBMM'ye sunarak onaylamıştır.

Günümüze kadar 191 ülkenin imzaladığı anlaşma; ortalama küresel yüzey sıcaklığındaki artışın 2 derece ile sınırlandırılması, olabilirse 1,5 derecenin altında tutulması ve bu yönde, yüzyılın ortasına kadar sera gazı emisyonlarının sıfırlanması için ülkelerin ortak faaliyette bulunmasını teşvik etmektedir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Türkiye öncelikle şu andaki politikalarına devam ettiği sürece atmosfere salacağı sera gazı miktarını referans

olarak görerek emisyonları bu seviyenin altına indireceği taahhüdünde bulunmuştur; bundan dolayı “Referans Senaryodan Azaltım” taahhüdü veren ülkeler arasında bulunmaktadır. Uyum politikalarının uygulanması Türkiye yönünden büyük önem taşımaktadır. Üretim, tüketim ve geri dönüşüm konularının yeniden planlanmasını gerektiren bu süreçte uyum ve dönüşüm politikalarının uygulanmasında kamu sektörü ile özel sektörün birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Anlaşmanın onaylanmasıyla AB ve diğer uluslararası kuruluşlar, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında yeni mali imkanlar sunmaktadır. Türkiye’nin de bu mali kaynaklardan yararlanması ve bu yeni düzende yer alarak uyum sağlaması mümkün olabilecektir. Çünkü bu ekonomik düzende yer alan devletler, ticari ilişkileri olan devletlerin de bu yeni düzene uyum sağlamalarını istemektedir.

Akdeniz havzası, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en çok etkilenen yerlerden birisi olarak görülmektedir. Türkiye küresel ısınma sonucu, özellikle su kaynaklarının kuruması, çölleşme, bunlara bağlı ekolojik bozulmalar gibi olumsuzluklarla karşılaşmaya başlamıştır. Türkiye’de son zamanlarda görülen aşırı hava olayları da bunu göstermektedir. 27. Taraflar Konferansında, Dünya Sağlık Örgütü’nün sunduğu sağlık ve iklim değişikliği Türkiye profil raporunda, iklim değişikliklerinin bir sonucu olarak, Türkiye’de mevcut sıcaklıkların ve sıcak gün sayısının arttığı, yağış düzeni değişikliklerinin orman üretkenliğini azaltacağı, su ve ısı stresinin bulunduğu, tarımsal üretimin azaldığı, Türkiye ormanlarının, orman yangınları, böcek salgınları, sel, fırtına, istilacı türler ve heyelan gibi risklerle karşı karşıya kalabileceği, orman biyolojik çeşitliliğini azalacağı ve ağaç türlerinin dağılımının değişebileceği öngörülmektedir. Sellerin ve kuraklıkların artmasının nüfusun yer değiştirmesine neden olabileceği, yaralanma gibi doğrudan risklerin yanında, su kaynaklı ve bulaşıcı olmayan hastalıklara yol açabileceği ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra gıda güvenliği ve güvenilirliği sorunlarının, çok ciddi bir toplumsal ve ekonomik yük oluşturduğu, Türkiye’de yaşanan nüfus ve değişen yaşam tarzları sebebiyle, yetersiz beslenme, gıda kaynaklı hastalıklar, kronik solunum yolu hastalıklarının giderek arttığı belirtilmektedir.

Dünya Bankası Grubunca Türkiye için hazırlanan Ülke İklim ve Kalkınma Raporunda (CCDR), Türkiye’nin kalkınma hedeflerini son zamanlarda yapmış olduğu iklim değişikliği konusundaki taahhütleriyle uyumlu hale getirme fırsatları araştırılmaktadır. Raporda, iklim hareketinin, Türkiye’nin, büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesine ne şekilde katkı sağlayacağı, yeşil teknolojilerin ve sektörlerce sunulan fırsatların ne şekilde yakalanabileceği, dünyada sera gazı emisyonlarının azaltıldığı bir zamanda ekonomiyi karbon kilitlenmesi gibi uzun vadeli rizikolardan ya da büyük felaketlerden ne şekilde koruyacağı, adilane ve kapsayıcı

bir geçişin ne biçimde desteklenebileceği araştırılmaktadır (Country Climate and Development Reports, 2022).

Türkiye, Ulusal Katkı Beyanlarını değerlendiren Priesthood Executive Committee'in güncel versiyonuna göre, hala +5 derece küresel ısınmayla ilgili iklim planları olan devletler arasında yer almaktadır. Türkiye, iklim değişikliğinin farkında olarak düşük karbonlu bir politika izlemeli, ulaşılabilir ve net bir hedef belirlemeli, iklim politikasını netleştirmeli ve bu konuda bir yol haritası hazırlamalıdır. Bunun yanında kamu kurumlarının, anlaşmaya uyum ve sera gazı emisyon azaltımı konularında aktif rol almaları, iklim değişikliği konusunda toplumsal duyarlılığı arttırmaları önem taşımaktadır.

Türkiye, en fazla sera gazı emisyonuna sebep olan devletler arasında 16. sırada bulunmaktadır. Türkiye 2053 yılına kadar net sıfır emisyon için ilk adım olarak yeni kömür santrali yapılmayacağını taahhüt etmiştir. Türkiye'nin, anlaşmanın 1,5 derece hedefiyle uyumlu bir politika geliştirebilmek için, mevcut sera gazı emisyonlarında artıştan azaltımı öngören Ulusal Katkı Beyanını diğer devletler gibi gözden geçirerek daha fazla emisyon azaltım hedefinde bulunması beklenmektedir. Türkiye, yeni iklim politikasında, sera gazı emisyonlarının azaltımı için yeni eylem planlarını hazırlayacağı sektörler arasında, enerji sektörü başta gelmektedir.

Türkiye'nin fosil yakıtlardan kademeli olarak çıkması, bunu için bir hedef yıl belirlemesi, halihazırdaki fosil yakıt destek ve teşviklerine son vermesi ve bütün kamu kaynaklarını güneş ve rüzgâr başta olmak üzere yenilenebilir enerji yatırımlarına, bunun için gerekli altyapı çalışmalarına ve bütün sektörleri içerecek adil dönüşüm planlarına ayırması öncelik taşıyan konulardır. Fosil yakıtlardan çıkmanın yanında iklim değişikliği ile mücadele için atılacak her adımın, istihdam, temiz hava, teknolojik gelişim gibi faydalar sağlayacağı da aşıkardır.

Günümüze kadar Paris anlaşmasını imzalayan 110 ülke Ulusal Katkı Beyanlarını yenilemiştir. 1990 yılını baz alarak 2030'a kadar AB yüzde 40 ve 2005 yılına göre ABD 2025 yılına kadar yüzde 28 oranında sera gazı azaltım taahhüdünde bulunmuştur (Selçuk, 2023: 16). Türkiye, 2015 senesinde Birleşmiş Milletler Sekreteryası'na sunduğu ulusal katkı beyanı çerçevesinde emisyon artışını 2030 itibarıyla yüzde 21 azaltma taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye'nin şu andaki azaltım taahhüdü, diğer devletler gibi mutlak bir azaltım yerine artıştan azaltımı hedeflediğinden, 2030 yılındaki sera gazı emisyonu hedefi 1990 yılına göre dört kattan fazla artışı ifade etmektedir. Ülkemizin 2030 hedefindeki ulusal katkı beyanlarını güncelleyerek, yeniden sunması planlanmıştır (Demir, 2022: 166).

Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) yayımladığı raporlarda, iklim değişikliğinin bütün canlılar için kırmızı alarm verdiği belirtilmektedir. Çünkü iklim değişikliğinin gün geçtikçe etkisini arttırarak canlılar için bir tehdit oluşturduğu bilimsel olarak da açıklanmaktadır. 2022 yılı BM Çevre Programı Emisyon Açığı Raporunda, şayet ek tedbirler alınmazsa şu andaki iklim değişikliği mücadele projeleriyle asrın sonunda küresel sıcaklığın 2,8 derece yükseleceği, şartlı ve şartsız Ulusal Katkı Beyanları (NDC) uygulandıgındaysa küresel sıcaklığın sırasıyla 2,6 ve 2,4 derece yükseleceği belirtilmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023)

Dünyada emisyon üretimi en çok olan 59 ülkenin analiz edildiği İklim Değişikliği Performans Endeksi 2023 raporuna göre, hiçbir ülke Paris Anlaşması'nda belirtilen 2030 hedefleri için yeteri kadar çaba göstermemiştir. Endekste Türkiye, geçen yıla göre altı sıra gerileyerek 47. sıraya düşmüş ve düşük performans gösteren ülke olarak derecelendirilmiştir. Ülkemizle dünyada en büyük emisyon üreticisi olan Çin ve ABD arasında sadece üç ülke bulunmaktadır (Climate Change Performance Index, 2023). Endekse göre, Danimarka, İsveç, Şili, Fas ve Hindistan bu yılın sıralamasında başta yer almıştır. Son sırada ise İran, Suudi Arabistan ve Kazakistan bulunmaktadır. Danimarka, geçen yıl da sıralama ilk sırada yer almış, fakat emisyon hedeflerinde birinci sırada yer almak için yeterince çaba göstermemiştir. Ülkeler tarafından iklim değişikliğinin önlenmesi için yeterli çaba gösterilmediğinden endekste birinci, ikinci ve üçüncünün yeri boş kalmıştır. En fazla emisyon üreten ülkelerden ABD ve Çin, oldukça düşük performans göstermiştir. ABD geçen yıla göre üç basamak yükselmiş, Çin ise 13 basamak inmiştir (CCPI, 2023).

Raporun Türkiye ile ilgili bölümünde, madencilik için zeytinliklerin yok edildiği yönetmeliğe değinilmektedir. Türkiye'nin, Paris anlaşmasını 2021 yılında onayladığı, net sıfır hedefi olarak 2053 yılını gösterdiği ve 27. Taraflar Konferansından önce Ulusal Katkı Beyanını güncelleyeceğini belirttiği yer almaktadır. Bu durumlar umut verici olsa da hala somut bir adımın atılmadığı, 2053 net sıfır emisyon vizyonu için bazı çalışmalar bulunsa da bu hedefe yönelik bir yol haritasının, beyanın ve kilometre taşının bulunmadığı ifade edilmektedir (CCPI, 2023). Uzmanlar Paris Anlaşması'nın onaylanmasını memnuniyetle karşılasalar da Türkiye'nin iklim faaliyetlerinde şeffaflık bulunmadığını belirtmektedir (yesilgazete.org, 2023) Türkiye'nin yenilenebilir enerji performansı, yenilenebilir enerji potansiyeli sayesinde iyi görünse de 2030'a kadarki yenilenebilir hedeflerinin 2 derece sınırıyla da uyum sağlamadığı görülmektedir. Uzmanlar, Türkiye'nin kömür üretimine destek olurken yenilenebilir enerjiyle ilgili yatırımlara desteğini azalttığını, bu nedenle tamamen yenilenebilir potansiyele ulaşamadığına dikkat çekmektedir.

4.5.1. Paris Anlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Ulusal Mevzuat

Türkiye’de ulusal düzeyde Paris Anlaşmasının uygulanmasına temel oluşturan yasal düzenlemelerin başında 1983 tarihli Çevre Kanunu gelmektedir. Çevre alanında gerek Çevre Kanunu’nun ilgili hükümleri gerekse genel hükümlere göre verilecek yönetsel nitelikteki cezalara ek olarak, hürriyeti bağlayıcı nitelikteki cezaların da verilebilecek olması müeyyidelerin caydırıcılığını artırması açısından dikkat çekicidir. Çevre kirliliği veya çevreyi bozan eylemlere karşı şahıslar Çevre Kanunu’nun 30. maddesi ile anayasanın dilekçe hakkını ön gören 74. maddesi gereğince yönetsel makamlara başvurabilmektedir. Bunların yanı sıra 1982 anayasasının 56. maddesi, Çevre Kanunu’nun 28. maddesi, 4721 sayılı Medeni Kanun’un 730. ve 737. maddeleri, Borçlar Kanunu’nun 55. ve 56. maddelerine istinaden de başvuru yapılabilmektedir. Kişilerin 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine uygun olarak idarenin eylem ve işlemlerine karşı da dava açma hakkı bulunmaktadır.

Türk Ceza Yasası ve Kabahatler Yasasında da çevre ile ilgili suçlar için cezalara yer verilmiştir. Kabahatler Yasası’nın 41. Maddesine göre belediye sınırları içinde çevrenin kirlenmesine yol açan çeşitli eylemlere için ön görülen idari para cezaları yer almaktadır. 5237 Sayılı Türk Ceza Yasası’nın Çevreye Karşı Suçlar başlığı altında, 181. maddesinde çevrenin kasten kirlenmesi; 182. maddesinde çevrenin taksirle kirlenmesi; 183. maddesinde gürültüye sebebiyet verme; 184. maddesinde ise imar kirliliğine sebep olma hususlarına yer verilmiştir.

17 Mayıs 2014 tarihinde revize edilen 25 Nisan 2012 tarih ve 28274 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmeliğin kimi maddeleri değiştirilerek bu yönetmelikteki izleme ve raporlama sorumluluklarına dair Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ 2014 tarihinde ve Sera Gazı Emisyonlarının Doğrulanması ve Doğrulamayı Kuruluşların Akreditasyonu Tebliği ise 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2016 tarihinde yürürlüğe giren, Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğe Geçici Madde 2 ilave edilerek sera gazı emisyon raporlarının sunulmasına dair süre yenilenmiştir.

Çevre Yasasında kusursuz sorumluluk ilkesinin benimsenerek kirlen öder ilkesinin ötesinde genel hükümler çerçevesinde tazmin hakkının saklı olması oldukça önem taşımaktadır. Fakat Çevre Kanunu’nun tazmin hakkı ile ilgili olarak beş yıllık zamanaşımı ön görmesi, çevre sorunlarının özelliklerinden dolayı zamanla ortaya çıkabilecek etkileri bakımından önemli bir sınırlamadır. Öte yandan müeyyide mekanizmasının etkili olması için, etkin bir kontrol sisteminin bulunması gerekmektedir. Ülkemizdeki etkili bir kontrol sisteminin bulunmaması kanunlara karşıt birçok eylemin cezasız kalmasına yol açmaktadır.

4.5.2. Türkiye'nin Paris Anlaşmasının Yükümlülüklerini Yerine Getirme Düzeyi

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olduğunu belirterek ulusal katkı beyanları çerçevesinde anlaşmanın ekonomik ve sosyal kalkınma hakkına zarar vermemesi koşuluyla Paris Anlaşması'nı imzalamıştır. TBMM, 06.10.2021 tarihinde Paris Anlaşması'nı onaylamıştır. Türkiye, 5 yılda bir yenilenmesi gerekli Ulusal Katkı Beyanını yeniden düzenleme taahhüdünde bulunmuştur.

Emisyon hedefinin gerçekleştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının yaygınlaştırılması, fosil yakıtların enerji sektörü başta olmak üzere üretim, ısınma ve ulaşım alanlarında kullanımına aşamalı bir biçimde son verilmesi; enerji verimliliğinin yükseltilmesi, toprağın bozulmasının önüne geçilmesi, su kaynakları ve gıda sektörü başta olmak üzere her türlü israfı engel olunması, yeşil ekonomiye geçişin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunların gerçekleştirilmesi için de gelişmiş ülkeler daha çok yükümlülük almalı, üzerlerine düşenleri yerine getirmeli, gelişmekte olan ülkelere de uluslararası iklim fonları için gerekli yardımları yapmaları oldukça önem taşımaktadır.

Son dönemlerde iklim değişikliğinin yol açtığı taşkınlar, orman yangınları ve deniz kirliliği gibi olaylar Türkiye'deki iklim değişikliğinin gündeme alınmasına katkıda bulunmuştur. Ukrayna'daki savaştan dolayı ortaya çıkan enerji arzındaki kesintiler, fiyatların yükselişi, Türkiye gibi fosil yakıt ithalatına bağımlı olan ülkeler için rizikoları artırmış, enerji güvenliği ve karşılanabilirliğine yardımcı olmak için iklim hareketinin aciliyeti tekrar vurgulanmaktadır.

Türkiye'de, Ulusal İklim Eylem Değişikliği Planının yenilenmesi başta olmak üzere, iklim değişikliği konularında çalışmalar hızlandırılmış ve yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bakanlığın adı da 29 Ekim 2021 tarihinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olmuştur. İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulunun yapısı değiştirilmiş, İklim Değişikliği Başkanlığı kurulmuştur. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı başkanlığında, ilk toplantısını yapan İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulunda, Ulusal katkı beyanının güncel hale getirilmesi, uzun dönemli düşük karbonlu kalkınma planının düzenlenmesi, iklim yasası gibi konular ile yürütülecek projeler ve öncelikli alanlara ilişkin çalışmaların yapılması görüşülmüştür. Şubat 2022 ayında Konya'da İklim Şurası düzenlenmiştir. Şurada, 2053 net sıfır emisyon ve yeşil kalkınma hedefleri yönünde sera gazı azaltımı, yeşil finansman, karbon fiyatlama, iklim değişikliğine uyum, yerel yönetimler, göç, toplumsal politikalar ile bilim ve teknoloji gibi alanlarda 217 yeni karar alınarak Türkiye'nin yeni yol haritası çizilmiştir. Şura kararlarıyla, mahalli idarelerin iklim değişikliği konusundaki yükümlülükleri, kentsel altyapının planlanması, yeni, sürdürülebilir, adil ve eşitlikçi bir geçişin

sağlanmasında gereken destek yöntemlerinin geliştirilmesi öngörülmektedir. Türkiye'nin bazı önemli gelişmeleri hayata geçirdiği, ancak Paris anlaşmasının gerektirdiği 1,5 derece hedefini tutturmaya yönelik adımlar açısından, birçok noktada geride kaldığı belirtilmiştir.

Türkiye iklim politikaları için, hukuksal altyapı oluşturmak üzere, iklim yasası hazırlıklarına başlamıştır. Bu adım, iklim politikasına uygun plan ve uygulamaların yasalar ile güvence altına alınabilmesi ve aykırı uygulamalara karşı da hukuksal bir düzenleme çerçevesinde yaptırımlar uygulanabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Fakat iklim yasası sürecine STK'larının dâhil olma çabaları karşılıksız kalmıştır. Yasa, 2 senedir hiçbir STK dâhil edilmeden hazırlanmaktadır. Toplantı taleplerine karşılık, STK'lar süreçte yer almamaktadır. Türkiye Ulusal İklim Portalı aracılığıyla 81 kentte, bütün doğal yerler ve kent merkezlerinde afetler için erken ikaz mekanizmalarının inşası, çevre dostu konut ve araçların yaygınlaşması için yurttaşların ve belediyelerin desteklenmesi de Bakanlığın iklim değişikliğiyle mücadele çabaları arasında bulunmaktadır.

Türkiye'deki kömür madenlerinin güneş panelleri ile kaplanması durumunda 6,9 milyon hanenin elektrik ihtiyacının karşılanabilmesi mümkün gözükmemektedir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), tam da bu noktada, güneş yatırımlarını hızlandıracak mevzuat değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Öte yandan, Türkiye'nin Paris anlaşmasına taraf olmasından bu yana, dünyadaki ilk ekonomi ve iklim değişikliği temalı fuarını da kapsayan Eko İklim Zirvesi yapılmıştır. Enerji Bakanlığı, Paris anlaşmasına taraf olduktan sonra fosil yakıtların kullanımının azaltılmasına ilişkin bir politika değişikliği yapmamış ya da bir eylem planı açıklamamıştır. Muş, Edirne, Tekirdağ, Aydın, Denizli, Ankara, Nevşehir, Amasya ve Çorum'da toplam 75.394,75 hektar alan Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (MAPEG) tarafından kömür çıkarmak için ihale edilmiştir. İthal kömürlü Emba Hunutlu Termik Santralinin ilk ünitesi çalışmaya başlamıştır. Denizli Avdan'da kömür çıkarmak için tarım alanları kazılmaya başlanmış ve Muğla İkizköy'de de kömür madeni genişletmesinde ısrar edilmiştir. Eko İklim Zirvesi'nde Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri için yeni kömür madeni açmak amacıyla İkizköy'de zeytin ağaçları sökülüştür.

İstanbul Politikalar Merkezi tarafından “Türkiye'nin Karbonsuzlaşması Yol Haritası: 2050 net-sıfır” raporu da farklı senaryolar altında karbonsuzlaşma yol haritaları sunmuştur (cevremuhendisligi.org, 2023). EÜAŞ “Termik Santrallerin Geleceği” çalıştayını yapmıştır (euas.gov.tr, 2022). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024 yılında uygulanmak üzere Emisyon Ticaret Sistemi ve ulusal yeşil taksonomiye dair çalışmalarına devam etmektedir. Bunun için de yatırımların sürdürülebilirliğinin belirlenmesi için bir düzenleme

hazırlanmaktadır. Türkiye'nin 2030 yılına yönelik ulusal katkı beyanının ve Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı'nın güncellenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2021 yılında Paris Anlaşması'na taraf olan Türkiye, uzun süredir beklenen yeni ve güncellenmiş Ulusal Katkı Beyanını COP 27'de Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanının bakanlar oturumundaki konuşmasıyla kamuoyuna açıklamıştır. Türkiye, özetle 2030'da yüzde 41 artıştan azaltım ve 2038'de emisyonlarını tepe noktasına çıkarma hedefi vermiştir. Ancak bu bir azaltım hedefi değil, yüzde 33 artış hedefini ifade etmektedir. Avrupa'da 19 ülke kömür tüketiminden tamamen vaz geçmiş veya bunun taahhüdünü vermiştir. Türkiye'de şu andaki kömür kullanılan termik santrallerin kademeli olarak kapatılması, yenilenebilir kaynakların kullanılması öngörülmektedir.

G-20 ülkeleri ve OECD üyelerinin tamamı Paris Anlaşması'na Türkiye'den önce taraf olmuştur. ABD, Donald Trump zamanında anlaşmadan geri çekilmiş, Joe Biden'in göreve başlamasıyla tekrar anlaşmaya taraf olmuştur. Bu hususta Avrupa Birliği'nin küresel ölçekte iklim değişikliğiyle mücadelede öncülük etmesi dikkat çekerken 27 AB üyesi ülke farklı yol haritalarıyla bu hedefe katkıda bulunmayı planlamaktadır. Paris Anlaşması'nın hedefine ulaşmak için emisyonların şimdi düşürülmesi ve 2020'den itibaren her yıl yüzde 7,6 düşüşün gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu da devletlerin taahhütlerini toplam olarak beş kat artırmasıyla mümkün olabilecektir. Ancak UNEP'in yayımladığı Salım Açıkları Raporundaki on yıllık veriler aradaki farkın azalmadığına işaret etmektedir. G20 ülkeleri tek başına tüm emisyonların yüzde 78'inden sorumludur. Fakat raporda, yeşil teknolojiyle yenilenebilir kaynaklar doğru bir şekilde kullanılırsa söz konusu farkın kapanabileceği, emisyon oranının azaltılabileceği öngörülmüştür (UNEP, 2019). UNEP 2021 raporunda da 2019 raporundan bu tarafa bir farklılık görülmediği, hedefin hala çok uzağında olduğu ve sıcaklığın 2,7 derece seviyesinde olacağı ifade edilmiştir (UNEP, 2021). Bu, Paris iklim anlaşması hedeflerinin çok üzerindedir ve dünya ikliminde yıkıcı değişikliklere yol açacaktır.

Paris Anlaşması'nın iddialı hedefi olan 21. yüzyılda küresel ısınmayı 1,5 derecenin altında tutmak için dünyanın önümüzdeki sekiz yıl içinde yıllık sera gazı emisyonlarını yarıya indirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, raporda, net sıfır emisyon taahhütlerinin etkili bir şekilde uygulandığı takdirde ısınmanın 2,2 derece ile sınırlandırılabilineceği, bunun da Paris Anlaşması'ndaki 2 derecenin altındaki hedefe daha yakın olabileceği, ancak birçok ulusal iklim planı eyleminin 2030 yılı sonrasına ertelendiği belirtilmektedir. Rapora göre, fosil yakıt, atık ve tarım sektörlerinden kaynaklanan metan emisyonlarının azaltılması, kısa vadede emisyon açığının kapatılmasına ve ısı düşüşüne yardımcı olabilecektir (UNEP, 2021).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) yayımladığı Salım Açıkları Raporu 2022'de ise, iklim değişikliğinin artan etkileri dünya çapında yaşanırken, sera gazı emisyonlarının düşmesi gerektiği mesajı bir kez daha net bir şekilde belirtilmektedir. Ancak iklim krizinin toplumların hızlı dönüşümünü gerektirdiği, uluslararası toplumun Paris hedeflerinin çok gerisinde kaldığı ve 1,5 dereceye yönelik güvenilir bir yol bulunmadığını ortaya koymaktadır. Raporda, 2021 yılında Glasgow'da tertiplenen COP 26'dan bu tarafa güncellenen ulusal taahhütlerin, Paris Anlaşması'nın küresel ısınmayı 2 derecenin çok altında, tercihen 1,5 derece ile sınırlandırma hedefinden çok uzakta olduğunu gösterdiği belirtilmektedir. Şu anda yürürlükte olan politikalarla yüzyılın sonuna kadar 2,8 derece sıcaklık artışına işaret etmektedir. Mevcut taahhütlerin uygulanmasıyla bu yüzyılın sonuna kadar sıcaklık artışı sadece 2,4-2,6 dereceye kadar düşürülebilecektir. (UNEP, 2022).

Emisyon Açığı Raporu 2022, küresel felaketten kaçınmak için dünyanın emisyonları yüzde 45 oranında azaltması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun için bir an önce insanlar bilinçlendirilmeye başlanmalı, gerekirse yasalarla Türkiye'nin karbon ayak izini küçültecek alışkanlıklar benimsetilmelidir. İklim değişikliği konusunda çalışan imzacı kurumlar, Türkiye'nin anlaşmaya taraf olmasının olumlu bir adım olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, 2053 yılına kadar net sıfır emisyon hedefinin benimsenmesiyle Türkiye'nin iklim politikasında yeni bir dönem başladığı vurgulanmaktadır (UNEP, 2022). Türkiye, emisyon azaltımını tabana yaymalı ve elektrik talebinin düşmesi için alacağı tedbirlerle maliyetlerini asgari seviyeye düşürmelidir. Netice itibarıyla Paris Anlaşması'na uyum için enerji dönüşümünü gerçekleştirmeli ve ekonomik yapının durumuna göre en doğru stratejiyi acil olarak belirlemelidir.

4.6. TÜRKİYE'NİN PARİS ANLAŞMASINA UYUM SORUNLARI VE ÖNERİLER

Paris Anlaşması ile tarafların sorumlulukları genel olarak açıklanmış, fakat uygulamaya dair somut hedefler belirtilmemiştir. Uyum için gerekli gösterge hedeflerinin sözleşmede yer almaması, Türkiye'nin mevcut durumu ile sözleşme gereklilikleri arasında karşılaştırmalı bir incelemeyi imkânsız hale getirmektedir. Böylelikle sadece genel sorumluluklara bakarak Türkiye'nin bu sorumlulukları gerçekleştirme seviyesine ait bir saptama yapılabilir.

2018'de yayınlanan 7. Ulusal bildirimde belirtildiği üzere Türkiye'nin 1990 yılında elli altı milyon olan nüfusu 2016 yılında yetmiş dokuz milyon olmuştur. Türkiye'nin nüfusunun gelecekte artacağı öngörüldüğünden buna bağlı olarak enerji, konut, gıda, su, ulaşım gibi ihtiyaçlar da artacaktır. Ayrıca ekonomik büyüme de enerji ihtiyacını artırmaktadır. Türkiye enerji ihtiyacının çoğunu ithalat yoluyla karşılamaktadır. Su kaynakları açısından Türkiye

kuraklık tehdidi altında olan bir ülkedir. Değişen iklim şartları ve artan ihtiyaçlar sebebiyle su kaynakları gittikçe tükenmektedir.

Bir ülkenin taraf olduğu bir sözleşmeye uyumunu belirleyen unsurlar ülkenin bu hususta istekli olması ve sözleşmeyi uygulayabilecek yeterli kapasitesinin bulunmasıdır. Bir ülkenin çıkar ve önceliklerine bağlı olarak, sözleşmeyi uygulamayı isteyip istememesi yanında asıl sorun kapasite sorunudur. Türkiye'nin de Paris Anlaşması'na uyum seviyesinin düşük olmasının asıl sebebi kapasite yetersizliğidir. Bunun yanında ihmal veya duyarsızlık gibi sebepler de uyum seviyesinin düşük olmasında etkili olabilmektedir. Bu çerçevede ülkemizin Paris Anlaşması'na uyum düzeyini artırmak için öncelikle mali ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, uyum konusunda yasal mevzuat açısından önemli bir noksanlık gözükme de anlaşmanın uygulanması ile ilgili özel bir birimin kurulması ve oluşan kopukluğun giderilerek daha güvenilir ulusal raporların hazırlanması önem arz etmektedir.

1972 yılından bugüne kadar çevre ile insan arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, belirli çevresel davranış kurallarının oluşturulması ve çevre sorunlarının çözümü gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde birçok hukuki düzenleme oluşturulmuştur. Uluslararası çevre hukuku alanındaki tüm bu gelişmelere rağmen, bizzat uluslararası ilişkilerin doğasından kaynaklanan zorlayıcı bir uluslararası üst otorite ortaya konamamıştır. Bu da sözleşmelere uyum konusunda önceliği taraflara bırakmaktadır. Ayrıca, etkili yaptırım yöntemlerinin yeterli olmaması da ciddi bir eksiklik oluşturmaktadır. Uluslararası çevre sözleşmeleri oluşturulurken taraf devletlerin uyumunu sağlayacak yöntemlerin de belirlenmesi gerekmektedir. Bu yöntemler, genel olarak kapasitenin yetersiz olması durumunda teknik ve finansal destek sağlayan, uyum konusunda isteksiz olunması durumunda ise denetim ve yaptırım öngören yöntemlerdir.

Paris Anlaşması'nın uygulanmaya başlamasıyla beraber enerji alanında ve ekonomik alandaki dönüşümle düşük karbonlu ekonomiye geçiş dönemine girilmiştir. Devletlerin, uluslararası kuruluşların, mahalli idarelerin, üniversitelerin, STK'ların ve özel sektör temsilcilerinin bu geçişe hazırlıklı olmaları gereklidir. Paris Anlaşması'yla, bütün devletlerden iklim değişikliğiyle mücadele için somut adımlar atmaları, gelişmiş, gelişmekte olan ve en az gelişmiş devletlerin ulusal kapasite ve yükümlülüklerine göre küresel sorunun çözümüne katkıları beklenmektedir. Devletlerin bu yükümlülüklerini Ulusal Katkı Beyanları temelinde gerçekleştirmeleri öngörülmektedir. Paris Anlaşması'yla, gelişmiş ve gelişmekte olan devletler için emisyon azaltım hedeflerinde kolaylık sağlanmış olsa da 2050'ye kadar bütün devletlerin ekonomilerinde yapısal dönüşümü tamamlaması beklenmektedir.

IPCC yayımladığı azaltım raporları ile anlaşmanın daha iyi uygulanması için takip edilecek yolları araştırarak gereken şekilde yardımcı olmaktadır. Bütün devletler kısa vadede,

fosil yakıtlarla çalışan enerji tesisleri kurmaya ya da artırmaya son vermelidir. Bilindiği üzere fosil yakıtlar hem hava kalitesi hem de sera gazı emisyonlarının başlıca sebebidir. Artan toplumsal maliyetler ve bu yakıtların getirdiği jeopolitik rizikolar, enerji alanındaki dönüşümle minimum seviyeye indirgenebilecektir. Fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerjinin arzı öncelik taşınmalıdır. Örneğin, kömür, linyit gibi karbon yoğunluğu fazla olan birincil yakıtlara ikame olarak ilk başta doğal gaz gibi karbon yoğunluğu daha az olan enerji kaynaklarına geçiş yapılmalıdır. Bu da daha kısa vadede gerçekleştirilecek bir adım olup, orta ve uzun vadede tamamen fosil yakıtların kullanımına son verilmelidir. Kısa vadede atılacak başka bir adım da enerji verimliliğinin bütün sektörlerde artırılmasıdır. Elektrik santrallerinde iletim ve dağıtım hatları iyileştirilmeli, yenilenmeli ve güçlendirilmelidir. Konut ve iş yerlerinde ise yalıtım, doğru iklimlendirme ve güneş ışığının etkili olarak kullanımının sağlanması gibi usuller yaygınlaştırılmalı gerekirse mecburi hale getirilmelidir. Endüstri alanında hem hammadde kullanımı hem de enerji dönüşümünde verimliliği artıran tedbirler alınmalıdır. Aynı şekilde ulaştırma alanında da kısa vadede motorlu araçların verimliliğinin artırılması, elektrikli araçların artmasının desteklenmesi, kent içi ulaşım ağının genişletilmesi sağlanmalıdır. Orta ve uzun vadede ise elektrikli araç sayısı artırılırken tüketicilere daha uygun fiyatla araç temininin sağlanması, doğrudan fosil yakıtlarla çalışan motorlu araçların üretimi ve kullanımının sona erdirilmesi hedeflenmelidir.

Paris Anlaşması'nda taraf devletleri anlaşmaya uyumunu sağlayacak yöntemlerin oldukça yetersiz olduğu belirtilebilir. Bu da anlaşmanın oluşturulması aşamasında devletlerin çıkar ve önceliklerinin uygulamaya dönük konularda belirleyici olmasına yol açmıştır. Paris Anlaşması'nda birçok konu, uyum hususunda sorun teşkil edecek şekilde belirsiz ve muğlak ifadelerle geçiştirilmiştir. Ayrıca, taraf devletler üzerindeki sorumluluğu arttıracak somut hedefler de belirlenmemiştir. Son zamanlarda bir takım yeni tedbirler geliştirilmiş olsa da Paris Anlaşması'nın uyum, denetim ve yaptırım mekanizmaları yeterli değildir. Ancak, yine de Paris Anlaşması ele aldığı sorun itibarıyla hem küresel hem de ulusal çevre politikaları açısından oldukça önemli bir düzenlemedir.

Anlaşmaya uyumu arttıracak bir takım yeni mekanizmaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için STK'ların süreçteki rollerinin güçlendirilmesi de yine önemli bir adım olacaktır. Ancak, uluslararası toplumun bu konudaki duyarlılığının artmasını sağlayacak gelişmeler daha da önemlidir. Hemen hemen bütün sektörlerin büyük oranda faaliyetlerini sürdürdüğü kentlerde iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum yönündeki hareketlerin etkili bir şekilde uygulanmasıyla hem iklim dirençliliği mümkün olabilecek hem de yeşil kalkınma desteklenerek yeni iş ve istihdam imkanları sunulabilecektir. Gelecekte ortaya çıkacak yeşil

kentlerin planlanmasının bugünden yapılması hem şimdiki nesillere hem de gelecek nesillere karşı önemli bir sorumluluktur.

SONUÇ

Bu çalışmada, çevre anlaşmalarından istenilen sonucun elde edilememesinin nedenleri Türkiye ve Paris Anlaşması özelinde incelenmiştir. Literatür taramasıyla elde edilen bulguların ışığında çevre anlaşmalarının tam olarak uygulamaya geçirilememesinde ya da uygulama aşamasında aksaklıklar yaşanmasında, devletlerin önceliklerinin anlaşmalarda belirlenen çevre gündeminden farklı olmasının temel etken olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada bu genellemeye yönelik durumun, Paris Anlaşması'nda da devam ettiği görülmüştür. Çalışmada, devletlerin önceliklerinin çevre anlaşmalarını onaylama aşaması ile anlaşmalara uyum sürecinde değişebildiğini ve bu durumun Türkiye örneği özelinde de geçerli olduğu gözlemlenmiştir.

Çevre ile insan arasındaki ilişkileri düzenlemede, çevre ile ilgili belirli teamülleri, kaideleri ortaya koymada ve çevre sorunlarını çözmede faydalanılacak en etkili yöntem; uygun araçlarla, bu alana yönelik bir düzen oluşturmaktır. Başka bir ifadeyle çevre sorunlarının çözümünde temel koşul, çevreye dair hukuki düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, 1972 yılında yapılan Stockholm Çevre Konferansı'ndan bugüne kadar, uluslararası düzlemde bu yönde önemli gelişmelerin yaşandığı gerek ulusal gerekse uluslararası alanda birçok hukuksal kuralların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak belirtilmesi gereken bir başka husus, uluslararası çevre hukuku alanındaki tüm bu ilerlemelere rağmen, hukukun uygulanmasında, bunu zorlayan uluslararası bir merkezi otoritenin bulunmaması, sözleşmelere uyumun taraf devletlerin önceliğine bırakılması ya da etkili yaptırım işleyişinin yeterli ölçüde geliştirilememesi gibi sebeplerden dolayı, ulusal hukukla karşılaştırıldığında bu alanda önemli noksanlıklar bulunmasıdır.

Küresel düzlemde çevre sorunları ve çevresel konularda, hukuksal altyapı oluşturulmasına yönelik çalışmalar açısından, uluslararası çevre sözleşmeleri, uluslararası çevre hukuku bağlamında temel kaynak oluşturmaktadır. Bilindiği ve genel kabul gördüğü üzere, uluslararası çevre sözleşmeleri, küresel çevre sorunları ile mücadele etmenin yasal zeminini oluşturur. Üstelik, bu sözleşmeler ulusal çevre politikaları ve çevre hukuku düzenlemelerine de rehberlik ederler. Bu açıdan bu sözleşmelerin uygulanması son derece önemli olup amaçlarına ulaşmaları büyük oranda uygulanma düzeylerine bağlıdır.

Günümüzde geline nokta, uluslararası çevre hukukunun başlıca sorunu küresel açıdan çevrenin korunmasına özgü yeni sözleşmelerin meydana getirilmesinden ziyade hali hazırdaki sözleşmelerin düzgün ve etkili olarak uygulanmasını gerçekleştirebilmektir. Bundan

dolayı, tarafların uluslararası çevre sözleşmelerine uyumu gittikçe üzerinde durulması gereken bir husus olup, aksine uygulamalar önemli bir problem sahası yaratmaktadır.

Mevcut durumda, uluslararası çevre sözleşmelerinin etkili bir biçimde uygulanması gerek çevre sorunlarının özelliğinden gerekse uluslararası düzenin niteliklerinden dolayı oldukça problemli bir husustur. Taraflar, uluslararası çevre sözleşmelerinin görüşme aşamasında bile çevre menfaatlerini ve önceliklerinden ziyade, kendi menfaat ve önceliklerini dikkate almaktadırlar. Bu durumda çevre sözleşmelerinin güçlü hukuki hükümler içermemesine yol açmaktadır. Tarafların menfaat çatışmalarını uzlaştırma mücadelesi sonucunda yapılan düzenlemeler yetersiz kalmaktadır. Bunun neticesinde de uluslararası çevre sözleşmeleri gerek muhteviyat bakımından çözeceği meseleye tamamen bir çözüm bulamamakta gerekse taraf devletlerin sözleşmeye uyumu için gereken etkili bir kontrol ve cezai müeyyidelerden mahrum olmaktadır. Bu da taraf devletlerin sözleşmelere uyumunun yetersiz kalmasına ve bu sözleşmelerin etkili olamamasına yol açmaktadır.

Uluslararası çevre sözleşmelerine uyumun tamamen taraf devletlerin inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir. Burada, bütün taraf devletlerin iyi niyet prensibine göre davranacağı varsayılmaktadır. Fakat uyum hususunda tam ters istikamette olaylar yaşanabilmektedir. Diğer taraftan, devletler iyi niyetli oldukları halde uyum konusunda problemler yaşayabilmektedir. Esasında, tarafların söz konusu sözleşmeye uyumunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden en mühim olanları sözleşmenin taraf devletin önceliğine ve menfaatine elverişli olması ile bu devletin sözleşmeyi uygulayabilecek kapasitesinin yeterli olmasıdır. Bunun sağlanamadığı durumlarda ne yazık ki sözleşmelerin gerekleri yerine getirilememektedir.

Uluslararası çevre sözleşmeleri çevre alanında evrensel iş birliğinin zeminini oluşturan araçlardan da birisidir. Bunun sağlanabilmesi, bu amaca ulaşılabilmesi ve bu konuda başarılı olunabilmesi için de çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi gerekmektedir. Ancak tez çalışmasında ortaya koyulan, uluslararası çevre sözleşmelerini uygulamada yaşanan iletişimsizlikler ve iş birliği konusundaki eksiklikler, bu konudaki varsayımı doğrulamıştır.

Devletlerden herhangi bir uluslararası çevre sözleşmesini imzalarken, bu durumlara dair koşullarını dikkate almaları ve bu doğrultuda hareket etmeleri beklenmektedir. Fakat tarafların bazı durumlarda uyum hususundaki koşullarını dikkate almadan sözleşmeyi imzaladıkları görülmektedir. Oysa uygulamada sorun çıkmaması için ülkelerin uyum konusunu, kapasitesini görüşmeler sırasında değerlendirilmesi gereklidir. Ancak genelde önce imza konulup sonra kapasite, menfaat ve önceliklerin değerlendirmesi gibi bir yol izlenmektedir. Bu da uygulama ve uyum noktasında birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Böyle bir durumda sözleşmeyi kendi menfaat ve önceliklerine uydurmaya yönelik çabalar uyumu sağlayamamanın yanında

farklı uygulama biçimleri ile sözleşmelerin de gücünü azaltmakta ve zarar görmelerine yol açmaktadır. Oysa uluslararası çevre sözleşmelerinin taraf devletlerin menfaatlerine uygun olması, beklenen bir durum olmayıp, sözleşmelerin amacıyla da ters düşmektedir. Dolayısıyla tarafların bu sözleşmeleri imzalarken çevreye gerekli duyarlılığı göstermeleri ve uyum konusuna dikkat etmelerinin olmazsa olmaz bir gereklilik olduğunu göz ardı etmemeleri gerekmektedir.

Öte yandan uluslararası çevre sözleşmeleri düzenlenirken taraf devletlerin uyumunu karşılayacak sistemlerin de ortaya konması gerekmektedir. Bu sistemler, genellikle kapasitenin yetersiz olması durumunda teknik ve mali yönden takviye eden, uyum hususunda isteksizlik durumunda ise kontrol ve müeyyidesi olan sistemler olmalıdır. Çünkü sözleşmelere uyum hususunun devletlerin inisiyatifinde olması bazen onların bu yükümlülüklerini gerektiği gibi yerine getirmemelerine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, sözleşme sisteminde öncelikle etkin ve güçlü yöntemlerle devletlerin uyumunun sağlanması gerekmektedir.

Devletler, bazı konularla (bölgesel savaşlar ya da diğer bölgesel sorunlar gibi) ilgili olarak bu sorunları ülkesinden siyasi ve fiziki olarak uzak tutmak üzere dar kapsamlı politikalar geliştirebilmektedir. Örneğin devletlerin bir çatışmayı fiziksel sınırlarından uzak tutmasına yönelik aldığı önlemler onun için yeterli bir çözüm olarak görülmektedir. Ancak iklim değişikliği konusu yarattığı çevresel ve iklimle ilgili sorunlarla, bu sorunların doğası gereği küresel nitelikte olması, sınır aşan özelliklere sahip olması ve bütün dünyayı etkilemesi nedeniyle, dar politikalarla, devletlerin tek başına sorunu çözmeye yönelik sınırlayıcı çözümlerle hareket etmesinin fayda sağlamadığı bir alan ve sorunsaldır. Dolayısıyla bir devlet iklim değişikliğinin, küresel ısınma başta olmak üzere olumsuz etkilerini tek başına sınırlarından uzak tutamamaktadır. Bu nedenle devletlerin iklim değişikliğinin önlenmesi ve genelde çevre politikaları konusunda iş birliğini tercih etmesi bir zorunluluk olup aksi durumda yaptıkları her uygulama kendi zararlarına da olacaktır.

Öte yandan son dönemlerde iklim değişikliği konusunda bireysel farkındalığın da arttığı görülmektedir. Bu nedenle siyasal iktidarlar iç politik hedefler için, örneğin yeniden seçilebilmek için de çevre, iklim konusunu dikkate almalıdır. İklim değişikliği sorununun uluslararası niteliği çözüm konusunda hem avantaj hem de dezavantaj getiren bir husustur. Ortak çözüm gerekmesi konusu, çözüme yönelik adımlarda herkesin diğerlerinden daha fazla sorumluluk alması gibi bir beklentiyi beraberinde getirmektedir. Özellikle sera gazı salınımının azaltılması ve finansal katkı sağlanması konularında devletler, diğerlerinin daha fazla sorumluluk almasını istemektedir. Gelişmekte olan devletler ise salınım ve kirlilik yükünün

azaltımı konusunda kendilerine zaman tanınmasını, tarihsel sorumluluğu olan gelişmiş devletlerin daha fazla maliyete katlanmaları gerektiğini söylem haline getirmişlerdir.

Türkiye bilhassa 1970’li yıllardan bu tarafa, çevre sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla çok farklı çabalar göstermekte ve uluslararası alanda bu konudaki çabalara da katılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin birçok uluslararası çevre sözleşmesini imzaladığı görülmektedir. Fakat Türkiye’nin mevcut kapasitesi bu sözleşmeleri etkin bir biçimde uygulayabilmekten uzak görünmektedir. Türkiye’de uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi için gerekli kanuni temeller atılmış olsa da bu sözleşmelerin etkili olarak uygulanabilmesi için bilhassa yönetsel ve mali açıdan içinde bulunduğumuz yetersizlikler sebebiyle bu pek sağlanamamaktadır. Siyasi otoritenin bu husustaki baskı gruplarının etkisiyle değişen tavrı, çevre alanında etkili bir sivil teşkilatlanmanın bulunmayışı ve kamuoyunun çevre konularına ilgisinin yeterli düzeyde olmaması gibi sebepler, Türkiye’nin uluslararası çevre sözleşmelerine uyumunun yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, Paris anlaşmasına uyum konusu için de geçerlidir. Türkiye’nin söz konusu sözleşmeye uyum konusunda ciddi sıkıntıları bulunmakta ve ülkemiz Paris anlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirememektedir. Sorunun Türkiye açısından taşıdığı önem dikkate alındığında, uyum düzeyinin artırılmasını sağlayacak yeni politikaların geliştirilmesine ve bu alandaki finansal ve idari kapasitenin güçlendirilmesine duyulan ihtiyaç açıkça görülmektedir.

Türkiye çevre politikalarını değerlendirirken bu konudaki politikaların uluslararası düzlemdeki gelişmelerden etkilendiği, örneğin Stockholm Konferansı gibi, ancak uygulamaların uzun süre ulusal düzeyde ve yaygınlaşma açısından kısıtlı kaldığı söylenebilir. Bu kısıtlılıkta doğaldır ki toplumda da çevre bilinci geç gelişmiştir.

Bilim insanları ve STK’larının çevreye yönelik çalışmaları hem yerel hem de küresel düzeyde çevre sorunları açısından farkındalık oluşmasını sağlamıştır. Aynı durum küresel düzey için de geçerlidir. 1970’lere gelindiğinde tüm dünyada çevre sorunlarının olduğu boyut, BM gibi uluslararası örgütler aracılığıyla uluslararası düzleme taşınmış ve devletlerce, onların yetkili temsilcilerince, politika yapıcılarca gündeme alınarak çözüm üretilmesi için çabalar başlatılmıştır. O tarihten günümüze kadar yapılan sayısız çevre konulu toplantıda, sorunların çözümü için pek çok tartışma yapılmıştır. Bunlar sonrasında nispeten faydalı adımlar atılmasına karşın asıl hedeflenen noktaya ulaşılamamış, çözümü beklenen sorunlar tam olarak çözüme kavuşturulamamıştır.

1972’de çevre sorunları tartışılırken, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, bunların önlenmesi gerekliliği ve yapılması gereken eylemler tüm taraflarca kabul edilmiştir. 26 maddelik bildirge ve 109 maddelik eylem planı (Stockholm Bildirgesi ve Eylem Programı)

yayınlanmıştır. 1992’de Rio’da düzenlenen zirve sonrasında beş temel metin oluşturulmuştur. Beş sözleşme arasından BMİDÇS’nin bu çalışmanın konusunu oluşturması açısından önemlidir. BMİDÇS’de başta sera gazı salınımının azaltılması olmak üzere iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuz etkileri önlemek üzere pek çok hedef konulmuş, faaliyetler belirlenmiştir. Bu kapsamda belirlenen hedef ve amaçların gerçekleştirilmesi için kurumsal hale gelen Taraflar Konferansları düzenlenmiştir. Taraflar Konferansları’nda, iklim rejimini düzenlemek üzere tekrar anlaşma ve protokoller imzalanmıştır. Ancak uygulama aşamasına gelindiğinde anlaşmalara imza koyan devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçındıkları, bu konuda isteksiz ve sorumluluğu bir diğerine yükleme eğilimi içinde davrandıkları görülmüştür.

BMİDÇS’nin temel amaçları arasında iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini önlemek yer almaktadır. Çevrenin kendini yenileyebilme kapasitesini aşan faaliyetler sonrasında iklim değişikliğinde yaşanan hızlı değişim, canlıların bu sürece uyum sağlaması için yeterli zamanı bulamamasına neden olmaktadır. İklim değişikliğine uyum sürecinin zamanlamasının yaşamın devamı için ne kadar önemi varsa iklim değişikliğini önlemek için yapılan anlaşmaların gereklerine uyum sağlamak da sonuçları bakımından aynı derecede önemlidir. Çalışmada uygulamayı biçimlendiren temel etmenin, anlaşmalara uyum sürecinin devletlerin farklı önceliklerine göre değişmesidir.

Her ne kadar çevre politikalarının uluslararası anlaşma ve BM kapsamında çalışmalara konu olmasından sonrasında bugüne kadar olumlu denilebilecek birçok gelişme yaşanmış olsa da, çevre sorunlarının çözülmesi gereken küresel bir sorun olduğu devletler tarafından nispeten kısa süre içinde kabul edilse de sıra çözüme yönelik yapılacaklara geldiğinde bu kabullenme ve gerekli çaba, ne yazık ki, benzer şekilde kısa sürede gösterilememiştir. BMİDÇS’ne göre düzenlenen Taraflar Konferanslarında alınması gereken önlemlerin, bağlayıcı kararlarla desteklenmek istenmesine karşın devletlerin anlaşmayı uygulamamasına yönelik bir mekanizma kurulamamış, Kyoto Protokolü ve Kopenhag Mutabakatı gibi düzenlemelerden beklenen sonuç alınamamıştır. Bu gelişmeler sonrasında, iklim rejiminin yeniden tesisini sağlamak için devletlerin neredeyse tamamının üzerinde uzlaştığı Paris Anlaşması imzalanmıştır.

Çalışmada ileri sürülen varsayımların doğrulanıp doğrulanmadığı konusuna bakıldığında:

İlk varsayımımız; “İnsanların ekosisteme gittikçe daha çok müdahalede bulunmasıyla ortaya çıkan çevre sorunları sınır tanımamaktadır. Çevre sorunları zamanla küresel bir hale gelmiştir. Küresel çevre sorunlarının çözümünde uluslararası iş birliği gereklidir” şeklindedir. Bu varsayım konusundaki bazı kaynaklardaki örneklerle bakıldığında; Turgut’un belirttiği gibi,

evre sorunsalı başlangıçta yerel düzeyde dikkate alınmasına karşın, bu sorunsalı oluşturan birçok sorun zaman içerisinde, sınır ötesi, bölgesel ve sonunda küresel sonuçlar yaratmış, insanlığı ve tüm dünyayı tehdit eder hale gelmiştir. Böylece ortaya çıkan ve çıkacak olumsuz sonuçlardan hiçbir devletin kaçamayacağı gerçeği, sorunun çözümünün de sadece ulusal düzeylerdeki girişimlere bırakılamayacağını, küresel ve bölgesel çabaların zorunlu olduğunu ortaya koymuştur (Turgut, 2012). Uzel'in de söylediği gibi evre sorunları büyüdükçe ve derinleştikçe, sorunların sınır tanımaz özelliği fark edilmiş, böylece sorunun çözümü noktasında, ulusal ve uluslararası alanda çabalar ve iş birliği gündeme gelmiştir (Uzel, 2006).

Özellikle denizler ve nehirlerdeki su kirliliği, asit yağmurlarına yol açan hava kirliliği, sera etkisi sonucu oluşan küresel iklim değişikliği gibi sınır aşan sorunlar karşısında ülkelerin ortak stratejiler geliştirmesi gerekliliği anlaşılmıştır. Bu çalışmalardan da görüldüğü üzere ilk varsayım doğrulanmıştır.

İkinci varsayım; “Uluslararası evre sözleşmeleri evre alanında evrensel iş birliğinin zeminini oluşturan oldukça önemli araçlardandır. Uluslararası evre sözleşmelerinin başarılı olması uygulanabilmelerine bağlıdır” şeklinde-dir. Bu varsayım-la ilgili kaynaklara bakıldığında; Kaya'ya göre, evre sorunlarının sınır aşan etkilere sahip olması ve sorunların çözümünde taraf devletlerin ortak hareket etme ihtiyaını gerekli kılan uluslararası evre sözleşmelerini hukuki düzenlemeler olarak karşımıza çıkarmaktadır. Uluslararası evre sözleşmeleri, evre sorunlarının çözümünde hukuki açıdan bağlayıcı yasal bir dayanak oluşturmakta, ulusların evre politikalarında rehber olarak görülmekte ve küresel evre yönetiminde etkin bir role sahip olmaktadır (Kaya, 2011). Ayrıca Ertürk'e göre de uluslararası evre sözleşmeleri özellikle çevreyi korumayı, doğal kaynaklar üzerindeki insan tesirini yöneterek zararlarını engellemeyi, yasal olarak bağlayıcı nitelikteki uluslararası düzenlemelerdir (Ertürk, 2011). Bu konuda yaptığı çalışmasında Güneş, sözleşmelerin etkili ve uygulanma seviyesinin yüksek olması için lüzumlu olan koşulların; evre sorununun önemi ve sebeplerine dair bilimsel bir uzlaşmanın sağlanması, uluslararası toplumun evre konusundaki hassasiyeti, emin olunan bir uluslararası evre, devletlerin gücü ve işteğinin bulunması vb. şeklinde sayılabileceğini belirtmektedir (Güneş, 2012). Kaya'ya göre, sözleşmelerin uygulanması genel olarak taraflara bırakılmıştır. Ulusal seviyedeki uyumlar pek çok uluslararası evre sözleşmesinin etkin olmasının çekirdeğini oluşturduğunu, uluslararası evre sözleşmesine taraf olan bütün devletler, sözleşmenin gereği olan sorumluluklarını yerine getirmek ve uyum için gereken kriterleri dikkate almak zorunda olduklarını, ancak tarafların, bu sözleşmeleri etkili bir biçimde uygulamaları için hem istekli olmaları hem de güçlerinin bulunması gerektiğini, belirtmektedir (Kaya, 2011) Akipek ise, taraflar, ortak sorunlar karşısında birlikte hareket etmek için sözleşmeyi imzalarlar. Bundan

dolayı taraflardan ilgili sözleşmeye uymaları ve sözleşmenin uygulanması beklenmektedir. Şayet bir devlet bir uluslararası sözleşmeyi imzalıyorsa, sözleşmenin kriterlerini yerine getirmek istediğini belirtiyor demektir (Akipek, 1999). Tüm bu açıklamalar ikinci varsayım yönünde olup bu bağlamda ikinci varsayımı da doğrulamaktadır.

Üçüncü varsayım; “Türkiye, uluslararası çevre sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülüklerini ekonomik ve kurumsal yetersizlikleri sebebiyle tam olarak yerine getirememektedir.” şeklindedir.

Bu varsayım konusundaki bazı kaynaklara bakıldığında; Talu’nun belirttiği üzere, Türkiye’nin çevreye dair yönetsel ve mali yapısının yeteri kadar güçlü olmaması, Türkiye’nin uluslararası çevre sözleşmelerine uyum seviyesinin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Çevre konuları hemen hemen tüm sektörleri ilgilendirdiğinden, çevre mevzuatının bütün sektörleri içerecek şekilde olması gerekmektedir. Ancak farklı sektörlerde çevre konusunda olumsuz sonuçlara yol açabilecek uyumların sık sık görülmesi çevre düzenlemelerinin diğer sektörlerdeki düzenlemelerle bütünlüğünün sağlanamadığını göstermektedir. Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi için kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması ve bilgi paylaşımının özel olarak izlenmesi gerekmektedir. Türkiye’nin şimdiki idari yapısı, kurumsal alt yapı, personel, mali ve teknik yönlerden etkili bir uyum, takip ve kontrolü sağlayabilecek kapasitede değildir (Talu, 2006).

Güneş ise, sözleşmelere özgü hükümler farklı hukuksal düzenlemelerde genellikle dağınık bir biçimde yer aldığından sözleşmeyle ilgili mevzuat incelendiğinde, birtakım konularda boşluk, bazılarının da ise uyum ve müeyyide noksanlığı ve sözleşmelerin iç hukuktaki bağlayıcılığı hususunda sorunlar görüldüğünü ifade etmektedir (Güneş, 2009).

Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının verilerine göre, mevcut kirliliği önlemek ve gereken önlemleri alarak çevreyi korumak gerek özel sektör gerekse kamu sektörü için ciddi bir finansman gerektiren bir problemdir. Fakat Türkiye’de yıllardır çevreyi korumak ve kirliliği önlemek için ayrılan kaynağın yeterli olmadığı, bakanlıklara genel bütçeden ayrılan paylar incelendiğinde Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının finansman sıkıntılarının olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Öte yandan kamu sektörünün çevre için yaptığı yatırımların gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı Türkiye’deki çevreye yapılan yatırımların ne kadar yetersiz olduğunu açıkça göstermektedir.

Görüldüğü üzere, bütün bu açıklamalar üçüncü varsayım yönünde olduğundan bu varsayım da doğrulanmaktadır.

Uluslararası anlaşmaların Türkiye’de daha etkin uygulanabilmesi ve uyum sorunlarının ortadan kaldırılması için;

- ✓ Uluslararası çevre sözleşmelerine taraf olmadan önce ilgili sözleşmeden doğacak yükümlülükler belirlenerek bunların yerine getirilebilmesi konusundaki koşullar değerlendirilmelidir. Potansiyel uyumsuzluk alanları tanımlanarak gerekli önlemler sözleşme imzalanmadan önce alınmalıdır.
- ✓ Sözleşmenin hazırlık aşamasında belirlenemeyen bazı uyum sorunlarının ortaya çıkması durumunda, uyum sorunlarının tanımlanarak çözüm için gerekli bir uyum planı ile ulusal düzeyde yürürlüğünün sağlanması için uygulama mevzuatı ve ayrıntılı ulusal uygulama planları hazırlanmalıdır.
- ✓ Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanmasını sağlayacak yasal düzenlemeler oluşturulmalı, bunun yanı sıra ilgili düzenlemeler ile sözleşmedeki çevreye ilişkin hükümler içeren yasal düzenlemeler arasında bir bütünlük sağlanmalıdır.
- ✓ Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanmasında bir karmaşaya yol açmamak için uygulayıcı birimler arasında etkin bir koordinasyon ve iş birliği sağlanmalıdır. Sözleşme bazında ve benzer konu alanlarındaki sözleşmelerin uygulanmasının takibinden sorumlu özel birimler oluşturulmalıdır.
- ✓ Kurumsal yapı, izleme ve denetlemeye ilişkin teknik alt yapı güçlendirilmeli, yeterli düzeyde uzman ve personel istihdam edilmelidir. Çevresel veri tabanı ve yasal düzenlemelerin uygulanmasını sağlama, izleme ve denetleme, veri toplama, analiz ve raporlama konularında kurumsal kapasite güçlendirilmelidir. Bunun için de öncelikle ilgili alanlara daha fazla finansal kaynak ayrılmalıdır.
- ✓ Sözleşmelerin uygulanmasında finansal kapasite artırılmalıdır. Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulamaya aktarılmasında vergi, kullanım ücreti, kirlilik harcı gibi ekonomik araçlardan yararlanılmalıdır.
- ✓ Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanması aşamasında sivil toplum örgütleri ve özel sektör kuruluşları sürece dâhil edilmelidir. Bunlarla sözleşmelerin uygulanması ve uygulamanın denetimi konusunda iş birliği geliştirilmelidir.
- ✓ Çevre suçlarının belirlenmesi ve izlenmesine yönelik olarak Gümrük ve Emniyet müdürlükleri ile iş birliği geliştirilmelidir Suç veya ihlal oluşturan olayların önlenmesi için öncelikle ihlal ve suçla orantılı etkin bir yaptırım ve ceza sistemi kurulmalıdır. Bu konudaki yasal düzenlemeler uluslararası düzenlemelerle tutarlılık içinde olmalıdır.

- ✓ Ulusal düzeyde çevre suçları birimleri oluşturulmalı, kamuoyunun adli ve idari süreçlere erişiminin önündeki engeller kaldırılmalı, liman ve gümrük denetimleri güçlendirilmeli ve bu alanda uluslararası iş birliği sağlanmalıdır.
- ✓ Halkın çevresel bilgiye erişimi sağlanmalıdır. Çevresel bilgiye erişim konusunda gerekli alt yapı oluşturulmalı, kamuoyunun çevresel sorunlar hakkında bilgi sahibi olması ve bu yolla çevresel konulara ilişkin bilinç düzeylerinin artması sağlanmalıdır.
- ✓ Uluslararası çevre sözleşmelerinin getirdiği kapsamlı yükümlülükler ve teknik konular hakkında ilgili uygulayıcı birimler ve personelin eğitimi sağlanmalıdır. Uygulayıcılar için rehber belgeler hazırlanmalıdır.
- ✓ Uluslararası çevre sözleşmelerinin uygulanabilmesi ve başarılı olması için uluslararası alanda sivil toplum örgütleri ve özel sektör kuruluşları sürece dâhil edilmelidir. Bunlarla sözleşmelerin uygulanması ve uygulamanın denetimi konusunda iş birliği geliştirilmelidir.
- ✓ Uluslararası çevre sözleşmeleri arasında düzenli bağlantılar sağlanmalı ve çalışmaları sistemli duruma getirilmelidir.
- ✓ Uluslararası çevre sözleşmelerinde belirlenen kurallara uymayanlara gerektiği durumda cebren uymasını sağlayacak bir uluslararası yürütme organının oluşturulması, haksız eylem veya işlemi gerçekleştirenlere yaptırım uygulanmasına karar verecek zorunlu bir uluslararası yargı düzeninin kurulması için uluslararası alanda çaba gösterilmeli ve iş birliğine gidilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, G. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 29-43. <http://dergipark.org.tr>
- Akipek, S. (1999). Türk Mevzuatının Onaylanan Uluslararası Antlaşmalar ile Uyumlaştırılması Sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 48(1), 15-22. <http://dergipark.org.tr>
- Akman, Y. (1990). *İklim ve Biyoiklim*. Ankara: Palme Yayın Dağıtım.
- Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. *Güney Ege Kalkınma Ajansı*, 1-33. <http://geka.gov.tr>
- Alacadağlı, E. (2018). Uluslararası Çevre Sorunlarının Çözümünde Yargıya Başvurma ve Devletlerin Yükümlülüğü. Ali Acaravcı (Ed.), *Sosyal ve Beşerî Bilimlere Dair Araştırma Örnekleri* içinde (s. 271-290), Ankara: Nobel Yayınları.
- Algan, N. & Dündar, A., K. (2005). *Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları Sayı 8. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Arat, G., Türkes, M. & Saner, E. (2002). Vizyon 2023: Bilim ve teknoloji stratejileri teknoloji öngörü projesi, Çevre ve sürdürülebilir kalkınma paneli. Uluslararası sözleşmeler ön rapor. Ankara: TÜBİTAK.
- Arıkan, Y. (2006). *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü Metinler ve Temel Bilgiler*. Ankara: Bölgesel Çevre Merkezi.
- Arıkan, Y. & Özsoy, G. (2008). *A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi*. Ankara: Bölgesel Çevre Merkezi.
- Atauz, A. (2000). *Çevreci Sivil Toplum Hareketlerinin Yakın Tarihi*. Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu içinde (s.194-220). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Avrupa Komisyonu İnternet Sayfası. (https://ec.europa.eu/clima/policies/ets_en).
- Ayan, M. (2014). *Kaliteli Bir Yaşam Alanı İçin Türkiye ve Avrupa Birliği (AB)'de Uygulanan Çevre Politikaları*. Ahmet Pınarbaşı (Ed.), Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu. Adıyaman.
- Başoğlu A. (2014). Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 175-196. <https://ktu.edu.tr>
- Baykal, H. & Baykal T. (2008). Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17. <http://dergipark.org.tr>
- Bayram, T. T., Altıkat, A. & Torun, F., E. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları Environmental. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 33-38. <http://dergipark.org.tr>
- Beukel, E. (2003). Ideas, Interest and State Preferences: The Making of Multilateral Environmental Agreements with Trade Stipulations. *Policy Studies*, 24(1), 3-16. <https://doi.org/10.1080/01442870308039>
- Bilgili, A. & Solakoğlu, S. (2020). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları: AB İlerleme Raporlarında "Çevre" Politikalarının Analizi. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, (32), 65-92. doi:10.17740/eas.soc.2020.V32-04
- Birpınar, M.E. (2022). Küresel Sorun İklim Değişikliği: Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, (1), 20-36. <http://dergipark.org.tr>

- Bozoğlu, B. (2019). *21. Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum*. İstanbul: Dorlion Yayınevi.
- Brack, D. (2002) Combatting International Environmental Crime. *Global Environmental Change*, 12(2), 143–147. doi:10.1016/S0959-3780(01)00019-X
- Budak, S. (2000). *Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası: Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Budak, S. (2010). *Çevre Politikası ve Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Can, F. (2018). 1,5 ile 2°C Arasındaki Küresel Isınmanın, İklim Değişikliğinde Yarattığı Eşitsizlik. *Doğanın Sesi Dergisi*, (1), 29-35. <http://dergipark.org.tr>
- Can, C. & Durmaz, Ş. (2021). Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Süreci. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi*, 5(2), 301-319. <http://dergipark.org.tr>
- Cansevdi, H. (2001). *Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Chayes, A. & Chayes, A., H. (1993). On Compliance. *International Organization*, 47(2), 175–205. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027910>
- Chayes, A. A., Handler, M. & Ronald, B. (1998). Managing Compliance: A comparative Perspective". *Engaging Countries: Strengthening Compliance with International Environmental Accords*. Edith Brown Weiss-Harold KJacobson. (Eds.), MIT Press., 39-62, USA.
- Çakmak, E. G., Doğan, T. & Hilmioğlu, B. (2017). *İklim Değişikliği Sürecinde Paris Anlaşması'nın Rolü ve Türkiye'nin Konumu*. VII. Ulusal Hava Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu, Antalya.
- Çamur, D. & Vaizoglu, S. A. (2007). Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 297-306. <https://www.acarindex.com>
- Çınar, T. (2001). *Çevremerkezcilik ve Derin Ekoloji Akımı*. Cevat Geray'a Armağan, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Çiftçioğlu, H. & Aydın A.H. (2019). Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Çevre Sorunlarının Çözümündeki Sorumlulukları, Roller ve Önemi. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3(1), 117-128. <http://dergipark.org.tr>
- Çoban, O. ve Şahbaz Kılınç, N. (2016). Enerji Kullanımının Çevresel Etkilerinin İncelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 589-606. <http://dergipark.org.tr>
- Çokgezen, J. (2007). Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(23), 91-115. <http://dergipark.org.tr>
- Dağdemir, Ö. (2003). *Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, A. (2022). Paris anlaşması ve 26. Taraflar Konferansı (COP 26)'nda Türkiye Değerlendirmesi: Yükümlülükler ve Sorumluluklar. *Biological Diversity and Conservation*, 15(2), 162-170. <https://doi.org/10.46309/biodicon.2022.1088410>
- Demiral, B. (2000). Türkiye Belediyelerinin Çevre Politikaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 19- 26. <https://unis.trakya.edu.tr>
- Demirayak, F. (2002). Biyolojik Çeşitlilik- Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma. (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-14.pdf) adresinden edinilmiştir.

- Demirbaş, M. & Aydın, D. (2020). 21. Yüzyılın En Büyük Tehdidi: Küresel İklim Değişikliği. *Ecological Life Sciences (NWSAELS) Dergisi*, 15(4), 163-179. <http://dergipark.org.tr>
- DPT. (1998). Devlet Planlama Teşkilatı 1998 Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı – UÇEP. Ankara.
- DPT. (2000). İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT: 2532, ÖİK:548, Ankara.
- DPT. (2005). *Bin Yıl Kalkınma Hedefi Raporu Türkiye 2005*. Ankara: DPT Yayınları.
- Doğan, S., Doğan, E. & Tüzer, M. (2020). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği: Bilimsel Uzlaşmadan Politik Ayrışmaya. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 1453-1484. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.759056>
- Duru, B. (2001). Viyana'dan Kyoto'ya İklim Değişikliği Serüveni. *Mülkiye Dergisi*, 25(230), 301-333. doi:10.1501/0001588
- Duru, B. (2007). *Avrupa Birliği Çevre Politikası*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Dünya Meteoroloji Örgütü, www.wmo.int.
- EEA. (2003). Europe's Environment: The Third Report, European Environment, Agency, Report No: 10,
- Engin, B. (2007). Avrupa Birliği Özelinde Çevre Politikalarının Etkinliği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Engin, B. (2010). İklim Değişikliği ile Mücadelede Uluslararası İş Birliğinin Önemi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 71-82. <http://dergipark.org.tr>
- Erdal, S. (2016). Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme Uygulamasında Danışma Yöntemi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(3), 187-209. <https://webftp.gazi.edu.tr>
- Erdem, M.S. & Yenilmez, F. (2017). Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 91-119. <https://doi.org/10.17541/optimum.292768>
- Erim, R. (2000). *Çevre ile İlgili Hukuksal Düzenlemeler*. Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Ertürk, H. (2009). *Çevre Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Faure, M. & Lefevere, J. (2005). Compliance with Global Environmental Policy. *The Global Environment*. Regina S. Axelrod-David Leonard Downie-Norman J. Vig. (Eds.) CQ Pres. 163–180. Washington.
- French, H. & Mastny, L. (2001). Uluslararası Çevre Suçlarını Denetim Altına Almak. *Dünyanın Durumu 2001, Tema Vakfı Yayınları*, 245–278.
- French, H. (2002). Küresel Yönetişimi Yeniden Yapılandırmak. *Dünyanın Durumu 2002, Tema Vakfı Yayını*, 37, 229–258.
- Godrej, D. (2003). *Küresel İklim Değişikliği*, Çev.: Ohannes Kılıçdağı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Günaydın, İ. (2005). *Çevre Yönetiminin Ekonomik ve Mali Araçları*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Gündüz, A. (2009). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*. İstanbul: Beta Basım.
- Güneş, Ş. (2001). Karadeniz'de Çevresel İş birliği, 1992 Bükreş Sözleşmesi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 28(3–4), 311–337. <https://open.metu.edu.tr>

- Güneş, A., M. (2009). Alman Çevre Hukukunun Anayasal Çerçevesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58 (4), 776-824. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001587
- Güneş, A. M. (2010). Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 299–333. <http://dergipark.org.tr>
- Güneş, A., M. (2011). Yeni Anayasa Tartışmaları Bağlamında Çevre. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(3), 259-283. <http://dergipark.org.tr>
- Güneş, A., M. (2012). Anayasa Yapım Sürecinde Çevre. *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 107-119. doi: 10.7596/taksad.v1i4
- Güneş, A., M. (2012). Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme., *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 70(1), 83-114. <http://dergipark.org.tr>
- Güneş, A. M. (2021). Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temelleri. *Haklar ve Araştırmalar Derneği Yayınları*, (6), 229–258. <https://haklarvearastirmalar.org>
- Gürseler, İ. G. (2008). İnsan Hakları, Çevre, Anayasa. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (75), 199-208. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr>
- Haas, P. M. & J.-Sundgren. (1993). Evolving International Environmental Law: Changing Practices of National Sovereignty. *Global Accord: Environmental Challenges and International Responses*. N. Choucri (Eds.). MIT Pres. 401–430.
- Helm, C. & Sprinz, D. (2000) Measuring the Effectiveness of International Environmental Regimes. *Journal of Conflict Resolution*, 44(5), 630–652. <https://www.jstor.org>
- Jacobson, H. K.& Weiss, E. B. (1998). A Framework for Analysis. Engaging Countries: Strengthening Compliance with International Environmental Accords. Edith Brown Weiss-Harold K. Jacobson (Eds.). MIT Pres. 1–18.
- Kadioğlu, M. (2007). *Küresel İklim Değişimi ve Türkiye*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Kanat, Z. & Keskin A. (2018). Dünyada İklim Değişikliği Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Türkiye'de Mevcut Durum. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*., 49(1), 67-78. <http://dergipark.org.tr>
- Kaplan, A. (1999). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Karakaya, E. (2016). Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-12. <https://doi.org/10.30803/adusobed.188842>
- Karakaya, E. & Sofuoğlu, E. (2015). *İklim Değişikliği Müzakerelerine Bir Bakış: 2015 Paris İklim Zirvesi*. International Symposium On Eurasia Energy Issues. İzmir.
- Kaya, Y. (2010). Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarının Uygulanabilirliği: Basel Sözleşmesi, Türkiye Örneği. (Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi). <http://acikerisim.uludag.edu.tr> adresinden edinilmiştir.
- Kaya, Y. (2011). Çok taraflı Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme., *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 439-462. <http://dergipark.org.tr>
- Kaya, Y. & Kaya S. (2011). Uluslararası Çevre Rejimlerinde Etkinlik Sorunu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(30), 125-148. <http://dergipark.org.tr>
- Kaya, Y. (2017). Paris Anlaşmasını İklim Adaleti Perspektifinden Değerlendirmek. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(54), 87-106. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.513231>

- Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e Küresel İklim Politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191. <http://dergipark.org.tr>
- Kaya, U. & Varıcı, İ. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Çevresel Raporlama. *MÖDAV Dergisi*, (4), 209-227. <https://avesis.omu.edu.tr>
- Kayan, A. & Küçük A. (2020). Plastik Kirliliğin Çevresel Zararları ve Çözüm Önerileri. *Ankara Hacı Bayram Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 403-427. <http://dergipark.org.tr>
- Kaypak, Ş. (2010). *Kent ve Çevre Sorunları*. Basılı Ders Notları. MKÜ, Antakya.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 19-33. <http://dergipark.org.tr>
- Kaypak, Ş. (2012). Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 205-242. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.256>
- Kaypak, Ş. (2013). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 17-34. <http://dergipark.org.tr>
- Kaypak, Ş. (2017). Çevre Hakkı ve Kentsel Alanlarda Uygulanması. Zhakipbek Altaev, Zharkynbike Suleimenova, Omer Okan Fettahlıoglu (Ed.), *Al Farabi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (s. 1037-1059). Gaziantep.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (2005). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. & Ertan, B., (2002), *Çevre Hukukuna Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keskin, M. H. & Kökyay, F. (2020). Paris Anlaşmasına Giden Süreçte AB İklim Değişikliği ve Çevre Politikaları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 289-314. doi:10.9775/kausbed.2020.017
- Kılıç, S. (2001). Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 131-149. <https://kutuphane.dogus.edu.tr>
- Kıvılcım, İ. (2013). *2020'ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri: Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve Türkiye'nin Konumu*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Kovancılar, B. (1998). Çevre Kirliliğini Önlemede Alternatif Araçlar ve Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 347-356. <http://dergipark.org.tr>
- Köse, İ. (2018). İklim Değişikliği Müzakereleri: Türkiye'nin Paris Anlaşması'nın İmza Süreci. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 55-81. <https://doi.org/10.18354/esam.329348>
- Köseoğlu, S. (2021,7 Ekim). Paris Anlaşması Onaylandı: Türkiye'nin İklim Politikasında Yeni Bir Dönem Başlıyor. <http://www.sivilalan.com>.
- Kuloğlu, E. ve Öncel, M. (2015). Yeşil Finans Uygulaması ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2-19. <http://dergipark.org.tr>
- Kuran, H. (2019). Kyoto'dan Paris'e Avrupa Birliği İklim Politikaları ve Etkinliğinin İncelenmesi. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(2), 47-71. <http://dergipark.org.tr>
- Kütting, G. (2000). Environment, Society and International Relations: Towards More Effective International Environmental Agreements. Routledge, London.

- Marmara Belediyeler Birliği. (2023). COP 27'den Notlar. İstanbul: MBB Kùltür Yayınları,
- Mazı, F. (2003). Yurttaşların ve Sivil Toplum Örgùtlerinin Çevre Korumaya Katılımı. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (17), 65–76. <http://dergipark.org.tr>
- Mazı, F. (2004). İklim Değişikliği Sorunu ve Uluslararası Alanda Çözüm Arayışları. M. C. Marin ve U. Yıldırım (Ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* içinde (s. 147-166). İstanbul.
- Mazlum S. C. (2019). Kùresel İklim Politikaları. Ankara: İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN).
- Meteoroloji Genel Mùdùrlùđù, <http://www.mgm.gov.tr>.
- Mitchell, R. B. (2003). International Environmental Agreements: A survey of Their Features. Formation. and Effects. *Annual Reviews of Environmental Resources*, 28, 429–461. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.28.050302.105603>
- Mol, A. P. J. (2003). Global Institutional Clashes: Economic Versus Environmental Regimes. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 10, 303–318. <https://doi.org/10.1080/13504500309470107>
- Mutlu, A. (2002). *Çevre Ekonomisi–Politikalar, Uygulamalar ve Türkiye*. İstanbul: İÜ. Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Mutlu, A. (2006). Kùresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları. *Maliye Dergisi*, (150), 53-78. <http://web.bilecik.edu.tr>
- National Geographic, (2015), Türkiye İklim Değişikliği Özel Sayısı, 68.
- Nuroğlu, E. (2021). Paris Anlaşması, iklim değişikliği ve Yeşil Mutabakat üçgeni. <https://www.aa.com.tr>
- Ökmen, M. (2006). M. Dikkaya (Ed.), Uyum Sürecinin Ekoloji-Politiđi: Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları. *AB Yolunda Türkiye: Mùzakere Sürecinin Ekonomi Politiđi* içinde (ss. 325-380). İstanbul: Alfa Yayını.
- Özdemir, A. D., Demirel Yazıcı, D. & Tahmisciođlu, M. S. (2013). BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Sùrdürùlen Mùzakere Sürecinin Değerlendirilmesi. *II. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi TİKDEK* içinde (s. 1-17). İstanbul.
- Özkan, A. (2016). Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri. *Alternatif Politika Dergisi*, 8(2), 450-459.
- Öztürk, M & Öztürk, A. (2019). BMİDÇS’den Paris Anlaşması’na: Birleşmiş Milletler’in İklim Değişikliğiyle Mùcadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakùltesi Dergisi*, 12(4), 527-541. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.494667>
- Özyuvacı, N., (1999). *Meteoroloji ve Klimatoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakùltesi Yayınları.
- Pamukçu, K. (2006). Kùresel Isınmaya Karşı Kùresel İş birliği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10), 173-207. <http://dergipark.org.tr>
- Pallemaerts, M. (1997). Stockholm’den Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(1), 613-632. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001995
- Pazarcı, H. (1999). *Uluslararası Hukuk Dersleri (Cilt I)*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Perkins, R. & Neumayer, E. (2007). Implementing Multilateral Environmental Agreements: An Analysis of EU Directives. *Global Environmental Politics*, 7(3), 13–41. [doi:10.1162/glep.2007.7.3.13](https://doi.org/10.1162/glep.2007.7.3.13)

- Pınarcıoğlu, N. Ş. (2018). İklim değişikliği müzakerelerinde geline nokta: Paris Anlaşması ve sonrası. *Turkish Studies Current Debates in Social Sciences*, 13(23), 211-224. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14226
- Popovski, V. (2019). Popovski, V. (Eds.). *Hard and Soft Law On Climate Change: Comparing The 1997 Kyoto Protocol with The 2015 Paris Agreement* içinde, The Implementation of The Paris Agreement on Climate Change, London and New York: Routledge
- Raustiala, K. (2000). Compliance & Effectiveness in International Regulatory Cooperation. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 32, 387-440. https://scholarlycommons.law.case.edu
- Roberst, T. J., Parks, B. C. & Vasquez, A. A. (2004). Who Ratifies Environmental Treaties and Why? Institutionalism, Structuralism and Participation by 192 Nations in 22 Treaties. *Global Environmental Politics*, 4(3), 22-64. doi:10.1162/1526380041748029
- Sadioğlu, U. & Ağıralan, E. (2020). İklim Değişikliği Çerçevesinde 25. Taraflar Konferansı (Cop 25). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(Ek Sayı 1), 361-385. https://doi.org/10.36543/kauuibfd.2020.ek1.017
- Sands, P. (1999). International Environmental Law Ten Years On. *RECIEL*, 8(3), 239-242. https://www.academia.edu
- Sands, P. ve Peel, J. (2005). Environmental Protection in the Twenty-first Century: Sustainable Development and International Law. The Global Environment. Regina S. Axelrod-David Leonard Downie-Norman J. (Eds.), *Vig. CQ Pres.* (pp. 43-63), Washington.
- Schmidt, C. W. (2004) Environmental Crimes: Profiting at The Earth's Expense. *Environmental Health Perspective*, 112(2), 97-103. doi: 10.1289/ehp.112-a96
- Selçuk, S. F. (2023). Uluslararası İklim Değişikliği Anlaşmaları ve Türkiye'nin Tutumu. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-19. http://dergipark.org.tr
- Selin, H. (2014). Global Politics and Policy on Hazardous Chemicals. R.S. Axelrod ve S. D. VanDeveer (Ed.), *The Global Environment: Institutions, Law and Policy*. CQ Press, (pp. 259-283), Washington.
- Sezer, Ö. (2007). Küresel Konferanslar ve Çevre Sorunları: Çevre Kalkınma ve Etik Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* içinde (s. 761-780). Ankara.
- Sipahi, E. B. (2010). Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 331-344. http://dergipark.org.tr
- Sönmezoğlu, F. ve Erler Bayır, Ö. (2012). Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 247-289. http://dergipark.org.tr
- Susskind, L. (1994). *Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements*. Oxford University Pres.
- Swanson, T. ve Johnston, S. (1999). *Global Environmental Problems and International Environmental Agreements: The Economics of International Institution Building*. Edward Elgar Publishing.
- Szell, P. (2007). Supervising The Observance of Meas. *Environmental Policy and Law*, 37(2-3), 79-83.
- Şahin, Ü. (2018). Katowice İklim Zirvesi-COP24'ten İzlenimler. İstanbul Politikalar Merkezi.

- Şahin, Ü. (2020). İklim Politikalarında Yeni Dönem: Paris Anlaşması ve Hak Temelli Yaklaşım. *Toplum ve Hekim*, 35(1), 37-45. <https://www.belgelik.dr.tr/ToplumHekim>
- Şanlı, B. ve Özekicioğlu, H. (2007). Küresel Isınmayı Önlemeye Yönelik Çabalar ve Türkiye. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(3), 456-482. <http://dergipark.org.tr>
- Şanlı, B., Bayrakdar, S. & İncekara, B. (2017). Küresel İklim Değişikliğinin Etkileri ve Bu Etkileri Önlemeye Yönelik Uluslararası Girişimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 201-212. <http://dergipark.org.tr>
- Şen, Z. (2022). İklim Değişikliği ve Türkiye. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, 1(1), 1-19. <http://dergipark.org.tr>
- Sengün, H. (2015). Türkiye’de Çevre Yönetimi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Uygulamaları. *Strategic Public Management Journal*, 1(1), 109-130. <https://doi.org/10.25069/spmj.289946>
- Sengün, H. & Meydan Yıldız, S. G. (2018). Avrupa Birliği Çevre Yönetim Sistemi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 39-53. <http://dergipark.org.tr>
- Talu, N. (2004). *TBMM’de Çevre Siyaseti*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Talu, N. (2006). *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları*. Ankara: TMMOB Çevre Mühendisleri Odası.
- Taytak, M. & Meçik O. (2009). Küresel Çevre Sorunlarına Karşı Uluslararası Yeşil Diyalog. *Uluslararası Davraz Kongresi içinde* (s.250-263). Isparta.
- Taze, F. & Güneş, Y. (2012). Türkiye’de Çevre ve Doğal Kaynaklar Konusunda İmzalanan Uluslararası Sözleşmelerin İç Hukuka Uyarlanması Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 70(1), 69-81. <http://dergipark.org.tr>
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2020). (Çevre ve İklim Değişikliği) ab.gov.tr/fasıl-27-cevre-92. 28 Kasım 2021.
- Topçu, F., H. (2012). Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi: Müzakereden Uygulamaya. *Marmara Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 57-97. <https://doi.org/10.29228/mjes.127>
- Topçuoğlu, M. (1998). *Çevre Hakkı ve Yargı*. Ankara: TÇV Yayınları.
- Toprak Karaman, Z. (1995). Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım. *Yeni Türkiye*, 1(5), 1-10. <https://avesis.deu.edu.tr/>
- Toprak, D. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 146-169. <http://dergipark.org.tr>
- Tuna, M. (2007). Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 141-181. <http://acikerisim.mu.edu.tr>
- Turgut, N., Y. (2012). *Çevre Politikası ve Hukuku*. Ankara: İmaj Kitabevi.
- Türk, B. & Erciş, A. (2017). Türkiye’de Çevre Politikası ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri. *International Journal of Social Science*, (54), 351-362. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6929>
- Türkeş, M. (2001). Küresel iklimin korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye. Tesisat Mühendisliği, *TMMOB Makina Mühendisleri Odası*, (61), 14-29. <https://www.mgm.gov.tr>

- Türkeş, M. (2008). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1(1), 26-37. <http://dergipark.org.tr>
- Türkeş, M. (2012). Türkiye’de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-32. https://doi.org/10.1501/Csaum_00000000063
- Türkeş, M. ve Kılıç, G. (2004). Avrupa Birliği’nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri. *Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergi*, (2), 35-52. <https://www.mgm.gov.tr>
- Ulucak, R. ve Erdem, E. (2012). Çevre-İktisat İlişkisi ve Türkiye’de Çevre Politikalarının Etkinliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(6), 78-98. <http://dergipark.org.tr>
- Ulueren, M. (2016). Küresel Isınma BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü. <http://www.mfa.gov.tr/kuresel-isinma-bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-ve-kyto-protokolu.tr.mfa> adresinden edinilmiştir.
- UNEP (2006). The Emissions Gap Report 2006: A UNEP Synthesis Report. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi (2006).
- UNEP (2016). The Emissions Gap Report 2016: A UNEP Synthesis Report. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi (2016).
- UNEP (2019). The Emissions Gap Report 2019: A UNEP Synthesis Report. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi (2019).
- UNEP (2021). The Emissions Gap Report 2021: A UNEP Synthesis Report. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi (2021).
- Uysal Oğuz, C. (2009). Küresel İklim Değişikliğinin Ekolojik Bir Süreç Olarak Küresel Ölçekte İrdelenmesi. (Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi). <http://acikerisim.akdeniz.edu.tr>
- Uzel, E. (2006). Küresel Çevresel Yönetişim (İyi Yönetim), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara, Türkiye.
- Uzunoğlu, H. (2006). *Küresel Isınmaya Dikkat*. Ankara: AR-GE Bülteni.
- Vogel, D. ve Kessler, T. (1998). How Compliance Happens and Doesn’t Happen Domestically. Engaging Countries: Strengthening Compliance with International Environmental Accords. Edith Brown Weiss-Harold K. Jacobson (Eds.). MIT Pres. (pp. 19–38), USA.
- Weiss, E. B. ve Jacobson, H. K. (1999). Getting Countries to Comply With International Agreements. *Environment*, 41(6), 16–45. <https://carnegieendowment.org/>
- Wettestad, J. (1999). *Designing Effective Environmental Regimes: The Key Conditions*. Edward Elgar Publishing.
- Yalçın, A., Z. (2009). Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 288-309. <http://dergipark.org.tr>
- Yaman, K. ve Gül, M. (2018). Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği’nin Çevre Politikası. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(2), 198-217. <http://dergipark.org.tr>
- Yanardağ, M. Ö. ve Bozkurt, K. (2017). Bedavacılık Sorununun Paris İklim Anlaşması Çerçevesinde Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 72-93. <http://dergipark.org.tr>

- Yapraklı, S ve Bayramoğlu, T. (2017). Türkiye’de Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği: 1990-2030 Dönemine İlişkin Tanımsal Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 430-453. <http://dergipark.org.tr>
- Yaylalı, M. (2004). *Mikro İktisat*. İstanbul: Beta Basım.
- Yıldırım, U., ve Budak, S. (2005). Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği Çevre Politikasında Değişimler ve Türkiye’nin Politik Yaklaşımı. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 13(1-2), 177-215. <https://avrupa.marmara.edu.tr/>
- Yıldızoğlu, E. (2018.10.22). İklim değişikliği: En kritik 20 yıl. <http://www.bbc.com> adresinden edinilmiştir.(Erş. Tar.10.02.2022).

ÖZ GEÇMİŞ

..... yılında ~~Yakup KARAKILINÇ~~ doğan Yakup KARAKILINÇ İlkokulu Selcen İlkokulunda, ortaöğretimini Isparta-Gönen Öğretmen Lisesi'nde tamamlamıştır. yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümünde lisans eğitimine başlamış 1986 yılında buradan mezun olmuştur yılında Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yüksek lisans eğitimi halen devam etmektedir. KARAKILINÇ, evli ve iki çocuk babasıdır. Temel düzeyde Almanca bilmektedir.